

ЁШЛАК 4'95

**ЭЛИМ ДЕБ, ЮРТИМ ДЕБ
ЁНИБ ЯШАШ КЕРАК!**

МУНДАРИЖА

Муассислар:

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
Ёшлар Иттифоқи Марказий
Қўмитаси

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Таҳрир ҳайъати:

Одил ЁҚУБОВ

ШУКРУЛЛО

Гаффор ҲОТАМ —

бош муҳаррир ўринбосари

Абдул Ғани ЖУМА

Алишер ТЕШАБОВ

Абдусайд КЎЧИМОВ

Турсун Бой МУҲАММАД

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Дилшод НУРУЛЛОҲ

Тўхтамурод РУСТАМ

Вафо ФАЙЗУЛЛО

Йўлдош ЭШБЕК

Шодиқул ҲАМРОЕВ

Абдуқайом ЙЎЛДОШЕВ —

бош муҳаррир ўринбосари

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Жамол КАМОЛ

Беғижон РАҲМОНОВ

Тўра МИРЗО

Аҳмад УСМОНОВ

Муҳаммад ИСМОИЛ

Эргаш РИЗАЕВ

Ҳамроқул АСҚАРОВ

Низомиддин МАҲМУДОВ

Аҳмад ОТАБОВ

Абдулқосим МАМАРАСУЛОВ

Абдушукур АШИРБОВ

Ёшларнинг адабий-ижтимоий жўрнали.

© "Ёшлик" № 4 (146) 1995 й.
1982 йилдан чиқа бошлаган.

Муқовада: Истиқлол куйчиси
Гулбаҳор ЭРҚУЛОВА.

А.ЖУМАЕВ фотоси.

Муҳаррир минбари

Кўзлаган манзилига етса киши 3

Ёзувчи шахси

Гаффор ҲОТАМ. Абадият нафаси 6

Назм

Усмон АЗИМ 4

ЧОРШАМЪ 10

Қадам САЙИД МУРОД 15

Рўзи ҚОДИРИЙ 19

Абдурахмон ЖўРА 28

Наср

Саломат ВАФО. Фаришта 11

Дилшод НУРУЛЛОҲ. Хаёлларда кечмиш бу умр 20

ОТАУЛИ. Собир қовунчи қиссаси 29

Маънавият сарчашмаси

Ал-ҒАЗЗОЛИЙ. Дақойиқ-ул ахбор 16

Ҳозирги ёшлар

Смағул ҚОРАЖОНОВ. Ўкинчим, севинчим — физика. 35

Олис-яқин овозлар

Собир ЖАББОР 41

Биринчи учрашув

Гулжамол АСҚАРОВА 36

Лазиз ТАНГРИЕВ 44

Шаҳобиддин ЎРИНОВ 44

Жаҳон шеърояти хазинасидан

Артюр РЕМБО. Тонгги туйғулар 42

Жаҳон детектив адабиёти хазинасидан

Эдогава РАМПО. Юзинчи қотиллик 37

Жавобини топмаган жумбоқлар

Алвасти эшик қоқса 45

Буюклик сийрати

Дейл КАРНЕГИ. Жаноб президентнинг ошиқлик

қисмати 46

Одам, олам

Шунақаси ҳам бўларкан... 47

Муқовасўз

"Ассалом, Ўзбекистон!" 47

Манзилимиз: 700017, Тошкент, Жавоҳарлаъл Неру кўчаси, 1-уй.
Телефонлар: 33-40-83; 33-06-63.

Босишга 2.Х.95 й.да рухсат этилди. Қоғоз формати 60Х84 1/8. Шартли
босма табағи 6,2. Нашриёт ҳисоб табағи 6,0. Буюртма 4169

Жўрналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди, деб изоҳланиши
шарт.

Ўзбекистон Республикаси "Шарқ" нашриёт-матбаа консернининг босмахо-
наси, Тошкент, Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

КЎЗЛАГАН МАНЗИЛИГА ЕТСА КИШИ...

Журналнинг тўрт-беш йил илгари тахламлари... Саҳифаларни варақлар экансиз, истиқлол ҳақида ёниқ бир ҳаяжон ва орзиқиш билан битилган сатрларга кўзингиз тушади: Туркистоннинг бошидан давлат қуши учгандан буён 130 йилга яқин вақт ўтди, — деб ёзади ёш олим Жўлибой Элтаназаров. — Бу ҳазилакам фурсат эмас. Бу муддат давомида халқнинг бошига не-не кулфатлар ёғилмади... Миллий зиёлилар қатоғон қилинди, "Маданий инқилоб"лар халқни бебаҳо ўтмиш меросидан маҳрум қилаёзди. Якказироатчилик балоси, гдлянчилик қурбонлари миллатни маънан қашишоқлаштирди, янги авлоднинг чорагини олиб қўйди, юртни экологик ҳалокат жари ёқасига етаклаб келди. Бу муаммоларни ҳал қилгандагина мустақилликнинг музаффар йўлига чиқиш мумкин... Мана шу сатрларни ўқир экансиз, ўтган қисқа фурсат ичида — гарчи йиллар қийинчиликдан холи кечмаган бўлса-да — истиқлол берган неъматлар бир-бир хаёлингдан кечади. Ҳа, Ўзбекистон, унинг ҳаёти кун сайин, лаҳза сайин ўзгариб бораётир. Шунинг баробарида бизнинг моддий оламга муносабатимиз, дин ва тарих ҳақидаги тушунчалар тамомила яшариб, тафаккур дунёси янгила-наётир.

Ҳар бир япроқ ўйламоғи керак мустақил,
Ботир, қўрқоқ сўйламоғи керак мустақил.
Муборак бўлсин эй байрам лаҳзалар

Шоир тупроқ куйламоғи керак мустақил.

Шоир назарда тутган масъулият шукуҳли ва у ҳар биримизнинг зиммамиздадир. Истиқлолнинг ҳар бир кунига яратиш кайфияти ҳукмрон. Шу маънода 1996 йил янада фарахбахш бўлғуси. Бу йил Асакада дастлабки автолар йўлга тушади. Ўзбекистон ўз автокорхонасига эга ўн олтинчи мамлакат сифатида жаҳон солномасига қайд этилади.

Ўзбекистоннинг энг янги тарихи ҳавас қилса арзигулик ҳодисаларга бой. Ғалла мус-

тақиллигига эришиш борасида қувончли натижаларга эришилди. "Мерседес-Бенц", "Элтекс", Мингбулоқ нефти, "Зарафшон-Ньюмонт"... Бу йирик ютуқлар кимни қувонтирмайди дейсиз.

Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллиги Марказий Осиё республикалари билан ҳамдўстлик ва ҳамкорликка бевосита боғлиқдир. Шу маънода Президентимиз томонидан ўртага ташланган "Туркистон — умумий уйимиз" ғояси қардошлик оиласида дўст, оға-униларни жипслаштирувчи хайрли ҳаракатга айландики, юрагида ўти бор ҳар бир йигит-қиз бу эзгу ҳаракатни астойдил қўллаб-қувватламоқда. Зеро бу минтақа халқларининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий бирлиги мамлакатларимиз камолатигагина таъсир этиб қолмай бир тан, бир жон бўлиб яшашимизга замин ҳам яратади. "Европа-умумий уй", "Россия-уйимиз" каби ҳаракатлар шуни кўрсатадики, Марказий Осиёда ҳам кўламли ва эзгу бу тушунча ўз вақтида туғилди ва давр тақозосига кўра табиий қанот ёзаётир. Зотан, бу минтақа халқлари азал-азалдан ҳам қон-қариндош, анъаналари, қадриятлари, тўйи ва азаси ҳамиша бир бўлган туркман ва тожик, қирғиз ва қозоқ, ўзбек бир оилада аҳил ва тотув яшаб келган.

Ҳеч бир мазлум халқ курашсиз ўз мустақиллигига эришган эмас. Бунга тарих гувоҳ. Истиқлол биз — ёшларнинг олдига ана шундай талаб қўймоқда — уни мустақамлаш, Ватан чиройини очиш учун курашишимиз керак. Бундан шарафлироқ вазифа борми оламда!

Кўзлаган манзилига етса киши, — дейди улуғ Бобур. Бизга буюк бир саодат насиб этдики, аждодлар орзу қилган истиқлол насими кўкрагимизга тегиб турибди, уларнинг асрий армони бўлган Марказий Осиё мамлакатлари аҳил-тотувлиги бизнинг иштирокимизда амалга ошаётир! Истиқлол неъматлари яратилаётир!

Табиийки, шу улуғвор сафарбарликда зиғирча улушимиз борлигидан биз ҳам ифтихор қиламиз!

Усмон АЗИМ

Юрагимни най каби талоим...

Табиатга қўшилиб кечиш орзусидан туғилган дилбар лаҳзалар бўлади. Шундай дамларда хаёл юракдаги ажиб боғларга, бепоён саҳроларга кўнгилни етаклайди...

На боши, на охири бор мангулик водийсига йўл тушади. Ранглардан жўра топасиз, нафаслардан биродар. Туйғулар хуржуни завққа, ҳайратга тўлиб бораверади...

Азиз дўстлар!

Куйидан урин олган таниқли шоир Усмон Азимнинг Ёз тараннумига бағишланган янги туркум шеърларида ҳам ўша боқий истак тасвири, ифорли бўйи келади. Бу ҳаяжон салтанатидаги бегубор гап сизга муборак бўлсин.

ЁЗ

1

Ёзда ўлтир боғда дилингни очиб,
Яшил хаёлларни қучсин юраклар.
Шамол ипларига осилиб — ажаб
Ҳалинчак учмоқда, ана, тераклар.
Ёзни тушуниб кўр... Ахир ҳоридинг,
Аёзларда музлаб, мунграниб кузда.
Дилингда қолмади зарра ёруғинг —
Кўзингни чақнатиб, айланса сўзга.
Ўзингни сувга от — зилоллик қўчсин,
Тоблангин — юракка ўтсин аланга.
Жонингда ғуссанинг номлари ўчсин —
Худди эгасидай чўзил оламга.
Кечқурун чой ичгин хотининг билан,
Ўзингни даҳшатли узогиндан қайт
Айтгин: "Яқин кунда оламиз гилам"
"Сенга кўйлақлар ҳам оламиз" деб айт.
Боланг билан гаплаш отадай вазмин,
Онанга кулиб боқ — тортмасин азоб.
Бажо этмоқликка тириклик расмин
Ўзингда куч топгин, ўзингда куч топ.
Гулларга тикилгин — боқма ғамингга,
Чанқаган полизга сув тара бекам.
Яшаб турганингга — ёруғ оламда —
Ўзинг ҳам ишонгин, ҳатто ўзинг ҳам...

2

Ишком навдаларни ҳар сори отди,
Майсалар ҳаётга ёйди ўзини.
Саратон танини қуёшга қотди —
Руҳида бир телба шиддат қўзиниб.
Саратон танини жонимга қўшди —
Сўз айтсам, тилимни куйдирди оташ.
Кўнглим яшилланди — боғ каби ўсди —
Шеър ёзгим келмоқда бу ёзда яккаш.
Теракни укам деб кучгим келмоқда,
Гулларни қизим деб ўпсам эркалаб...
Аридай довдираб учгим келмоқда,
Сайрагим келмоқда қўшдай эрталаб.
Меҳр юрагимда бўлмоқдадир жам
Мени бегонгалик этмоқдадир тарк.
Тупроқдай дардлашгум дарахт, сен билан,
Сувдай сўйишаман сен билан , эй барг.
Чарх эса айланар — айтмасдан сирын,
Нимани ўйлади у бахил сайёл...
Гар узун умрда яшамоқ ширин,
Қолсам бўлмайдим шу ёзда, ҳаёт.

3

Кун бўйи дарахтлар қуёшда турди,
Яшил елкасини тоблади чорбоғ.
Кифтимда соялар титраниб юрди,
Боғда сени эслаб йиғлаганим чоғ.
Мовий май — осмонни ичди саратон.
Юзтубан йиқилди йўнгичқазорда
Менинг юрагимни ўртади гумон —
Қолиб кетмадингми, эркам, баҳорда.
Шамоллар келдилар бошимга юриб,
Баргдай ҳилпиради юракдаги доғ.
Худого минг шукр... Тирикман... Тирик...
Ўлимдан ёмондир бу соғинч бироқ.

4

Қайтмасликни кунлардан ўрган —
Кўнма ғамгин илтимосимга.
Қайси ёздан келган кўланканг
Соя солди яна бошимга.
Эй меҳрибон дарахтим маним,
Яна нечун туришинг беҳол?
Бу тўзон не? — бешафқат самум,
Бу тош недир? — бир сўзли амол.
Беилож ёш келар кўзларга —
Тилдан сўзлар кетгани учун...
Тўкиласан ҳали кўзларда —
Ёқмоқликка етмайди кучим.

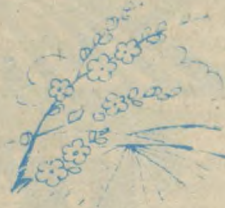
5

Етдим охир дарё бўйига...
Узун қўлин ўйчан мажнунтол
Узатганча мавжлар қўйнига,
Бахш айлади дилга ажиб ҳол.
Кўк соҳилда соҳилдай ётдим
Миямни тарк этди қафасим
Зилол сувда сузаётган жим
Балиқларга келди ҳавасим.
Сув ичида — ёруғ уйқуда —
Жимирлади тошлар беовоз.
О, дарёнинг салқин тубида —
Ёз қўйнида ҳатто тошлик соз!
Фароғатда юмдим кўзимни,
Манглайимни ювди шабода
Ва бир лаҳза кўрдим ўзимни,
Ёз қўлидан ичаркан бода...
Энг муҳими, тирикман, тирик.
Энг муҳими жоним қийноқда.
Энг муҳими, озоддир балиқ —
Тушгани йўқ ҳали қармоққа.

Сувларингга кетдим қўшилиб,
Сайхун, баргдай мавжингга оқдим.
Асабимнинг ҳоргин қўшини
Чарчоғини соҳилда ёқди.
Унут кунлар келдилар йўқлаб,
Гўё қайтди болалик дами.
Югуришдан бир лаҳза тўхтаб,
Секинлатди умрим қадамин,
Қуёш билан базм тузатдим
Муз кунлардан олдим ўчимни.
Мен балиққа қўлни узатдим...
У — ҳадикчи нега чўчиди,
Руҳим билан жим суҳбат қуриб
Вақт ўқиди бошимда оят.
Қуёш худди елкамдан юриб,
Юрагимга кирди ниҳоят.
Бндим. Энди келар қўлимдан
Юрагимни най каби чалиш.
Сайхун қайси соҳилингда мен
Билмоғим шарт бу кеча қамиш.

7

Қоронғу. Куринмас боғнинг этаги.
Дарахтлар ортидан тун боқар бу чоқ.
Айвон. Стол. Қоғоз. Руҳнинг эртаги —
Чироқ шеър ёзмоқда айвонда... Чироқ
Тундан чиқиб келар - анвойи,
Тирмашар столга, қўнар қоғозга.
Чироқ — юрагимнинг чароғон ойи
Мадҳия тўқийди бу кеча ёнга.
Хурсандман. колмади зарра керагим.
Ўлсам жасадимни ўртамас фиरोқ...
Айвон. Стол. Қоғоз. Руҳнинг эртаги —
Чироқ шеър ёзмоқда... тун эмас, чироқ.

8

Бекорга қушларга паноҳмас дарахт,
Бекорга силкинмас шамоллар етса —
Ғофил издизларин кўтарсаю даст
Чексиз осмон сари учсаю кетса.
Унинг бу сиридан фақат мен огоҳ
(Руҳ қалбга етганда бу сирни сездим)
Девона бўлдим уша кун ногоҳ
Ерга асир боғда "оҳ" уриб кездим.
Шамоллар шовуллаб боғ ҳам ўртанди...
О, шамол! — Беармон эркининг фарзанди!
Учмоқ хаёлини мандан ўрганди,
Баҳайбат бу чорбоғ, бу яшил банди,
Бир сенга аёндир дарду пинҳоним,
Чорбоғ, ўртамизда фарқлар сўндилар:
Менинг ҳам боғимда учди хазоним,
Менинг кифтимга ҳам қушлар қўндилар.

9

Мудом сергак — ғофилмас ҳаёт,
Тасодифлар этолмас ҳанг-манг —
Ана қуёш нур сочар бот—бот.
Ер остида ишлар чуволчанг
Фидокор Вақт тинмай эмаклар,
Заррасин ҳам этмагай нобуд —
Бир лаҳзаси гўдак йўрғаклар,
Бир лаҳзаси кўтарар тобут.
Асирликда — Вақт режасига —
Мос келмайди руҳимга очун.
"Оҳ" ураман ёз кечасида —
Бир оқимда оқарар сочим.
Бу дунёнинг бир меҳмониман,
Суҳбат қургин мен билан, юлдуз —
Танимга-ку қаро ер ватан,
Кўкда борми руҳимга кундуз.
Силқибгина сув ичмоқда боғ,
Тунни кечиб оқар ариқлар.
Юрагимга урилар бу чоғ
Юлдузлардан нари ёруғлар
Бир садолар келар йироқдан,
Меҳр эса — ердан таралган —
Мен англайман: вужудим тошдан,
Руҳим эса тошдан яралган.
Сергак ҳаёт шамолли елар...
Ёз, боғингда сескандим ногоҳ —
Тоғдай бир тош бостириб келар,
Аюргани тушимдан, эвоҳ!

5

Осмон — кенг,
Ўтлар — кўк
Ариқлар зилол.
Ўтди намгарчилик қароҳатлари.
Боғда учар, куйлар, яшар — бемалол —
Кўнгли кенг табиат ҳашаротлари.
Мен сени кутаман ёзнинг боғида
Ҳар бир шарпасидан орзиқиб, ҳушёр.
Қушлар куй ичирган барғу шохида
Сенга айтадиган соғинчларим бор.
Учишга чоғланар ҳонқиз қиёқда,
Ўриклар мевасин тўкмоқликка шай.
Қетгим келмаяпти сенсиз ҳеч ёққа —
Ёзнинг қайнаётган меҳрини олмай.
Тиғ тегди — анқиди беданинг бўйи.
Мовий учқунли гул — сачратқи ўша...
Ётаман осмонга термулган кўйи —
Қуласа нақ тутиб қоларга ўхшаб
Сенсиз ҳам боғларда бир хуррам гулу,
Сенсиз ҳам самода қуёш порлайди...
"Ёз" дейман — ўгириб қарамайди у,
"Ёз...им" демоқликка тилим бормайди.

11

Ариқларда оқиб борар ой —
Ариқ борар кўтариб фонус.
Ойдин тунда — кечганича лой,
Пишқирмасдан сув ичар полиз.
О, қанақа эртақдан тушди —
Ёнарқурт-ку бу тирик олов!
Унинг митти шафагин кўчди
Юлдуз каби тўкилди қиров.
О, нақадар фароғатда дил!
Дил ой каби сочади зиё.
Мени нега қийнадинг қирқ йил
Бахтли бўлиш осон-ку дунё...

12

Дардимга етмайди — сўзларим камдир,
Шунданми, дард ютган кўзларим намдир.
Сўзга кўчмас ғусса дунёдай оғир —
Қи, дунё биргина ғуссамда жамдир.
Ўага дунёлардан айтмоқ на ҳожат,
Сўз етмас уларга, қалб етар фақат.
Фақат руҳим учади — билмагай сарҳад
Англагин, руҳимда минг дунё гамдир.
Гарчи пойимдаги тошга урилдим,
Тошга қарамадим, кўкка бурилдим —
Чексизликдан келган нурдан қурилдим —
Ишонгин, фақат руҳ зулматда шамдир.
Ва яна ўзингга тушдим — қўрқмадим,
Ўзимни оғамдай кўчдим — қўрқмадим —
Ўзини топмак ҳам буюк қарамдир.
Шу ёзги кунимдан бўлдим бахтиёр,
Етказдинг бир сирга, ё парвардигор!..
Сенинг борлигингда тангрим, мен ҳам бор
Ўзимга ҳар қадам пинҳон байрамдир.

13

Кўкка отди ўзин дарахтлар,
Йўнғичқалар ривожиди — ноз.
Яшиллиги нурда ярақлаб
Девор ошиб кирди боққа ёз
У чўмилди яйраб ҳовузда,
Йўлқаларга хаёлчан кездди.
Чигирткалар — митти ҳофизга —
Куйладио дунёни эзди.
Капалаклар бўлиб учди у,
Ҳориганга соялар бўлди.
Кўнгилларда туғилган асру
Умидларга доялар бўлди.
Уч ойлик бахт тугади охир
Қушлар учди жанубга — ҳориб.
Тилга кўчди ҳижрон қўшиғи
Тилга кўчди дилимни ёриб.
Юрагимга эса бу чоғда
Босиб кирди хавотир ноҳос.
Девор ошиб кетмади — боғда
Жонига қасд этмадим ёз.

Гаффор ҲОТАМ

Худо берганлар-ла олишмагин ҳеч,
Худо берганларга худо берибди.

Ҳофиз

I

Ҳаётда гоҳо шундай тўфонлар қўпади, шундай эврилиш ва ёки ҳеч қутилмаган бўҳронлар содир бўладикки, ҳар қандай хоҳиш-ирода, инсоний ғараз ва ёки ҳасад-хусуматдан у юксак туради. Тафаккур тарзида фавқулодда силжиш яратган, кўникамага айланган нуқтаи назарни остин-устун қилиб юборган бу ҳодисот қошида, табиийки, тоза кўнгил инсон ё ожиз қолади ва ёки шоён ҳайратга тушади, фақат шундай яшариш қилишга орзуманд, бироқ ноқобил худкомгина уни маҳв этсам дейди, феъли айниб бадбинлиги тутса мабодо, шу ҳодисот юзига қора чаплаб, майлича, ерпаччин қилишга, тарих саҳифасидан ўчириб ташлашга умтилади. Бироқ...

...у ўз йўлида собит кетаётган салобатли карвон янглиг инсоний қутқуларга зигирча ҳам парво қилмайди, зеро, у аллақачон солномалар қатига сингиб кирган ва мангу ашиллиқнинг туғма улфати янглиг ўз куйича барқ уриб ашаётган бўлади аслида.

Сизнинг қутқу билан зарра ишим йўқ,

Шундан салобатли карвонман улуг...

Албатта, ҳар қандай ҳодисотнинг аввали ва охири, инсоний шуурни ишғол этмиш мақоми ва унинг яшаш тарзи бўлади.

Ўшанда бир минг тўққиз юз олти тўққизинчи йилнинг биз учун ғаройиб ва янгича дунёлар очган заъфарон кузи эди. Бу олам тўрт тарафи тоғу тош билан ўралган юпун шу қишлоқдан иборат деб билган, болалиги эгат ораларида кўмилиб қолган биз — ғарибу нотавонлар, ниҳоят, аянчли ва беомон заҳматдан халос бўлиб, юрагини йироқ жануб тортган учирма қушлар янглиг олис пойтахт сари талпиндик. Киприкларга инган гард аримаган, ҳали нафас ростлаб улгурганча йўқ, бу рангин, сержилло дунёдан қайтиб яна ўша — дўзах азобига дучор бўлмаслик учун, бу ботқоқликдан бира-тўла оёқни узиб олиш учун фақатгина ўқиш, қандай бўлмасин дорилфунунга кириш дарди билан ўртаниб яшар эдик. Серғулу, шундай беором кунларнинг бирида — йўлакдаги дўкон пештахтасида тахланиб турган мўъжаз мажмуа кўзга чалинди ва ундан бўёқ ҳиди шундай уфуриб турар эди ҳали. Аввалига, шуни харид қилсак, куйиб қолмасмиканмиз, деган каби хавотир билан кишилар журъат-сиз тикилиб туришди, унга кўзи тушиб кимдир ногоҳ энтиқди ва у талаш бўлиб кетди.

Ҳануз ёдимда меннинг: жилди тўлиб кетган дардчил самога ўхшар, у йиғламоқдан бери бўлиб турар ва фалакнинг бағри ўйилиб қўйган кўнгил оху ноласи битилган эди: "Онажон"...

Абдулла Орипов...

То шу кунга қадар сўлим ғазали ва ё шеърини мутолаа қилганда хушҳол ва ошuftа кайфият уйғотувчи, майин бир руҳият ташувчи салим ва латиф исму шариф кўнгилга

сингишган, унга — Эркин Воҳидовга нисбатан янги бу ном бирмунча дағал, ҳадеганда ботишмайди, қандайдир айрича — кунни кеча қишлоққа кўчиб келган, ҳали бизга қўшилиб улгурмаган, шу боис хиёл ётсираб турган ўсмир каби сирли ҳам ноаён бир қилқат эди у. Ва ўша мажмуадаги шеърлар битилган қуюқ, серсиёҳ ёзув шоир руҳиятидан огоҳ этиб, дарду дунёсини англашда рамзий таъсирини ўтагандек бўлиб туюларди менга.

Аввал бошда маънавиятнинг қақроқ дала-тузига баҳорий насимдай уйғоқлик бағишлаб сизиб кириб келган, табиийки, "Онажон"дир, сўнг "Биринчи муҳаббатим", "Ўйларим", "Баҳор"...

Бу ҳали биз хаёл қилмаган, демакки, биз кўникамаган, тасаввурга сиғдириш маҳол бўлган, бинобарин, ҳаётини йўсинга зид, тафаккур ғалаёни, юлдузларнинг хира хандаси, инжиқ руҳнинг исёнларига айрича бир кечинмалар уйғунлашган солиқ шеърят эди.

Олис жануб тортганидай қушча юрагин,

Йироқларга етаклади мени бир сурон.

О, Абдулла, кўзларингни очиб қарагин,

Ким айтади бу дунёда йўқдир деб бўрон...

Дорилфунуннинг метин бўсағасига бориб бошимиз урилганда, биз хаёл қилган, китобларда чиройини чизиб кўрсатган дунё ўзгаю, дунё ўзгача эканлигини идрок этганда, анчайин бошпана олиш учун риёкор сиёсатга қароллик қилиб ўн беш йил изғиганда, оддий бир ҳақиқат ҳеч қачон юзага чиқмаслигига кўзинг етганда, кимга бориб дод деярлигини билмай адолат истаб дарду оқ чекканда бот-бот шу сатрлар хаёлдан кечган:

Йиллар она кучоғидан олди-ку юлиб,

Савдоларга урди мени мурғак ёшимдан.

Бир маҳаллар қунондайин юрардим олиб,

Энди бўлса у айланар менинг бошимда...

Шундан буён ҳам йигирма йилдан зиёд вақт ўтди. Ва агар, ўша кезлар ҳаётнинг риёкор, хаёлий манзилларида капалакдай учиб-қўниб юрган бўлсак, секин-аста у биздаги ҳою ҳавасни қайтариб олди.

Халқнинг дили бу — шеърят. Унда сувратланган кечинмалар кечмишнинг кўринишлари демакдир: Боқинг, қораймоқда ер, осмон, офтоб, Фариштаман дейди булутлар тагин...

Худо шу бахтдан мосуво этмаган бўлса агар, бу шеърят илоҳаси камалакдай жилोलаниб дил уйига уйғоқлик киритганини, унда арфа навоси янглиг садолар таралаётганини ҳис этасан:

Мен ҳам тонглар баъзан йўлга қарайман,

Мунаввар кўёшга кўксимни очиб.

Сенинг ҳаёлингдан мадад сўрайман,

Сенинг ҳаёлингга бораман қочиб...

Умрнинг турли фаслларида турлича жило касб этади бу шеърят. Сиз унга рўбарў келганда бир зум шошилманг, бош устингизда мажнун дарахти, майли, шовқин солсин, унга қулоқ тутинг, шунда дил уйингизга ажиб бир уйғоқлик кириб келади, хаёл сизни рангин дунёлар сари етаклайди...

Дўсту ғариб, кел, қўлингни тут, Кўтарайин сени баландга,
Кел, бир зумга дунёни унут, Юрагида ёқай аланга. Пастда
қолсин нобакор хилқат, Пастда қолсин танбал булутлар,
Кўзларингда чақнасин фақат Юксак хаёл, самовий ўтлар.
Юксакларда чарх уриб айлан, Рухинг мангу турсин ёришиб.
Ўлганда ҳам вужудинг билан Кетмагайсан ерга қоришиб.

II

Ҳали сўз тутқунликдан халос бўлмаган, норозилик дарҳол
ўзини сездириб қўядиган осойишта йиллар. Шу боис, озурда
дилдаги ташналик боис Абдулла Ориповнинг фавқулодда
жозиб, исёнкор шеърятти тафаккур дунёсини батамом чўлгаб
олган. Гарчи шоир шахсияти ҳақида ҳеч вақо билмасак-да,
уйғоқ ва безовта, солиҳ ва муқаррам шеърятига, бинобарин,
дардчил ва сердолга дунёсига ошуфта яшар эдик.

Шундай кунларнинг бирида Амир Низомиддин Алишер
Навоий номи билан аталган кўчанинг кунчиқар тарафиди
баногоҳ мен уни кўриб қолдим. У — Абдулла Орипов —
бахайбат денгиздаги жимит қайиқдай — ўзидек озгин, бироқ
шунга яраша худо бўй берган новча бир адиб билан йўловчи
автоларга кўз текиб йўл четида турар эди. Ҳаётда ҳайратангиз
ҳолларга гувоҳ бўлганман, бироқ ҳеч маҳал бунчалар ҳаяжон
туймаганман. Гулга иниб турган капалакка термулгандай
нафасимни ичимга ютиб уни кузата бошладим.

Рости, Орипов менинг тасаввуримда
бўлакча эди, аслида эса жуссаси кичик —
этиборни тортмайдиган даражада —
озгин, зоҳиран, соддадил, хуллас, суврат-
ларини кўриб, биз таниган шоирга сира
ўхшамас, кўзларидаги ёвқурлик, юзлари-
даги темурона шиддат-шижоат нечундир
шу тобда исиз йўқолган, йўловчи авто
тутиш ташвишига қоришиб кетган эди гўё.
Ора-сира у шеригига юзланиб, жуссасига
ботишмаган салоҳият билан бир нима дер,
сўнг ҳеч кимнига ўхшамайдиган нашъу
намо билан озгин кифтларини учириб
мириқиб кулар эди.

Фавқулодда ҳодиса рўй берган каби
тамошаталаб ёшлар тўда-тўда бўлиб,
йўлакда йигилиб қолишди, йўқ, улар
бекатда троллейбус кутишмас, балки зимдан
шоирни тамоша қилишар, "Ҳа, шу! Шу
Абдулла Орипов!" "Қани, қани?" "Ана,
ана!" дея шивирлашар, ва шаҳодат бар-
моқларини унга сари чўзиб, бир-бирларига
кўрсатишар эди. Юракдаги ҳайрату ҳавас
ял-ял ёнган юзларга, чақнаган кўзларга
сизиб чиққан, бироқ уларга шунча ҳаяжон улашган, уларни
ларзага солган шоирнинг на бу ва на бошқа биров билан
зигирча иши йўқ, теварагида шундай бир тўлқин чайқалиб
турганлигини эҳтимол сезар, ифтихор қилар, аммо пинак
бузмас, парво ҳам қилмас, ўз куйича йўл қарар, матлаби —
шериги йўловчи автони тезроқ тутса-ю манзилига у жўнаб
кетса.

Бир зум ўз ҳолимга қўй сен ҳам, болам,

Аён-ку менга ҳам инсон матлаби.

Бир зум одам каби яшайин мен ҳам,

Мен ҳам яшай бир зум бир одам каби...

Ҳорғин кайфият ташувчи бу маънос сатрлар орадан бир
неча йиллар ўтгач юзага келган: тирик шоирни, хусусан,
Абдулла Ориповни илк дафъа ўз кўзим билан кўрган ўша кун
эса у ўз йўлига кетгач, ҳаяжондан энтиккан кўйи ётоқхонага
борган ва унинг худо бўй берган йўлдоши — ҳали ёш
ҳисобланмиш носирнинг обитлиқда ёритилган асарларини
топиб, Абдулла Ориповга нечоғлик эҳтимодим баланд бўлса,
шундай бир эҳтиром билан мутолаа қилишга тутинган, рости,
тилло топган гадо ҳолида эдим — шу пайтга довор ўзим
билмаган ва лекин бу ёруғ оламда мавжуд бўлган, яъни у
билан — Абдулла Орипов билан ёнма-ён юришга ҳақли бир
адиб борлиқидан юрагим тошиб кетган эди, албатта.

Табийки, шу кайфият таъсирида ёш адиб асарининг бир
неча саҳифасини ўқиб чиқдим ҳам, ҳатто шундай толе насиб
этган носир сувратига неча бор ҳавас билан қараб олдим,
сўнг... у мен кутган сир у синоат, мен хаёл қилган илоҳий

нафасдан буткул мосуво эканлигини кўриб, кўнглим совий
бошлади, шунда-да умидим узилиб битмаганлиги боис қайта
бошдан қиссани ўқишга тутиндим, кўрдимки, мўъжиза эмас у,
чиндан-да жўн, жуда афтода...

Шундай асарлар қўлга тушса, хонанинг бир четига итқитиб
юборадиган ёшда эдик, бироқ шоирнинг ҳурмати — ойбитикни
хонтахта устига қўйдим, ўзимни алданган ҳис этиб, дилимда
ранж ва ё оғриниш бино бўлди. Шундай азим шоирнинг ҳеч
қачон адабиёт тарихига мансуб бўла олмайдиган кимса билан
етақлашиб юриши... менинг дилимни хуфтон қилган эди.

Шоирлар алдайди бизни, жонгинам...

У пайтлар биз ҳали дунё кўрмаган бир толиб эдик, рангин
бу оламни тамомила бўлакча хаёл қилардик: элнинг шоири
манглайдиган худо ўпган бир сиймо, кўпчилик қатори наинки у
ивирсиган кўчада, наинки шу дунё ҳирсида ёнган бадбинлар
ичида, наинки сиёсат тазйиқда, балким самовотда — арши
аълода, ўзи каби худо ёрлақанган азизлар ичра, фаришталар
ҳимоятда сайру саёҳат этади, турфа ранг анвойи чечакка
термулиб, шоирона ўйларга толади, сўнг қордан-да оқ қоғозга
юз буриб илоҳий нафас йўғрилган ҳеч ўлмас асарлар битади,
деб ўйлар эдик. Биз билмас эдикки...

Баҳор доим эмас, уч ойди, халос...

III

Ҳа, у пайтлар наинки элнинг шоири,
балки унинг ўзи — инсон зоти нурдан
бино бўлган, дея ўйлар эдик.

Кўз олдимда шу қадарли пок эди
олам. Гўё нурдан яралганди инсон деган
зот. Мен онамни ўйлар эдим инсон деган
дам, Йўқ, маймундан тарқаман дердим
одамзот...

Биз билмас эдикки, шоир ҳам одам, у
ҳам гоҳо фарзандига оддий бир хўрозқанд
олиб бериш учун сариқ чақага зор қолади;
қаҳатчилик замонида кун кўриш осон
эмас, эл қатори шошиб ишга боради,
ҳорғин қайтади; у ҳам тонглаб баъзан
йўлга қарайди, мунаввар қўёшга кўксини
очиб, сенинг хаёлингдан мадад сўрайди,
сенинг хаёлингга боради қочиб; унинг ҳам
ташвиши шу дунёча бор, унинг ҳам
ганими ҳаддан зиёда, тинсиз таъқиб этар
ҳасад-хусумат, тулпорга орзуманд бадна-
фас пиёда, шунда гоҳ бир дўсту надам
меҳрига, гарчи у адабиёт тарихига ҳеч
қачон кира олмаса-да, шунинг бир
лаҳзалик беғараз суҳбатига зор бўлади,
дунёга сигмай зулмат салтанати ичра ўлик

уйқуда ётган шаҳарнинг сокин кўчалари бўйлаб кезинади,
юрагини қон қилган ғамлар секин-аста шамойил касб эта
бошлайди.

Танҳо саҳроларга бош олиб кетсам,

Ё йироқ ғорларни ошён этсам,

Бедўсту беёрон тугасам, битсам,

Кўнглинг тўладими, ўшанда айт-чи?

Толғин ва безовта сатрлар силсиласида силқиб турган
дарду ҳасрат, таънаю маломат, табиийки, ҳеч маҳал осмондан
тушмайди. У сен кўпдан буён орзиқиб кутган қувончбахш
ҳодиса панасида яшириниб ва ёки сен ўтирган курси талошида
айбонма бўлиб, гоҳо яшнаб чиққан шеъринг боис дарду дунёси
зимистон, ўлган дилозор ҳамкасбнинг ружуси, фиску фасоди
шамойилида дилингни озурда этади.

Бундай захру ситамдан ким холи? Ким у — бахтиёр? Олис
даштларда танҳо бир ўзи сурув ортида юрган саҳройи
чўпонми? Коинот қаърида ёлғиз бир ўзи — кемада учаётган
фазогирми? Зах йўлак четида ўтириб, ҳар ўтган кимсага
умидвор жовдираб қўл чўзаётган шўрлик тиланчими? Йўқ!
Ҳатто унинг ҳам ғаними бор: Гадонинг душмани гадо бўлади...
— Абдулла Орипов шундай дейди ва у ҳақ бўлиб чиқади.
Зеро, бешикдаги чақалоқнигина — агар, ёмон кўзлардан худо
асраса, — осойиш дилига ёр бўлиши мумкин, халос.

Абдулла Ориповнинг фавқулодда шодумон кунни эди бу —
кўпдан кутган ва худодан тилаб олган яқнаю ёлғиз ўғли дунёга
келган, дастурхони шунга яраша тўкин, хонадони шунга яраша
файзли. Биллур қадаҳлар жаранги алламаҳалга довор

олис-олисларга таралиб турди. Ниҳоят, баланд мақомдаги тилак ва сархуш қутловлар поёнига етди ва тамаки тутунига чўмилган, эзилиб кетган хонада шоир билан холи қолдик. Ва мен ойнаи жаҳон устида териблиб турган янги мажмуасига ишора қилиб дедимки: — Абдулла ака, дастхат ёзиб беринг, шу ёруғ кундан бир ёдгор бўлиб қолсин!

Дафъатан, унинг чиройи бузилди, дилидагини фавқулодда теран тарзда ифода этгучи маънос нигоҳида чексиз бир мунг, алам ва ҳақирлик билан акс этди, сўнг у узашиб — фақат ўзигагина ярашиши мумкин бўлган инжиқлик билан муқовасидан тутиб мажмуани олмоқчи бўлди. Жилд қурғур пахтадай ҳилвираб турар эди, табиийки, у сидирилиб келди. Орипов китобни олиб бир четга ташлади-да, тагин юзада турганига қўл чўзди. У атай муқовадан тутиб тортар, жилд эса муқаррар сидирилиб келар эди. Кейин яна... яна...

Мен бир йигитни биламан: биров ёвузлик қилса, у тонг қолади, келиб дардини айтади ва дейдики, сиз айтинг, у менга ёмонлик қилди, шундайми? — Ҳа, шундай. — Йўқ, сиз шундай қилиб айтингки, менинг дилимда унинг ёвузлигига бас келгучи нафрат туғилсин.

Шу нафрат вужудида ўт бўлиб ёнғач, милтиқнинг ўқидай бўлиб у йўлга чиқади.

Инсон дунёсидан кўра рангба-ранг хилқатнинг ўзи йўқ бу оламда.

Ва ниҳоят, мен шоирнинг қароғига қалқиб чиққан ёшни кўрдим, киприklarига илғиниб қолган ўша кўз ёши токи сизиб чиққунига қадар буткул руҳини синдириб, унинг қадини икки букиб ташлагандай бўлиб туюлди менга.

Дили озор чекканида, ҳасратини Ориповчалик ўқиниб ифода этадиган бўлак бир кимсани учратмадим ҳали.

*Қолмаса дунёда мандан хотирот,
Наинки хотирот, оддий, жўн бир от.
Бўлса на бир қавмим, на хеш, на авлод,*

Кўнглинг тўладими, ўшанда, айт-чи?
Айтишларича, мунтазам равишда тарих ё у ва ёки бу тахлит такрорланиб туради, инсоннинг фожиаси шундан иборатки, кечмиш хатолардан ҳеч қачон хулоса чиқариб олмайди у.

Сталин жаллод, деймизки, ёвуз, қатли ом қилди у, давр қаттол эди — шундай беомон, Қодирийдай, Чўлпондай даҳолар жувонмарг кетди!

Алам қилмайдими кишига — қачонки бу риё эканлигини, қачонки улар кўролмасликнинг қурбони бўлишганини англаб турсанг!

Мустабид ҳоким ҳеч шубҳасиз салтанатини қон билан ювади, мамлакатни у жаҳолат исканжасида тутиб ўсишни бўғди, тафаккур чечакларини ўтаб ташлайди, пана-пастқамда омон қолган бирда-яримни қовжиратиб қуритади. Бу — муқаррар ва лекин биз истаймизми, йўқми, истибодот рақ ўсимтаси каби ҳаётнинг қон томирларини чирмаб олишида худбинлик, мунофиқлик, ичиқоралик, яъни дил қасрида пайт пойлаб ётган, мавридик келиши билан бирваракайга бош кўтарган аламзада илону аждаҳолар ҳамласи зобитнинг зуғумидан устиворроқ бўлади.

Мен ҳаётни собит ҳолда кўрмадим асло. Тузилган у агарлардан ва магарлардан...

"Бола эдим. Кўклам қуёши намиққан заминни секин-аста илти бошлаган кезлар. Қиргинбарот уруш куни кеча якун топган каби руҳиятда жароҳат. Хаёл-хаёл билан эски-тегирмон қошига бориб қолибман. Қарасам, кишини шоширувчи манзара: сирти совуқ ялтираб, бир-бирига чирмашиб ётган аллабало тегирмон атрофини чирмовуқдай чирмаган. Онгим кетиб тош қотдим, бутун вужудим кўзга айланди: қарахт, танидан иссиқ ўтиб жони кираётган, ҳузур қилиб керишаётган каби билинглаётган сонсиз-саноқсиз илонлар чирмовуғи эди у!

Изн берилгач, нафсга банди бўлиб узликсиз гмирлаётган ғаламислар ҳақида ўйласам, нечундир шу манзара менинг кўз олдимни тусиб қўяди. Ўша юҳо — бир-бирига чирмашиб тўлғанаётган илонлар ваҳми дилимни чулғаб олади" (Одил Ёқубов).

Ҳа, қаро кунлар Қодирийнинг бошига бежиз тушмаган, дейди шоир, ўша замонларда ҳам кетмондастадай йўғон қаламини кифтига ташлаб юргувчи, Абдулла Қодирий ҳам гапми, ким бўпти у бизнинг олдимизда дегувчи не-не "даҳо"лар, уларнинг ўзига яраша фиқсу фужури, низо ва хусумати бўлган. Орадан йиллар ўтди ва ўша бадбин, бадкирдорларнинг изини қолдирмай ўзи йигиштириб олди, сўнг янги ва бегубор насл юзага келди, ўтмишга, ундан қолмиш неъматга тоза кўнғил билан ёндошди улар, шунинг учун ҳам том маънода ҳайрат туйишди ва эҳтиромини изҳор этиб унинг ўзи муносиб бўлган мавқега кўтаришди...

Азалдан шундай яралган — бири кам дунё бу ўзи. Эҳтимол тараққиётнинг табиати шуни тақозо этар, эҳтимол нокомил халқнинг шўришли қисматиدير бу?

Ҳа, майли, лекин, жонингдан ситам ўтганида шундай демаслик мумкин сира:

*Оламга ўт кўйса ҳар айтар сўзинг,
Йиқсанг дунёларни — тиккан чоғ кўзинг,
Сўнгра мўри каби қолсанг бир ўзинг,
Кўнглинг тўладими, ўшанда, айт-чи?*

Ёш бир мунаққиднинг даъвосича, Абдулла Орипов шеъриятида ҳасад хусусида гоҳо маломат билан, гоҳо ўқинч, гоҳо ранж билан, афсус надомат билан юракдан тўкилган асар шунчалар кўпки, шунинг ўзи сиймо ва унга муносабат — куйган кўнғил манзараларини чизиб бергучи ажиб бир илмий тадқиқотга асос бўлиши мумкин.

Бу — рост, шоирнинг шу йўсиндаги айрим шеърлари замирида ётган зарда тафсилотлари бир мунча аён менга, бироқ шу тобда оқ қоғоз юзига шуни тўкиб солишга нечундир эҳтиёж сезмаётиман.

Эҳтимол, шарқона тамойиллар сабаб, эҳтимол мавриди эмасдир ҳали? Лекин, шу аёнки, ҳар бир инсон, хусусан, у қанчалик дарёдил, қанчалик фавқулодда иқтидор эса, шунчалар аянчли қисматга гирифтор бўлади. Бу қисмат нечундир Эрнст Хемингуэйнинг "Чол ва денгиз" қиссасини — Сантьяго жиловидаги Улуғ Балиқни ёдга солади. Бу қисмат гарчи жиловланган, гарчи ҳимоясиз бўлса-да, очофат ақуларга гала-гала бўлиб чор тарафдан узлуксиз ҳамла қилса-да, гарчи тилка-пора этса-да, охир-оқибат, бари бир нимадир қолдиради ўзидан. Ва ўша нимадир ўзининг фавқулодда салоҳияти, бўлак бир дунёларга мансублиги билан тириклар кўнғилига гулгула, кўрқинч ва ҳаяжон, ҳайрат солиб яшайверади ҳамиша.

IV

Дарахтлар япроқ ёзади ва яланғоч бўлиб қишдан чиққан ғариб бу оламга илоҳий бир файз, кўрку тароват ато этади; дарахтлар сарғайиб сўлади, заъфарон хилқатни хазонрезига кўмиб ташлайди ва куни битган кампирнинг панжаларидай аянчли кўриниш касб этади.

Ҳукм этмакка шошилма бир оз...

Адабий қисмат эмас бу, ахир! Ҳали ажиб бир чиройни етаклаб яна баҳор келади, яна қуртак чиқаради улар ва напормон гуллардан оламга сирғалар тақади.

Олағовур замонни гурас ва гурас тудалар манфаати чайқалтириб, ҳокисор кимсалар қатори шоирни ҳам инжиқ тўлқинлар бир четга итқитиб ташлаган кезлар...

Беш кун йўл юриб, ниҳоят, Карлова-Варига етиб бордик. Кўнолға шу қадар сўлим, шу қадар беҳаво, жозиб ва кўхлик эдики, жазирама ўлкадан қора терга ботиб келган биз — ғариблар хаёл каби гўзал шундай жойларда мангу қолиб кетсам, дея оруз қилар эдик. Малакнинг сийнасидай бегубор осмон ва унинг танига сингиб кетган бўйчан қайрағоч, уфқларга туташ ям-яшил ўрмон, гиламдай тушалган дилбар майсазор, гард инмаган йўлак, эринчоқ кезинган намхуш саболар...

Ва сен кишандан халос бўлиб, зиндондан чиққан, чиққанда ҳам ногаҳоний саодат туфайли фавқулодда олиймақом ҳаётга, фавқулодда бокираликка рўбарў келган ҳақирдай шошиб

қоласан, ҳурматта сазовор, маҳобатли шу иқлим қошида тарбиясиз, нотавон ҳис этасан ўзингни.

Ва алам қилади сенга —

Жаҳолат,

Сарғайиб сўлаётган Ватан,

Хазон бўлаётган умр...

Кунлар ўтади.

Ва сен тагин барчасига кўникасан.

Кўзинг тўйганлиги боис, ортиқ бу ҳолат қайтарилайди.

Секин-аста ҳис этасанки, бу масканда қиладиган бўлак юмушинг қолмади. На китоб, на гаройиб хилқатларга бўлажак сафар юрагингга сиғмайди. Қайтгинг келади, бироқ хоҳиш инон-ихтиёрдан ташқарида — истайсанми ва ёки йўқми, сафар муҳлати битажак кун келиши керак.

Дарду дунём қоронги — арчазор оралаб кетган ёлғизоёқ сўқмоқ бўйлаб тоғнинг чўққиси томон одимлар эканман, бир маҳал шууримга сингган сатрлар баногоҳ ўрнидан силжиган қор кўчкиси янглиг ҳаёлимга ёпирилиб келдилар:

Парчагина булут,

Чексиз осмон,

Адир ортидаги ёлғизоёқ йўл,

Барча ташвишларни унутиб, шодон

Қайтгим келаёттир ёнингга буткул...

Ва шунда жуда ҳам олисда қолган — ҳамиша бири кам, нотугал рўзгорни, ўралашиб юрганида ўрни билинмайдиган

бола-чақани, қуриб кетиши муқаррар бўлган денгизни, уни асраб қоламиз деган, тилимизга давлат мақоми берамиз деган, бир четдан, хусусан, тараққий топган ҳам бунинг устига ўз майлича яшаётган гулдай мамлакатда туриб кузатганда, аслида ортиқча, уюрмадай туюлгучи жангу жадални, тирикчилик йўлидаги умтилишини халқчил даъволар ила ўраб-чирмаётган, ундан ҳам аянчлиси, шунга маҳқум бўлган дўсту ёронни, гарчи қафасда қолган, устига устак патлари юлинган қушдай ночор бўлиб туюлса-да, ўша заминни, қисмати, жон ришталари шунга туташ мушфиқ-муштипар қариндош-уруғни, муте ва маҳқум ҳаётни дил-дилдан соғиниб, жоним ўртаниб кетаётганини теран ҳис этдим. Забун шу ҳаёт юҳо каби беомон ўз домига тортар эди.

Нима бу — Ватанга муҳаббатми ва ёки ўзинг кўниккан кишан, ўзинг кўниккан тамойиллар, ўзинг кўниккан ҳаёт, кўникма қошидаги инсоний ожизликми?

Мен ўйлайманки, азалий туйғуларга бизчалик ўралашиб, буткул ўзи билан ўзи бўлиб қолган ва оёғи остидан нарини кўра олмаётган бўлак бир халқ ер юзида бўлмаса керак.

Имиллаб боради йўлда мўйсафид,

Ўтган асрларни хаёли боида.

Ёнида тилчилар набираси хит,

Қуйворса етгудай шахди қўшига!

Чол-чи, тутмиш унинг қўлидан маҳкам,

Набира кўзида андишаю зор.

Ота набирангни озод қўй бир дам,

У ҳали узоққа кетмоғи даркор.

У ҳали номингни кўксига жойлаб

Самолар қўйнида ургусидир барқ.

Уни қадаминга ташлама бойлаб,

Қуйвор набирангни, отажоним, Шарқ...

Сафардошлар гулхан ёқиб, шу оқшом шунинг атрофида кўнгил очишни муносиб кўришди, бироқ ҳали чигил ёзилмай

туриб, дилдаги рағбат шамол ялаб ўтган шам каби сўнди. Мотамсаро сукунат тўрт тарафдан сиқиб кела бошлади гўё. Кўнгил бир нимани тусар, бироқ шунинг нима эканлигини ҳеч ким айтиб бера олмасди. Шу маҳал ҳеч кимга қўшилмай ўз кўйича ўйга толиб юргувчи қиз секин даврага чиқиб келди ва ҳаяжон туйғули бўғилган овозда энтика-энтика шеър ўқий бошлади:

...Халқим, тарих ҳукми, сени агарда

Мангу музликларга элтган бўлсайди,

Қорликларни макон этган бўлсайдинг,

Меҳрим бермасмидим ўша музларга?..

Ҳали у яқунлаб улгурмай юраги тошиб кетган уч-тўрт ёш-яланг силжий-силжий унинг ёнига чиқиб боришди.

Ва биз шунча дарё, тоғлардан ошиб, қай бир юртдан келганимизни айтсак агар-да, ҳатто бу номни умри мобайнида бирон-бир марта эшитмаган кишилар салтанатида туриб, уларга бир қадар экзотик туюлгучи рақсларимизни ҳеч хижолатсиз намоёйиш этар, уларга тамомила тушуниксиз бўлган бир тилда ажодлардан мерос — шарафсиз шу юртни шарафлар, шундан юпанч ва ҳаловат олар эдик:

Юксак аргувоннинг учида ҳилол

Пахмоқ булутларни этади нимта.

Қайдадир шоира куйлайди беҳол:

— Кўнглим ҳам бу кеча ойдай яримта...

Увада камзулда биллур тугмадай

Булутлар ортидан боқади юлдуз.

Қайдадир юртини эслаб инграр най,

Қайдадир кўзигул ёради илдиз...

Беғубор фалакка, ёмғир ювган майсалару ўрмон қаърига сингиб бораётган шеърий сатрлар изида бизнинг орзиқиш, доғу ҳасрат, соғинчу муҳаббат тумандай чўкиб қолар эди:

Минорлар эмас бу — фалакка қасам,

Қасоскор боболар кетмишлар санчиб.

Мен тортган ғамни ҳам бир-бир санасам,

Ўлик фиръавнлар кетарлар санчиб...

Тобора макъе топаётган, гарчи ҳозирча биз банд этиб турган бўлсак-да, ҳаётнинг эътиборга молик манзили сари кун сайин, соат сайин яқинлашиб келаётган навқирон наслга ички бир ҳадик-хавотир, ҳаяжон билан тикилиб туриб, бу авлоднинг бу қадар шеърпараст эканлигига, рости, ҳайронлар қолдим. Ва яна шунга ҳайрон қолдимки, биз жуда кеч анлаган, кеч муҳаббат қўйган Она-Ватанга эътиқод шу шеърият бошлаб келган уйғоқ ва безовта, мукамбар туйғулар туйғули уларнинг

дилда жуда эрта қанот ёзмиш.

Бу шеърият кимнинг закосидан бино бўлган, ким у шоир, нажот қалъаси ҳақида шеър ёзганми ва ёки йўқми, асли қаердан, қай тарзда кун кечиради, дўсту ёри ким, кимлар душмани, қай бир гуруҳга мансуб?.. — бу билан уларнинг сира иши йўқ, агар ишонсангиз, хаёлига ҳам келмас эди бу ўйлар. Турли вилоятлардан келган, турлича кийинган ва ўрта мактабнинг турли синфларида таълим олаётган бу насл — улар турналар каби тизилиб, турналар каби нолон — кўнглига ёққан, юрагининг туб-тубларидан жой берган ардоқли шоирининг тили билан, унинг шеърлари воситасида соғинчу ҳасратини, армону муҳаббатини изҳор этишар, юраклари офтобдай ёниб шеър ўқишар, бу эса Абдулла Орипов шеъриятининг на ҳасад, на хусумат дахл қила олмайдиган — адабиятга мансуб умрининг бошланғич фасли бўлиб туюлар эди менга...

ЧОРШАМЪ

СЕВГИЛИМ, СЕВГИНИНГ
СЕҲРИ УЗУНДИР...

ФУЗУЛИЙ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Олами озурдалар дор билибдур, билирам,
Дағи дор риштасини мор билибдур, билирам,
Мани мор ичра кўнгил сор билибдур, билирам,
Ёр ҳоли дилим зор билибдур, билирам.
Дили зоримда наким вор билибдур, билирам.

Хор авон¹ бу, хору хаслар денг бизи; хор ўлмаз,
Тор деманг теграмизи токай сиришт² тор ўлмаз,
Дўзахи ўт кетса ҳам ошиққа ҳеч кор ўлмаз,
Ёри агёр билибдурки, манга ёр ўлмаз,
Ман дахи³ оники, агёр билибдур, билирам.

Келмаюр дайрина⁴ у ишқни ком⁵ айлаяли,
Юрмаюр боғина ҳам васли гом⁶ айлаяли,
Қилмаюр ҳусни жило, войки ром айлаяли,
Зулфини аҳли вафо сайдина дом айлаяли,
Мани ул дома гирифтор билибдур билирам.

Дома тушмоқ на, ҳей, бўйини тўйсам гулими,
Торина тортилиб-эй, ўлсам, деманг ҳайф ўлими,
Булбули гўёлиги ҳайф кетадур тилими,
Ман ца ҳожатки, қилам, шарҳ анга дарди дилими,
Қаму⁷ дарди дилими ёр билибдур, билирам.

Қанчамиз аҳли талаб, билмоқ махол, эй салаф,
Карбалодир сиз тараф, Шош, Бухоро биз тараф,
Йиғладим, юм-юм юриб, то тугаб Чоршамъи шаб,
Ёр ҳамсуҳбатим ўлмаса, Фузулий, не ажаб,
Ўзина суҳбатими ор билибдур, билирам.

* * *

Булбулим учди боғдан, қайга кўнди билмасман,
Мен ошиғи доғман, нолиши ҳеч тинмасман.

Наволаридан айро боғу баҳор нораво,
Зоғу загонни асло назаримга илмасман.
Гул ишқида фасона билибдур-эй мастона,
Сигмайин бу даврона шарораман, кулмасман.
Кўз ёшим тўлиб бўлди, ким мени айтар энди
На Жайхун, На Сайхун, на Зарафшон, Нилмасман
Гул баргида шабнамлар солар дилга аламлар,
Синиб қўлда қаламлар ўтсам-да бедилмасман.
Қайта қол-эй, булбулим, сўлмай боғимда гулим,
Сайратгил-эй нозулим, сайри само қилмасман.
Бедорингман субҳидам, битмайди оҳу нолам,
Булбулигўё Чоршамъ сози сира синмасман.

* * *

1 Вақт, замон. 2 Яратилиш, табиат. 3 Тағин.

4 Дунё. 5 Мурод, майл. 6 Азм. 7 Ҳамма.

Севгилим севгининг сеҳри узундир
Тилсим торларига бўлганмиз тутқун.
Бизнинг теграмизда телба куюндир
Айлана-айлана тингуси бир кун.

Севгилим, севгидан очмай бирор сўз
Унсиз нигоҳларда яшаш не қисмат.
Ситилиб кетди-ку аламзада кўз
Йўқ энди, йўқ энди бир лаҳза тоқат.

Севгилим тугёнлар истаиди юрак
Фалак чархларидай шиддаткор, шахдам.
Замин захларига берсаму кўкрак
Ҳуснингга тўймасам бир зум, бирор дам.

Севгилим, аламлар бунга ҳам бисёр
Кўтармоқ мумкинмас барини бир қур.
Биз учун бу олам йўқлик қадар тор
Ишқимиз эса оҳ, оҳ, нақадар зўр.

Севгилим, тақдирда гофиллар ҳоқим,
Улар ҳам севишни наҳот билсалар.
Майлига, майлига биз қолайлик жим
Бизни бахтсизликдан бахтли бўлсалар.

Севгилим, сўнги сўз айтмоқ не ҳожат,
Шундай ҳам умримиз битмас фожеа.
Шундай ҳам дунёда кўрмадик роҳат.
Бизнинг бисотимиз — ёлғиз хотира.

Севгилим, севгилим, сўнмас севгилим...

* * *

Берди охир бир кеча дилдор ўпич,
Айлади руҳу таним шамъвор ўпич,

Сўрмаган эрдим неча йил лабларин,
Бўлмиш-эй қанду асал хумор ўпич,

Лаҳзами ё бир неча сониядур
Дилни дилга жо этур даввор ўпич.

Узагим келмайди ҳеч жондин умид,
Жон кетодур ёр ила жаббор ўпич.

Кетса кетсин майлига дейман, вале,
Тортмасин дунёда ҳеч озор ўпич.

Бир ўзим-у ҳам ёра маълум эди
Қанчалар тушмиш манга душвор ўпич.

Ошиғимнинг рўзи Чоршамъ-ку демай
Не ажаб берди бир бор ўпич.

Саломат Вақо

ФАРАШТА

ҲИКОЯ

*Дунё лопиллатиб кўтариб боргай,
Жисмим тобутида ошиқ жонимни...*

Фулум Мирзо

Кўчада ҳалигина ёмғир ёғиб ўтган, қип-қизил хазонлар халқоб кўлмакларда сузиб юрарди. Дарахтлар сўнгги япроғини тўкишдан истиҳола этиб, уйдан ҳайдалган қиз каби маҳзун бош эгиб турарди. Бекатта қараб кетаялману, қаёққа боришни билмасдим. Ен-атрофимдан тўрхалта кўтарган эркаклар, аллақайёққа шошаётган йигит-қизлар ўтиб борарди. Анави кўпол, бесўнақай хотинларни иссиққина уйда эри ва болалари кутиб ўтиргандир. Фақат мен шу икки ярим милён кишига бошпана бўлган шаҳарда — мақсад-маслаксиз ёлғиз тентираб юрибман. Атрофимда юзлаган жуфт кўзлар ва айни замонда, ҳеч ким йўқдек эди. Ичимда мени бундай дайдиб юришга мажбур этган етмиш яшар ижарагир кампирнинг етти пуштининг гўрига тинмай гишт қалаб борардим. Гап шундаки, ижара уйининг эгаси олмон кампир ҳар икки-уч ойнинг бир ҳафтасида Қозғистондаги ҳаммиллатлариникига меҳмонга отланиб қолар, мен эса, худди бўйинбоғи ечилган итдай ҳар қаерда изғиб юришга мажбур эдим. Кампирнинг зикна фелъ-атворини яхши билганимдан унинг "бу — сенга ишонмаганимдан эмас, балки одатим шундай бўлган учун уйни қулфлаб кетаялман", деган гапига сира хафа бўлмасдим. Ростини айтганимда, кампир менга, мен — унга бир қадар суяниб қолган эдик. Бир томондан эса, қисматимиз ҳам қандайдир ўхшаб кетар эди. Шундай ёнгинамдан ҳар хил машиналар товуш берганча, тўхтаб ўтар эди. Менинг қиёфамда, тўғрироғи, кўзларимда кишини фавқулудда мавҳ этиб кўядиган сирли бир куч бор эдики, кўрган одам бир қайрилмай ўтиб кетолмасди. Мен ўзимни чиройли ва гўзал эканимни билар ва бу хусну малоҳатим билан фахрланар, ҳатто ўзимга бино қўйган эдим, бу нарса айниқса, онамга бўлган муносабатимда яққол сезилар эди. Ҳар сафар қишлоққа борганимда, жиккагина касалванд онам билан тўй-ҳашамларга бирга боришга уялар ва алланимани важ-карсон қилиб, у кишидан ё олдин ёки кейин кетар эдим.

Шундай ўйлар гирдобиде метрога тушганимда ҳам қаёққа боришимни ҳали аниқ билмасдим. Дунёнинг ёзилмаган қонуллари нақадар гаддор, кўзинг-кўзингга тушади, елканг-елкангга тегади, тафтини, нафасини тўясан, аммо бари — бегона. Бир муддатдан сўнг айрилиб, ҳеч қачон қайта кўришмайсан. Шундай пайтларда одамларнинг ёнига боргим, келинг танишамиз, дўст бўламиз, дегим келарди. Бу гапни ҳар сафар айтишга чоғланардим, аммо негадир журъат этолмасдим.

Мен вагонларга тушиб-чиқаётган турфа қиёфадаги одамларни фақат кўриб турардим, қулоқларимга ҳеч нима

кирмасди. Бир пайт туйқус, гул кўтариб олган ёшгина бир аёлнинг ёмғирпуши остидан чиқиб турган оқ халатга кўзим тушиб қолди. Бу — менинг халатим эди... Онам — орзу қилган оқ халат. Мен уч-тўрт йилдан сўнг қишлоқда табиб сифатида иш бошлашим керак эди. Аммо...

Дорилфунунда биз-қизлар худди галалашиб учаётган кабутарлардек шундай оппоқ халат кийиб юрардик. Ҳали шаҳарнинг юзини кўрмаган пайтларим эса, бу оқ халатлар тушларимга кириб чиқарди. Кейин кутилмаганда, ҳамма нарса тескари ўзгариб кетди. Шунчалик тескари ўзгардики, менинг кўнглимни тўлдирган орзу-умидим, қувончу-шодлигим бир зумда саробга айланди, ҳаёт мени буткул нотаниш ва бегона кўчага олиб кириб қўйди.

Ушанда биз ўзимизни бир қадар тутиб олиб, энди амалий машгулотларга қатнай бошлаган кунларимиз эди... Машгулотлар одатда, жасадлар ётган хонада ўтар эди. Мен гарчи табиб бўлман, дея қатъий аҳд этиб қўйган эсамда, танини жон тарк этган одам боласининг ҳар бир аъзосини синчиклаб ўрганишга ҳали тайёр эмасдим. Буни жасадлар ётган хонада кечган ҳар дақиқада ич-ичимдан ҳис этиб турар, майитлар кўнглимда раҳм-шафқат ва шунинг баробарида, жирканч ва қўрқинч туйғусини уйғотиб юборарди.

Уша кунлари гўшт солинган таом оғзимга олиш уёқда турсин, ҳатто, юзига ҳам қараёлмайдиган бўлиб қолдим. Ялангоч жасадлар тунлари тушимга кириб чиқар эди. Шундай тушқун ва бесарамжон аҳволда юрган кезларим кўнглимда одамларга яқинлашиш истаги кучайган эди.

Аммо кунларнинг бирида сабоқдош йигитларнинг бири, ҳазиллашибми, жасаднинг нозик жойини кесиб халатимнинг чўнтагига солиб қўйган экан. Бу машъум ҳазил бутун қисматимни ўзгартириб юборди. Ушандан буён чўнтагимга қўл суқишга қўрқаман. Ёлғиз қолишга сира юрагим дов бермайди.

Бунинг устига, қўрқувдан ўзга яна инсоннинг, тўғрироғи, аёлининг сўз билан ирода этиб бўлмайдиган жуда юксак туйғуси мавжуд эканки, бу туйғу илк марта ўшанда топталди. Бу топталиш вақт ўтиши билан аста-секин улкан нафратга йўл очиб берди.

Уликхонада ётган эркаклар, ким бўлишидан қатъий назар, барибир, эркак эди. Устига-устак, жасадлар негадир менга отамни эслатарди. Назаримда, отам жуда қудратли ва ҳар нарсага қодир, булар эса, ғариб, жирканч, ҳимоясиз эди. Бир вақтнинг ўзида ҳам отамга, ҳам жасадларга тааллуқли бўлган — умумий эркаклик туйғуси — ичимдаги жуда баланд бир нарсанинг синишини, заволини бошлаб берди. Ҳар нарса билан рад этмайин, отамга ғойибона суяниб яшардим, энди ўша суянчга дарз кетганди.

Дунёда ақл ва онгдан ташқари яна қандайдир қудратли куч мавжудми, оёқларим ўз-ўзидан тагин ўша, таниш кўчага

оташ-аланга бўлиб ёнарди. Чойнакдан совуқ чой ичдим. Бечора кампир эрталаб мени чойга чақирган, аҳволимни тушуниб, чой келтирган. Хонанинг ҳавоси алмашсин дея деразаларни очиб кетибди. У онам келиб-кетгандан сўнг насиҳат қиладиган бўлиб қолган эди. Насиҳат ҳам ўзига яраша, икки калима эди.

— Аш ейишдан бошкя нярясяга ярамайдиған иржяклярингтя хям, тогоря кўтариб ялтиряк киядигян хотинлярингтя хям тупурдем! Хаммяси бер капеек! Тфффу...

Кампир азбаройи тутақиб кетгандан бош бармоғини икки бармоғи ўргасидан чиқариб кўрсатарди. Қозогистондаги қариндош уруғлариникига бориб-келган пайтлар эса, унинг яқинига сира йўлаб бўлмасди, бундай кезде, чамаси, кампиршонинг кўнгли тубида мудраб ётган миллат ва халоскорлик туйғулари туйқус ғалаён кўтарарди, шекилли, у идиш-товокларни тарақлатиб отар, эшикларни қарсиллатиб ёпар ва тинмасдан олмонча, ўрисча, ўзбекча аралаштириб қарганар эди.

— У найн, гады, вся на маю шею, ҳа, балаго учрагунлар!

Шундай дамда, менга кўзи тушиб қолгудек бўлса, гўё бошига тушган барча кўргулиги бахтсизликларга, бу мусофир юртларда сўққабош яшайётганига ёлғиз мен айбдордек тагин қарашга тушар эди.

— Малэк, қараб тур, онангя айте-еб бермясянми... ҳаммясене, ўқишне ташлаганингне, ну ... қиввоганингне... Вабщето, выгону отсюда, Маляк..эк..эк, — дерди у суякдор бармоғини бигиз қилиб.

Мен унга қараб кулиб тураверадим. Онамга айтмаслигини, уйдан ҳам ҳайдаб юбормаслигини, шунчаки йўлига пўписа қилайётганини билардим. Кулсам кампирнинг баттар фигони фалакка чиқарди.

— Почему смеещся, а? Над кем смеещся, знаещь? Ўзингникига билдингми, Ўзингникига?! — деганича у қўл силтаб, нарига кетиб қоларди.

Кейинги пайтларда негадир кўз олдимга тез-тез ўқиш даври ва ўша жасадлар ётган машўм хона келадиган бўлиб қолди. Нега одамзот боласи ўлгандан сўнг қўрқинчли ва ваҳимали тусга кириб қоларкан?! Наҳотки, тананинг барча файзу тароватини руҳ ўзи билан аршу аълога олиб кетади?!

Одамлар, майпарастми, дайдимми, ўгрими, бунда таҳқирланиб, кўрқинчли ҳолатда, ҳатто гўрни орзу этиб, ўлмак учун яшаган бўлса? Тупроқда овғини узатиб ётиш ҳам улуг фароғат эканда. Бу вафосиз дунёда олтмиш, етмиш йил юра-юра ҳориб, шу манзил учун шошган бўлса?

Одамзод боласи нега дунёга келди, нечун кетди?! Малика деган Тангрининг адашмиш қулининг ранж-алам чекиб, хорликда яшаши кимга керак? Номатлуб қисматимга қўчқорлар қурбонлик этган, дунёнинг энг яхши кунларини Мен туфайли қўриш орзусида юрган онамга керакми? О, Тангрим мени нега бу хотинга боғлаб яратдинг, энди бу занжирни узиш қанчаллик оғир! Эй, кўзи оч дунё! Одам боласига гуноҳ имкониятини яратган дунё! Бунча қисиндим, уйи куйсин, бу дунёнинг!..

Шундай уй-хаёллар қуршовида ганғиб, беихтиёр айвонга чиқдим. Ташқарида қор аралаш ёмғир ёғарди. Бир газдан нарини кўриб бўлмасди. Хаёлимни маҳзун ўйлар қўлгаб олди, ўзимни буткул унутилган ва кераксиздек ҳис этдим. Руҳим чўкиб кетди. Ҳавонинг авзойидан баҳор ва ёз ҳеч қачон қайтиб келмайдигандек туюлди. Шу чоғ, кутилмаганда, "ғийк" этиб кўча эшиги очилди-да, олмон кампирнинг қораси кўринди. Унинг эгни-боши ёмғирда увиб буткул шалоббоси чиққан ва устига устак, ҳудди қандайдир кўнгилисизлик рўй бергандек ранг-рўйи ўчган, кўзлари хавотирга тўла эди.

— Нима бўлди, хола?! — дея беихтиёр сўрадим.

Кампир мени баттар танг қолдирганича, юришдан тўхтади-да, жим тикилиб қолди. У шундай тик қотганича узоқ тикилди, совуқ ва шубҳали нигоҳи суяк-суягимга қадалар, аммо негадир тилим сира калимага келмасди.

— Ҳеч нерся кўрмядингми? — ниҳоят, у гўрдан чиққан арвоҳга ўхшаб тилга кирди.

— Нима? — худди бирдан ҳушим ўзимга қайтгандек бақириб юбордим.

— Нигя ундя сурайсян?

Асабларим қакшаб кетгандан беихтиёр икки қадам олдига юрдим, кампир эса ҳамон мендан синчков ва шубҳали нигоҳини узмас, унинг ҳатто киприк қоққани ҳам сезилмасди.

— Нимани кўришим керак эди? — дедим охири нафасим бўғилиб.

— Бўлмяся, нигя ойнакдан қараде?

Ортик, ўзимни тутиб туролмадим:

— Ким?! Қачон?! — дедим овозимни кўтариб.

— Сеники!

— Ҳеч нимага тушунмаяпман!

— Тушунмядем?! Чего не понимаещь? Чего не знаещь?

Много ты знаещь! Где мои деньги, а?!

Буткул ўзимни йўқотиб қўйдим, миямга бирдан қон урилди.

— Қанақа деньги?!

— Шуняқя деньги! — кампирнинг яна эски касали кўзиб қолди шекилли, у бош бармоғини икки бармоғи орасидан чиқариб, бурнимнинг тагига келтириб силкий бошлади.

— Мене қордя, ёмғирдя юрганимне қурек, негя бормяди? Тебя не жалко была? Ах, ты откуда знаещь, жалоста? Ты же родная мать не жалеещь. Помнишь, онанг бахордя келгандя, ўксереб, бугелеб нафас ололмаган? Меники хайрян-хайрян бўлган, ткаяя маладая, красивая женщина — так тяжело бална! Онангне баннисагя олеб бореш киряк бўлган. Тогда ты ўқишне бахонялаб кетек қолган. На самом деле тот день у тебя занятия не было. Сеники кучядан иртя келеб ухляган, тўнгиздяй ухляган. Потом я пошла с ней. Чут не умерла на дароге, бедная, но тебя хвалить, говорить, ты моя фариштя — умная, красивая, гордость. Я долго слышала его, чуть не плакала. С тех пор у меня вот здесь, юрягим, болить. Вообще ты кто, есть сердца? У тебя есть в сердце малейшая чувства к ней? Опомнись, она тебя — родная мать. Яна мен эсине егян каре кампер сендян жалость кутяди.

Қадам САЙИД МУРОД

САНЧИЛДИ

Тўрт фаслнинг хорлари гулларимга санчилди,
Жаллод дунё дорлари дилларимга санчилди,
Бир нозлининг орлари кунларимга санчилди,
Устixonим норлари тилларимга санчилди,
Қаро сочим қорлари хунларимга санчилди.

На қилгандим баҳорга бошим мудом ҳам этар,
Ёз ҳам кечар, соз эмас, куз ҳар дамим ғам этар,
Ҷишлигини қилиб қиш, сийналарим нам этар,
Иккимизни кажрафтор охир қачон жам этар,
Тўрт фаслнинг хорлари гулларимга санчилди.

Ул қошлари қиличнинг киприклари ўқ экан,
Икки қаро шаҳлоси — икки қаро чўғ экан,
Чилвир сочи туғ экан, забонлари тиғ экан,
Жаллод дунё дорлари дилларимга санчилди.

Мотамсаро рўй бўлдим, сариқ самон рангларим,
Йилдан-йилим мушкулдир, билмам қандоқ англарим,
Ўйнаб-қулар куну тун, давраларда дангларим,
Алам ўтган кечамдир, ҳасрат отар тонгларим,
Бир нозлининг орлари кунларимга санчилди.

Ҳолим кўриб кулганлар — куйган эмас дунёда,
Ва лек куйган ўшалар — кулган эмас дунёда,
Ишқ ўтининг лаззатин тўйган эмас дунёда,
Куймаганлар бир умр суйган эмас дунёда
Устixonим норлари тилларимга санчилди.
Кимдан сўраб бу кунни, Қадам, кимдан кўрармиз,
Кўниб тақдир азалга юракни жим тилармиз,
Бор бўлса гар ёзиқда охир бир кун кулармиз,
Ёлгончида энди биз яратганни билармиз,
Қора сочим қорлари кунларимга санчилди.

ТОВБА ҚИЛМАСДАН БУРУН

Шайдоий ғазалига мухаммас

Тилни тий сан, то абадким дилни тилмасдан бурун,
Шиша дил дарз кетмасин, ўйла, синмасдан бурун,
Даҳри динда бу умр — дарё тинмасдан бурун,

САРБОН УЙҒОҚ

Оқил эрсанг эй биродар, йиғла, кулмасдан бурун,
Сол ўзингни тўғри йўлга, товба қилмасдан бурун.

Қўй, кўнгил, доғ ўлма кўп ёлгончининг озоридан,
Ҳақ ўзи безор эрур ул бандаи безоридан,
Қўл кўтаргин, солма кўз, юз ўгир рафторидан,
Кеч бу касби хоридан, чиқ бу жаҳон бозоридан,
Дардинга дармонни ол, даллол билмасдан бурун

Гоҳи боғ сайрида бўлгин, гоҳи тоғу қирда бўл,
Ҳоҳи саҳро, чўлда кезгин, хоҳи Жайхун, Сирда бўл,
Бирда Хотам, бирда Жамшид, шоҳ Сулаймон
бирда бўл,
Ваҳми исён бирла бўл, фикр эт, пушаймон бирла
бўл,
Тонгла бефойда надомат вақти келмасдан бурун.

Сочи сунбул, орази тар, гул лаблари боллар қани?
Ҳазрати Довуд қанию, ул Рустаму Золлар қани?
Оржа-оржа йиққанинг, халта-халта моллар қани?
Бир муносиб ер сани, бағрига босиб ер сани,
Ё ғамингни ер била яксон бўлмасдан бурун.

Ким қўл ўлса нафсига, айлар аввал тани фош,
Тани фошга сол назар, бўлмасингдан гавда лош.
Ҳар тарафдан турланиб келса, гар миннатли ош,
Ур надам тошига бош, оқсин кўзингдан ёш,
Дарди ҳасрат бирла ер-тупроққа тўлмасдан бурун.
Бу бир карвонсаройдур, ҳар дами орзу армон,
Сарбон уйғоқ, сен нега ғафлатдасан тур, карвон,
Шу кун бўлса нетарсан ҳақнинг ўзидан фармон
Келди чун вақти хазон, фикринг надир, эй боғбон,
На ётарсан, йиғ бу гулзорингни сўлмасдан бурун.
Сўнгра не бўлди, Қадам, воҳ бунча ҳам расвоийсан,
Ҳақ демай, холиқ демай жонинг учун савдоийсан,
Бир сиқим тупроқсану англаб нега ҳавоийсан
Билмадим, Шайдоийсан ё беақл саҳроийсан,
Оқил эрсанг, сен ўзингни ўлдир ўлмасдан бурун.

¹ Оржа-оржа — сандиқ-сандиқ

² Надам — надомат

Имом Муҳаммад ҒАЗЗОЛИЙ

ҲАҚИҚАТГА ҚИЛИБДИРЛАР

ҲҲ ТҮРТИНЧИ БОБ

ЖОННИНГ БАДАНДИН ЧИҚҚОНДИН
СҮНГ НИДО ҚИЛМОҒИНИНГ БАЁНИ

Ҳазрат уммул-мўминин Оиша розийоллоҳу таоло анҳодин ривоят қилибдурлар ва ул киши айтибдурларким: "Бир куни ман уйда чорзону қуриб ўлтуруб эрдим, ҳазрат сарвари олам саллоллоҳу алайҳи вассалам кириб келдилар. Ман ул кишига таъзим учун жойимдин турмоқға қасд қилиб эрдим, ул саййиди коинот алайҳи афзалус-саловот ват-таҳиййот айдиларки: "Эй уммул-мўминин, турмағил, жойингда ўтурғил." Бас, жойимда ўлтуруб эрдим, келиб, муборак бошларини манинг тиззамға қўйуб ухладилар. Ман ул фаҳри оламнинг дийдори азизларига қараб ўлтуруб эрдим, муборак сақолларида бир дона оқини кўрдим. Андин сўнгра яна ахториб, ўн тўққўз адад оқини кўрдим. Кўнглумда айдимки: "Бул кишининг умрлари охир бўлса ва дунёдин охиратға сафар қилсалар, умматлари бепайғамбар қолсалар, аларнинг ҳоллари нечук бўлур." Бу андишада ғамгин бўлуб ўлтуруб, кўзимдин ёш тўкулуб, жаноби ҳазратнинг юзлариға тушти.

Ул жаноб уйқудин бедор бўлдилар ва айдиларки: "Эй уммул-мўминин, нима сабабдин йиғларсиз?" Ман ҳам кўнглумға келган қиссани баён қилдим. Андин сўнгра саййидуланам алайҳиссолати вассаллам мандин сўрдиларки: "Эй Оиша, мурданинг кўрадурғон ҳолларидин қайси бир ҳоли қаттиғроқдур?" Ман айттим: "Худо ва расули билур." Бас ул киши айдилар: "Орий, шундоғдур, лекин сиз ҳам фаҳмингизға келган сўзни айтинг." Андин сўнгра ман айттимки: "Мурдаға мундин ҳам қаттиғроқ ҳол бўлмаски, ўзининг уйидин ўзи мардур бўлур. Фарзандлари орқасидин "Во отам, во онам" деб югурарлар. Фарзандлари ўлса, "Во болам" деб югурарлар." Бас, ул жаноб айдилар: "Ушбу ҳол ҳам мурдаға қаттиғ ҳолдур. Лекин, мундин ҳам қаттиғроқ ҳол

бордурки, ул ҳол қайсидур?" Ман айттимки: "Мурдаға мундин қаттиғроқ ҳол бўлмаски, анинг тарбиятида парвариш топқон фарзандлари ва анинг давлатидин фойдаманд бўлғон ҳешлари ва анинг таомидин баҳравар бўлғон дўстлари бул бечорани олиб бориб гўрга танҳо қўярлар, устидин туфроғ тўкуб бу дунёда қилғон аъмоли бирла ёлғуз қолдурлар".

Пайғамбар алайҳиссалом айдилар: "Орий, бул ҳам мурдаға қаттиғ ҳолдур. Лекин, мундин ҳам қаттиғроқ ҳол бордур, ул қайсидур?" Бас, ман айттимки: "Эмди Худо ва расули билур." Андин сўнгра росули акром саллоллоҳу алайҳи вассаллам айдилар: "Эй Оиша, билғил, мурдаға мундин қаттиғроқ ҳол бўлмаски, ани ювмоқ учун ғассол келиб, анинг жомаларини ва кўйлақларини суғуруб олур. Ул вақтда ул мурдаи бечоранинг жони жасадининг ёнида туруб, ғамгин бўлур, ғассолға йиғлаб айтурки: "Эй ғассол, яратқон Худонинг ҳурматидин манинг жасадимнинг либосини оҳисталик бирла суғурғил, Азроилнинг чангалидин бандалари кўб озурда бўлди. Эмди асло тоқати қолмади." Жоннинг бул овозини ҳамма махлуқотлар эшитурлар, магар инс ва жин эшитмаслар. Анинг устига сув қуяр вақтида жон бечора фарёд қилиб йиғлаб айтурки: "Эй ғассол, Худонинг ҳурматидин жасадимға сувни иссиқ қилиб ҳам ва совуғ қилиб ҳам қўймағил. Жасадим жон бермоқнинг азоби бирла кўб озурда бўлғондур. Эмди асло тоқат йўқдир. Ани ювмоқ вақтида йиғлаб айтурки: "Эй ғассол, Худонинг ҳурматидин жасадимни оҳистароқ ушлағил, жон бермоқнинг шиддати бирла кўб озурда бўлғондур, эмди асло тоқати йўқтур. Ювғондин сўнг кафанға ўрағон вақтда йиғлаб айтурки: "Эй ғассол, Худонинг ҳурматидин юзимни кафанға ўрамағил, токи, фарзандларим манинг юзумни кўруб қолсунлар.

Мундин сўнгра ҳаргиз кўролмасларки, дийдор кўришмоқнинг охир фурсати шулдур. Ман эмди булардин жудо бўлуб кетурман, то қиёматғача дийдор кўришмоқ муяссар бўлмас.

Ул мурдани уйидин олиб чиққон вақтларида яна фарёд қилиб, йиғлаб айтурки: "Эй ёронлар, кўп шитоб қилманғлар, токи, ман уйим, аҳлим, фарзандларим ва молим бирла видолашиб кетай-

Давоми. Бошланиши аввалги сонларда

ин." Ва ул мардумларга йиғлаб, илтижо қилиб айтурки: "Эй ёронлар, ман аҳлимни бева қилиб кетатурубман. Эмди Худонинг ҳурматидин ул муштипарни хафа қилманглар. Фарзандларимни етим қилиб кетатурубман. Эмди Худонинг ҳурматидин аларга озор берманглар. Ман бугун уйимдин чиқиб кетарман ва эмди ҳаргиз қайтиб келмасман ва буларнинг ҳолидин хабар ололмасман.

Мурдани кўтариб тобутга солур вақтда йиғлаб айтурки: "Эй ёронлар, бир соат сабр қилинглари, шитоб қилманглар, токи, ман аҳлимнинг ва фарзандларимнинг йиғлағон овозларини эшитайин. Чунки, бугун алардин жудо бўлуб кетурман. То қиёматгача аларнинг овозларини эшитолмасманки, бул вақтда эшитмоқ манга ғаниматдур.

Ани тобутга солиб кўтариб, уч қадам босқонларида чунон овоз бирла фарёд қилурки, анинг овозини ҳамма махлуқотлар эшитарлар, магар инс ва жин эшитмаслар. Ва йиғлаб айтурки: "Эй дўстларим, вой биродарларим, вой фарзандларим, дунёнинг завқиға мағрур бўлуб, охир ҳолимни андиша қилмадим. Охират фикридин ғофил бўлдим. Эмди сизлар мандин ибрат олинглари. Дунёнинг макриға фирифта бўлманглар ва охир ҳолларингиздин ғофил бўлманглар. Шоядки, сизлар ҳушёр бўлуб, яхши амалга машғул бўлсанглар ва дунёдин кўнгул узсанглар. Чунки, ман ҳар молики, жам қилдим, ҳаммасини сизларга ташлаб кетатурибман. Сизлар мандин сўнгра бул молларимни маишат қилурсизлар. Аммо, гуноҳларимдин мерос олмасизлар, азобиңи ўзум кўраман. Худойи таоло мани ҳисоб қилур. Ул вақтда сизлар мани фаромуш қилурсизлар, туфроғнинг остига олиб бориб қўясизлар. Андин сўнгра ҳаргиз мани йўқламасизлар.

Анинг жазосини ўқуғондин сўнгра баъзи дўстлари ўз ҳовлиларига қайтмоқни ирода қилсалар, ул мурда бечора йиғлаб айтурки: "Эй дўстлар, ҳануз мани туфроқға дафн қилмай, тезлик бирла ташлаб кетурсизлар ва бемуҳаббатлик қилурсизлар. Албата андак фурсатда мани хаёлларингиздин фаромуш қилурсизлар. Буни ман ўзум ҳам билурман. Сизлардин умид қилурманки, мани фаромуш қилманглар ва гоҳо, тиловати каломуллоҳ қилғон вақтларингизда ёдларингизга олинглари.

Ани гўрга қўйғон вақтда фарёд қилиб айтурки: "Эй ворисларим, батаҳқиқ ман дунёда кўб молни жам қилдим ва ҳаммасини сизларга ташлаб келдим. Эмди сизлар мани фаромуш қилмай, ўзимнинг молимдин бир парча нон бирла йўқланглар. Манинг топган неъматимни еганларингизда дастурхон устида фаромуш қилиб дуодин холи ва маҳрум қўйманглар. Ман сизларга Қуръон таълим бердим ва одоб таълим бердим. Бас, эмди сизлар мани Қуръон тиловатининг савобидин ва дуодин фаромуш қилманглар.

Ул мурдани дафн қилиб, одамлар қайтар вақтларида ул мурда бечора йиғлаб айтурки: "Эй

дўстларим, манинг ўзим билурманки, тирик юрғон кишиларнинг кўнглида ўлғон киши яхдин ҳам совуғроқ бўлур. Лекин, сизлардин умид қилурманки, мани бул қадар тезлик бирла фаромуш қилманглар.

Бинобарин, ҳикоят қилибдурларки, бир куни Абу Қулоба тушларида бир мазор кўрдилар. Анинг ичидаги ҳамма гўрлар ёрилғондур, мурдалари эса гўр оғзиға чиқиб ўлтурубдурлар. Ҳаммаларининг олдиларида нурдин табақлари бордур. Аларнинг қаторида бир бечора ўлтурубдур. Олдида табақи йўқтур, маъюслигидин бошини ҳам қилғондур. Абу Қулоба бориб, ул мурдадин сўрдиларки: "Эй банда, бул мардумларнинг ҳаммаларининг олдиларида нурдин табақлари бордур, санинг олдинда табақ кўрунмас. Сабаб недур?" Ул бечора айди: "Аларнинг фарзандлари ва дўстлари бордурки, ҳаммалари Қуръон тиловат қилиб, савобини юбориб турарлар. Бул нурдин бўлғон табақ анинг ажридур. Манинг бир ноқобил фарзандим бордурки, манинг учун Қуръон ўқумас, садақа бермас ва дуо қилмас. Бул сабабдин манинг табақим йўқтур. Ҳамсояларимнинг қаторида хижолатлик ва сарнигундурман." Бас, Абу Қулоба бу сирдин огоҳ бўлдилар ва уйқудин бедор бўлуб, ул одамнинг ўғлини олиб келиб, кўрғон тушларини баён қилиб, анго насиҳат қилдилар. Бас, ул ўғли айдики: "Эй Абу Қулоба сиз гувоҳ бўлингки, ман ғофилликдин тавба қилдим. Бурунги гуноҳларим ва беодобликларимдин ёндим. Эмди то тирикдурман, отамни асло фаромуш қилмасман." Андин сўнгра ул ўғил ибодатға ва отасининг дуосиға, отаси учун садақа бермоқға машғул бўлди. Андин неча муддат ўтқондин сўнгра Абу Қулоба тушларида яна ушбу ҳолни кўрдиларки, ҳамма одамлардин ул банда табақининг нури зиёдароқ, балки, офтобнинг нуридин равшанроқдур. Бас, ул банда дуо қилиб айдики: "Эй Абу Қулоба, илоҳо сизга Оллоҳ таоло мундин ҳам яхшироқ жазо берсунки, ўғлимға бир мартаба насиҳат қилганингиз бирла дўзахдин ва ҳамсояларимнинг хижолатларидин халос топдим Валлоҳу аъламу бис-савоб.

ЎН БЕШИНЧИ БОБ

МУРДАНИНГ ГЎРИГА МУНКАР ВА НАКИРДИН ИЛГАРИ КИРАДУРҒОН ФАРИШТАНИНГ БАЁНИ

Ҳазрат Абдуллоҳ ибн Салом розийоллоҳу таоло анҳудин ривоят қилибдурларки ва ул киши айтибдурларки: "Ман ҳазрат расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васалламдин сўрдимки: "Ё расулulloҳ, мурданинг қабриға аввал кирадурғон фаришта қайсидур?" Ҳазрат сарвари коинот айдилар: "Эй ибн Салом, мурданинг қабриға ҳаммадин аввал Рўмон номлик юзи офтобдек

тобишлик бир фаришта кириб, мурдани чорзону ўтқузуб қўйиб айтурки: "Эй банда, тирикликда қилгон яхшилик ва ёмонлик амалларингни ёзгил". Ул мурда айтур: "Эй азиз, манго амалларимни ёзмоқ учун бу ерда қалам, сиёҳ ва давот йўқдур. Қандоғ ёзарман". Ул фаришта айтурки: "Санинг қаламинг қўлингнинг панжасидур, давот оғзингдур ва сиёҳинг туфугингдур. Мазкурлар бирла ёзгил". Мурда айтурки: "Ниманинг устига ёзарманки, қўлимда қоғазим йўқтур?" Пайғамбар алайҳиссалом айтибдурларки, ул вақтда мазкур фаришта ўшал мурданинг кафанидин бир қитъани йиртиб олиб мурданинг қўлига берар ва айтур: "Ушбу кафан санинг қоғазингдур, шунинг устига ёзгил". Андин сўнгра ул мурда бечора дунёда қилгон яхшилик амалларининг ҳаммасини ёзиб, ёмонлик ва гуноҳ аъмоллариға келгонда ёзмоқға хижолат чекиб тўхтар. Андин сўнгра ул фаришта айтурки: "Эй хатокор, сан гуноҳ қилгон вақтингда Худодин уёлмадинг, эмди мандин нечук уёлурсан". Ва ани урмоқ учун гурзи кўтарур. Бас, ул мурда зори қилиб айтурки: "Эй Худонинг ноиби, андак тўхтагил, токи, ман ҳамма гуноҳларимни ёзиб кўрсатурман". Бас, ул фаришта гурзи кўтаргон ҳолида урмай турур. Мурда эса ҳамма гуноҳларини ёзур. Андин сўнгра ул фаришта айтурки: "Эмди бул хатни ўрагил". Мурда хатни ўраб олур. Фаришта айтурки: "Эмди муҳр босгил". Ул мурда айтурки: "Манда муҳр йўқдур, нима бирла босурман?" Фаришта айтур: "Тирноғинг бирла босгил." Бас, ночор тирноғи бирла муҳр босур. Андин сўнгра фаришта ул хатни олиб, мурданинг гарданиға осиб, чиқиб кетадур. Ул хат то қиёматгача мурданинг гарданида осилиб турар. Чунончи, кавли Аллоҳ таолоки, ВА КУЛЛИ ИНСАНИН АЛЗАМНАҲУ ФИЙ ТОИРОҲУ УНУҚИҲИ ҳам ушбу мазмунға далолат қилур. Осий бандалар қиёматда номаи аъмолларини кўрсалар, ани ўқумоқға Худойи таоло амр қилса, ушбу мурдаға ўхшаб, яхши ва савоб аъмолларини ўқуб, ёмонлиғ ва гуноҳ аъмолиға келгонда ҳаё қилиб тўхтаб қолур. Ул вақт Худойи таоло айтурки: "Эй банда, нега ўқумай тўхтадинг?" Ул банда айтурки: "Худоё, эмди қолгонини ўқумоқға сандин уёлурман". Бас, Худойи таоло айтурки: "Эй осий, дунёда гуноҳ қилгон вақтда уёлмадинг. Эмди нечук уёлурсан." Бас, ул бечора афсус ва пушаймон қилур, лекин нафъи бўлмас. Андин сунгра Худойи таоло фаришталарға қараб айтурки: "ХУЗУҲУ ФАҒУЛЛУҲУ СУММАЛ-ЖАҲИМА СОЛЛУҲУ" – 15, яъни, "Эй фаришталар, бул осийни тутунглар ва гарданиға ғул солинглар". Андин сўнгра дўзахға олиб боринглар." Валлоҳу аъламу бис-савоб.

ЎН ОЛТИНЧИ БОБ

МУНКАР ВА НАКИРНИНГ БЕРАДУРҒОН САВОЛЛАРИ ВА МУРДАНИНГ ЖАВОБЛАРИ БАЕНИ

Ривоят қилибдурларки, ҳар вақт мурдани элтиб гўрга қўйсалар, анинг олдиға икки фаришта келурки, бирларининг номлари Мункар, бирларининг номлари эса Накирдур. Аларнинг ранглари қаро, кўзлари кўк, овозлари раъди қосифдек ва кўзлари барқи хотифдекдур. Ерни тишлари бирла ёриб кириб, мурданинг бош тарафидин келурлар. Анинг боши айтурки: "Эй фаришталар, маннинг тарафимдин келманглар. Чунки, бул банда сизларнинг саволларингиздин ва бул қабрнинг азобидин қўрқиб, дунёда Худоға ман бирла саждалар қилгондур". Андин сўнгра фаришталар анинг оёғ тарафидин келурлар ва оёғи айтурки: "Эй фаришталар, маннинг тарафимдин келманглар. Чунки, бул банда сизларнинг саволларингиздин ва бул жойнинг хатаридин қўрқуб, ман бирла жумъа намозиға ва жамоатға боргондур." Андин сўнгра ўнг қўл тарафидин келурлар. Ўнг қўли айтурки: "Эй фаришталар, маннинг тарафимдин келманглар. Чунки, бул банда сизларнинг саволларингиздин ва бул мавзёнинг ўқубатидин қўрқуб, ман бирла садақалар бергондур." Сўнгра чап қўлидин келурлар. Чап қўли айтурки: "Эй фаришталар, маннинг тарафимдин келманглар. Чунки, бул банда сизларнинг саволларингиздин ва гур азобидин қўрқуб, дунёда ибодат учун ман бирла истиброъ қилиб, ўзини нажосатдин пок тутқондур". Андин сўнгра оғзи тарафидин келурлар. Оғзи айтурки: "Эй фаришталар, маннинг тарафимдин келманглар. Чунки, бул банда сизларнинг саволларингиздин ва бул жойда кўрадургон аҳволидин қўрқуб, мани таом ва шаробдин сақлаб, рўзадор бўлди. Ул вақтларда очликнинг ва ташналикнинг жаврини кўб тортқондур."

Андин сўнгра ул икки фаришталар узоғдин туруб, гўё ухлагон кишини бедор қилгондек, ул мурдани бедор қилиб айтурларки: "Эй банда, Муҳаммад алайҳиссаломни қандоғ билурсан?" Бас, ул банда айтурки: "Ман гувоҳлик берурман, Муҳаммад алайҳиссалом Худонинг бандаси ва расулидир". Андин сўнгра фаришталар мурдаға қараб айтурлар: "Эй бандаи мўмин, аввал ҳолда иймон бирла маишат қилгон экансан ва охир фурсатда иймон бирла ўлгон экансан. Эмди то қиёматгача бул ерда Худонинг карами бирла роҳат қилиб ётгил" — деб оҳиста чиқиб кетурлар.

Во ҳасратоки, ул вақтда намоз ўқумагонларнинг, намози жумъаға ва жамоатға бормагонларнинг, рўза тутмагонларнинг ҳоли ҳасрат ва надоматдадур.

Эй азиз, билгинки, Мункар ва Накирларнинг бандадин савол қилмоқларида ҳикмат шулки, аввал ҳолда Худойи таоло Одамни яратмоқни ихтиёр қилиб, фаришталарға қараб ИННИЙ ЖАЪИЛУН ФИЛ-АРЗИ ХАЛИФАТАН – 16 деди. Яъни, ман ер юзида халифа яратурман, яъни Одамни яратурман деди. Фаришталар одамни таъна қилиб, АТАЖЪАЛУ ФИЙҲА МАН ЙУФ-

СИДУ ФИЙҲА ВА ЙАСФИКУД-ДИМАА - 17, яъни: "Эй парвардигор, дунёда шундоғ фасод ва гуноҳларни қилиб, ноҳақ қон тўкадурғон, гуноҳга мойил халқни яратурмусан?" — дедилар. Бас, Худойи таоло аларнинг сўзларини рад қилиб, **ИННИЙ АЪЛАМУ МА ЛА ТАЪЛАМУН** - 18, яъни, сизларнинг билмаган нарсаларингизни ҳам билурман. Аммо, сизлар маънинг билганимни билмассизлар, деди. Анинг учун Худойи таоло ўлғон кишига икки фариштани юбориб, ул мурдадин савол қилиб эшитган жавобини ўшал таъна қилғон фаришталарга бориб айтмоқға ва мурданинг мўмин эканлигига гувоҳлик бермоқға амр қилур. Токи, ўшал таъна қилғон фаришталарни илзом қилмоқ учун.

Мункар ва накирларнинг икки адад бўлмоғининг сабаби ҳам шулдур. Чунки, гувоҳлар адади ақалли икки киши бўлур. Алар келиб мурдадин савол қилиб қайтғонларидин сўнгра Худойи таоло ул Мункар ва Накирларни гувоҳ қилиб, ўшал таъна қилғон фаришталарга айтурки: "Эй фаришталар, кўрдунгларки, ман бул банданинг жонини олдим, молини бегоналарнинг қўлига киргуздим, хотинини бир бегонанинг тасарруфига киргуздим, канизакларини ва матоъларини бир ғайрининг қўлига топширдум. Бул банданинг барча дўстлари ғойибдурлар ва бул бечора қоронғу гўрда танҳодур. Бунинг ҳолини мандин ўзга ҳеч ким билмас. Бас, ман мунга душман тариқасида бул қадар кулфатларни солдим. Андоғ бўлса ҳам бул банда "Роббим — Аллоҳ, пайғамбарим — Муҳаммад, диним — Ислом", — деди. Эй фаришталар, билингларки, ман сизларнинг билмаган нимарсаларингизга ҳам донороқдурман дегонимнинг сирри ушбудур". Валлоҳу аъламу бис-савоб.

ҚУРЪОН ОЯТЛАРИНИНГ

ТАРЖИМАЛАРИ:

- 13. *Ҳеч шак-шубҳа йўқки, сабр-тоқат қилгувчиларга ажр-мукофотлари ҳисоб-китобсиз тўлатўкис қилиб берилур. /39-10/.*
- 14. *Биз ҳар бир инсоннинг амалини бўйнига илиб қуйгандирмиз /яъни, унинг қилган ҳар бир амали икки дунёда унга ажралмас ҳамроҳ бўлур. /17-13/.*
- 15. */Бас, Аллоҳ жаҳаннам қўриқчиларига дер: "Уни ушлаб кишангланлар! Сўнгра дўзахга ташланглар! Сўнгра узунлиги етмиш газ бўлган занжирга солиб боғланглар!" /69-30,31,32/.*
- 16. *"Мен ерда халифа яратмоқчиман" /2-30/.*
- 17. *"У Ерда бузғунчилик қиладиган, қонлар тўкадиган кимсани /халифа/ қиласанми?" /2-30/.*
- 18. *"Мен сизлар билмаган нарсаларни билман" /2-30/.*

Рўзи

ҚОДИРИЙ

ОРЗУ ВА ОДАМЛАР

I

Эй учқур орзулар!
 Рангин қанотим!
 Ҳаволаб учаман юксаклик сари.
 Баҳор чақмоғидай лаҳза ҳаётим!
 Қирнинг лоласидай ишқим дилбари.
 Чайқатиб жисмимни ҳавас уйғонган
 Ташнадард дунёга қараб бораман
 Билмасман, нимага нечук ёнаман.
 Гўдак хаёлидай ҳораман...
 Бунча ҳовлиқтириб ҳалиқтиргайсиз
 Армонлар кўкини бўйлар қушларим!
 Энг чекка гўшага сургун этгайсиз
 Чўққидан чўққини кўзлар тушларим!
 Бўгин, бўгинимга узатиб дармон,
 Ишонч ҳайбатини ортмоқлатасиз
 Ҳовлиқиб чорлайсиз имкон-беимкон
 Мақсаддан-мақсадга ташлаб кетасиз.
 Мени мўъжизага бошлаб кетасиз.

II

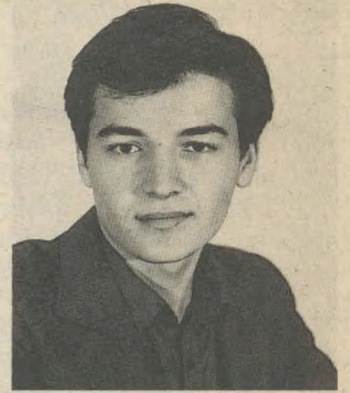
Одамлар!
 Сиз менинг таянч тоғларим,
 Қасоскор орларим, мадаккорларим.
 Сизсиз асло бўлмас, гўзал чоғларим,
 Бор бўлинг ҳар қачон аҳдга ёрларим!
 Сизлар, менинг отам, онам тимсоли,
 Акам, иним, опам, синглим мисоли.

Шеърхонларимизга номи яхши таниш уйғур шоири Рўзи ҚОДИРИЙ 70 баҳорни қаршилади. Бу соғинчли умр ўзига ўзбек тупроғида қадрли эъзоз, хайрихоҳ кўнгил топди, десак янглишмаймиз. Рўзи ака тиниб тинчимас, меҳрли ижодкор. Унинг ўзбек тилида "Уйғур қўшиқлари", "Қутлуғ диёр", "Кураш илҳомлари", "Бонг ва Тонг", "Хива гуллари", "Қалбим сизники", "Ғурурим", "Дўстлик нашидаси", "Садоларим" каби ўндан ортиқ шеърий китоблари нашр қилинган. Шу билан бирга у салмоқли илмий рисоалари орқали уйғур адабиёти ҳақидаги тасаввуримизни янада бойитди. Рўзи Қодирий филология фанлари номзодидир. Ҳозир ҳам баҳоли қудрат қалам тебратиби, ижод завқи билан яшаётган Рўзи Қодирийни муштарийлар номидан табаррук ёши билан муборакбод этиб, соғлиқ, ижодий бардамлик тилаймиз.

ТАҲРИРИЯТ.

Дилшод НУРУЛЛОҲ

КАЁЛЛАРДА

КЕЧМИШ БУ УМР

Ҳикоя

Умр ўтиб бородир...
Шоир каломи

тўғри.

— Якшанбага бор ҳали... Пайшанба, жума, шанба... ва, ниҳоят, як-шан-ба!

Хўп, якшанбаём келар, якшанба — автобус эмаски, ярим йўлда ёниғиси тугаб "поп" деб тўрт гилдирагини бир этикка суққанча туриб қолса, билъакс, якшанба — вақтнинг итоаткор қули, етти кунда бир афсонавий Сизиф монанд чўққига етдим деганда, Вақт уни яна пастга улоқтиради, сўнгра яна ва яна, тирмашиб чиқаверади-улоқиб кетаверади якшанба, тақдир азалдан қутулуб бўларканми, сиз эса... ўпкани ҳавога тўлдирганча, қандайдир орзиқиш биланми-ей: "ва, ниҳоят, якшанба!" — дея бунчалар қулоқни қоматга келтиришингиз тўғримикан?!

Тўғри: ўша кунни тонготарда хўрозлар бошқача қичқиради, қуёш ҳам одатдагидан бироз барвақтроқ чиқади, уйдагиларингиз сизни уйғотгани асабларининг бир мисқолини ҳам совиришмайди, ўзингиз турасиз — йилда бир одам ўз сергаклигини имтиҳондан ўтказиш учун шундай жасоратга жазм қилиб турган дуруст, бу кунни озмунча кутдингизми, ота-онангиз сизга ка-атта-кон совға, нималиги ҳозирча сир, яъни сирми деб дарров буришманг, кап-катта йигитга ярашмайди-я, буни кези келганда биласизки, ёпиқлик қозон шундайлигича қолгани маъқул, хуллас, ўша номи мавҳум совгани топширишади, ойижонингиз кўзларида ёш, севинч кўзёшлари, ахир туғилган кунингиз — ойижонингиз учун энг фараҳбахш, саодатли дамлар ҳисобланадики, бу ўз-ўзидан мана шу заррин томчи ёшларни келтириб чиқаради, йўқ, йиглаб юбораман, кўзларимдан шашқатор кўз ёшлари томиб кетади, деган масъум хаёллар ҳар бир онаизорнинг кўнглига даставвал келавермайди, ойижонингиз бу ҳақда ўйлаб ҳам нетмаган, аммо кўз ёш ўз-ўзидан пайдо бўлади, манамен дегандек кўз қабоғидан мўралаб томчилайди, қайноқ меҳр кўз ёшлари дилингизга аллақандай илиқ туйғу шуурини сингдира-

дики, унинг айнан нималигини, қандай номланишини англолмай қийналасиз, сўнгра унинг қандай номланишининг нима фарқи бор, муҳими ана шу туйғунинг борлиги, дилимга тобора сингиб бораётган бу туйғу мени фақат яхшиликка ундамайдими, дея ишонтирмоқ бўласиз ўзингизни...

Тўғри: ўша кунни ка-атта-кон шоҳона дастурхон ёзилади, йигирма ёшга ҳар кун киравермайсиз-ку, ҳаётда бир бор бўлади бу, дастурхон атрофига дўстларингиз, қўшнилар йиғилишади ва уларнинг орасида албатта, У ҳам бўлиши керак.

Келади, келаман деб ишонтирди-ку?!

Дастлаб қандай бўларкин (зўр бўлади-да!), йўғ-ей, уяламан (уялишга ҳожат йўқ!), ноқулай-да (ҳечам ноқулай эмас!), дедам кўрди.

Қўймадингиз, қўймадингиз: "Хафа бўламан, шундай кунда-я! Келмасангиз, мотам тутаман. Хонамга кирганча ҳеч ёққа чиқмайман. Нонуштага, тушликка, зиёфатга чақиришади — чиқмайман. Қўрпага бурканиб олганча ётавераман. Келишади табриклагани — ётавераман. Ҳар эҳтимолга қарши кўрпанинг икки учини маҳкам ушлаб оламан, кўрпани кейин тортиб кўришсин! Бас келишолармикан?! Шунинг истасангиз, келманг", — дедингиз унга. У-чи?!

на тўғри, на тўғрининг акси.

ҚУЙДА ҲИКОЯ ҚАҲРАМОННИНГ БИТМАГАН ИЛМИЙ ИШИДАН ЛАВҲА ҲАВОЛА ҚИЛИНАДИ.

Ҳар бир сўзнинг ўз олами, ўз умри бўлади. Бу оламга бесўроқ ёриб киришга ҳам ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Афсуски, инсон минг-минг йиллар давомида бу оддий ҳақиқатга амал қилмай келмоқда. Тилкаланган, тарашланган бағри пора Сўзни бугун таниш амримаҳол. Маҳмуд Қошғарий бобомизнинг луғатлари — биз учун ўзга сайёралик меҳмон. Бобомиз ҳазрат Алишер Навоийнинг газаллари "таржимон" сиз бизга ёт. Бу не ҳол?

"Кўринмас одам" филмидан бир кўриниш: пиёнистанинг кетидан болта қувлайди. Бир қарашда БОЛТА ҳеч қачон одамни қува олмайди, гарчи у пиёниста бўлса ҳам. Яна бир томони муаллиф бу БОЛТАни кўринмас одамга тутқазиб қўйган. Менимча, БОЛТАни кўринмас одам қўлга олмаган. Бу БОЛТАнинг, ўша асрлар давомида эзилиб, эксплуатация қилиниб келаётган БОЛТАнинг, ўз эгасига қарши исёни. Қадим-қадимда аждодларимиз турли нарсаларга, иш қуроғларига, уй анжомлари, жиҳозларига сиғинишганки, уларнинг бир кунмас бир кун ўз ҳукмдорларига қарши бош кўтаришдан қўрқишган. Не ажабки, Сўз ҳам бугун исён кўтараётгандир. Сўзнинг қадр-қиммати кундан-кунга таназулга юз тутиб бормоқда. Бунга маънисиз қўшиқлар, таъсирсиз нуқтар, жозибасиз адабиётлар гувоҳ. Ана шу маънисиз, таъсирсиз, жозибасиз Сўз бизни тобора жарлик томон етаклаётган бўлса бордир. Бу унинг қасоми. У ҳам ўзгача бир БОЛТАга айландики, бизни янчиб, мажазларга ташлашга кодир.

Ҳар бир нарса табиатан ўз номи билан дунёга келади. Дунёда номсиз нарсанинг ўзи йўқ. Аммо ҳар бир ном турли ўзгаришларни бошидан кечирди, шунинг натижасида ўз асл маъносини, кўринишини йўқотди. Чунончи, инсон сўзининг келиб чиқиши ҳалигача аниқланмаган. Инсон одамсимон маймундан пайдо бўлган, дейди Дарвин. Каммо эса Гобинонинг бутунлай тескари фикрини келтиради: "Инсон маймундан пайдо бўлмаган, у тобора маймуллашиб бормоқда". Ҳар ким ўзича ҳақ. Лекин барибир инсон ўзини тўла англаб етишга ҳали ожизлик қилади. Сиз эса ИНСОН сўзининг моҳиятини ўн биринчи номаълум сон деб тушунтирмоқчи бўласиз. Исбот учун узокча бориб ўтиришнинг ҳожати йўқ: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, ИН. Рус тилидаги ЧЕЛО-ВЕК билан ўзбек тилидаги ИН-СОН сўзларида ўхшашлик бор. Муштараклик аср ва сон сўзларида кўринади. ЧЕЛОни пешона, манглай десак, ВЕК — аср. ЧЕЛОВЕК — инсон пешонасига битилган аср. Хитойда бир фалсафий таълимот борки, унга кўра ҳамма нарсанинг асосида ИН ва ЯН — ёруғлик ва зулмат, оқ ва қора тимсоллар. Балки шу ИНСОН сўзининг аввали ҳам бориб-бориб шу таълимотта тақалар?

Инсон ўзига эртага нима бўлишини билмайди? Эрта — у учун номаълум дунё. Инсон умри давомида дунёни кўради, эшитгани, англашга ҳаракат қилади. Ҳаракатлари эвазига дунёнинг миллиондан бир фоизини тушуниб олишга эришса ҳам катта гап. Қолганлари номаълумлигича қолиб кетаверади. Ана шу абадий номаълумлик, жавобсиз саволларнинг кўплиги, инсон сўзида битилган тақдир азалга боғлиқ эмасмикан?! Хуллас, ҳозир ИНСОНсан деб бировни алдаб бўлсиз! Ишонишмайди. Қайта-қайта инсонга хос бўлган одатий саволни бераверишади: МЕН КИММАН?

Дунёда соф тилнинг ўзи йўқ. Тилларнинг параллел ва меридианлари бир-бирлари билан шунчалик чагишиб кетганки, баъзан сўзнинг айнан қайси тилдан олинганлиги билолмай қоласиз. Аввал ягона бўлган тил вақт ўтган сари юзлаб, минглаб тилларга ажралиб кетган. Агар ҳар бир тилга янгича бир ҳодиса деб қарасанг, у тилдан оламга номаълум бўлган кўплаб саволларга жавоб опишимиз лозим эди. Аммо Фридрих Ницше тўғри таъкидлаганидек: "Юзлаб турли тиллар инсоннинг ўша кундалик, одатий эҳтиёжларига мос тушадими, ҳатто одам шу эҳтиёжнинг моҳиятига етган тақдирда ҳам бу тиллардан бирон бир янгилик билолмаган бўларди".

Инсонлар бир-бирларини тушунмасликлари, тушунишни истамасликлари оқибатида янги тиллар вужудга келганки, бу янги тиллар ўша маълум бир ўзаро тил топишганларга алоқа воситаси бўлиб хизмат қилган.

"Мимнис ерут кадрес тавес" ёки "Ми мулу лариязили млах" каби тўққиз мингга яқин этруск ёзма обидаларини авлодларимиз ўқишга ўқиб, маъносига тушунолмай гаранг. Эрамиздан аввалги XI-UI асрларга тўғри келадиган бу ёзувлар имлонинг кўринишларидан бирида битилган. Бу ўзгача бир "неологизмлар" ҳақида нима дейиш мумкин? Инсоният вақти келиб бу сўзларнинг маъносига тушуниб етармикан? Ё жумбоқ жумбоқлигича қолаверадими?

Афлотун — жаҳон фалсафаси оламида беқиёс из қолдирган аллома. У сўзларнинг яралиши борасидаги мулоҳазаларида масаланинг ичига шунчалик чуқур кириб борадики, бу иш худонинг бандаси қўлидан келаётганига шубҳаланиб қоласиз. "Кратил" асаридан у Суқрот, Гермоген ва Кратилларнинг ўзаро мунозараларини беради. Уч файласуф сўзларнинг келиб чиқиши ҳақида фикр юритишади. Суқрот

бирма-бир саволларга жавоб берад экан, юнон худолари номларининг келиб чиқишидан тортиб, ой, юлдуз, қуёш, йил номларининг яралишигача асослаб беради. Суқрот: "Тафаккур сўзи янгиликни илғаб олиш демакдир, янгилик эса ўз ўрнида абадий ўзгаришни билдиради", дейди. Шу ерда тафаккур билан неологизм ўртасида ўхшашлик бор. Ахир неологизм ҳам тилдаги абадий ўзгаришнинг воситаси-ку?!

Суқрот билан Гермоген бизни қизиқтираётган масалада баҳслашишади: "Азизим, биласан-ку, мунгли қўшиқ ихтирочилари оҳангга соламан деб табиатан соф яралган сўзларни қўшиб, айрилаверилган ҳарфлар уюмининг остида қолдирилган, вақтнинг ўтиши-ю, гўзаллик учун қурбонлик талаб қилиниши эса сабаб бўлган, холос. Масалан, "Кўзгу" сўзидаги г ҳарфи ортиқчадек туюлмаятими... Бироқ менимча, бу ҳақиқатни ўйламай, шунчаки овоза бўлишга уринаётганларнинг ишидир, ҳар ҳолда илк сўзларга тобора кўпроқ ҳарфларнинг қўшиливериши оқибатида шунга эришилдики, ҳеч бир инсон ҳақиқатда бу нарса нима маънони билдираётганидан беҳабар қолаверади".

Суқрот олов, ҳаво, сув сўзларининг келиб чиқишини асослашдан бош тортар экан, булар тилимизга четдан келган сўзлар дейди. (Ҳақиқатан ҳам бу сўзлар туркий тилларга яқинлиги Ўлжас Сулаймоннинг "Туркийнома" асаридан очиб берилди).

Немис файласуфи Фридрих Ницше Суқротни бир нарсада айблади. У Суқрот ўзининг улкан фалсафаси билан тараққиётнинг ривожига халал берди, деган фикрни илгари суради. Юнонларнинг тараққиёт гилдираги шунчалар тез айланаётган, бу кетишда эса жуда катта натижаларга эришиши муқаррар эди. Аммо Суқрот фалсафасининг маҳобати гилдиракнинг йўлига тиралган харсанг тош бўлди. Ўнлаб, юзлаб, минглаб алломалар, буюк кишилар унинг сояси остида қолиб кетишди. Бу эрамизгача IV-VIII асрларда бўлаётган гап.

Шоҳ Ашурбанипалнинг кутубхонаси уч ярим минг йил аввалги даврга бориб тақалас, унғача тараққиёт не-не йўллари босиб ўтди экан?! Ҳозирча ўша кутубхонадан топилган шумер ёзувларини энг қадимги деб турибмиз. Унданам қадимгилари бор-йўқлиги ҳақида бирор бир маълумотга эга эмасмиз. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда, тилдаги ўзгаришлар қанчалик даҳшатли тусга кириб кетганлигини ҳис қиламиз.

Айниқса, қозоқ адаби Ўлжас Сулаймоннинг "Туркийнома" асари диққатингизни тортади. Унда шумер тили билан туркий тиллар ўртасидаги ўхшаш 60 та сўз таҳлил қилинади. У туркий тилларнинг келиб чиқишини ҳозирча энг қадимий маданият ўчоги ҳисобланаётган Шумерга бориб тақайди. Хусусан шумерча дуб — сопол тобоқ, ҳужжат сўзининг тарихи қизиқ. Бу сўзнинг қадимги Оврупа тилларидаги кўринишларига эътибор қилинг: "ТИПУС" — муҳр (лотинча), "ТИПОС" — муҳр, тип, тасвир (французча), ТАЙП (ТИРЕ) — муҳр, босмаҳона машинаси (инглизча). Сўнгра туркий тиллардаги шу сўзнинг турли хил маънодаги айрим грамматик, фонетик ўзгаришли шакллари келтирилади. Туркий тиллар ўз консерватизми туфайлигина Шумер сўзларининг шакли-ю маъносини сақлаб қола олган. Шу фикрни янада ривожлантириб айтиши мумкинки, туркий тиллар ўз консерватизми билан шумер сўзларининг маъносини шу даражада яхши сақлай олган экан, демак, унга аввал ягона бўлган тилнинг ҳақли вориси деб қарашимиз мумкин.

Фикримиз шунчаки лоф бўлиб қолмаслиги учун далилларга мурожаат қиламиз. "Қачонлардир ҳар бир сўзнинг ўзи шеър эди, бинобарин биз киришадиган ҳар қандай янгича муносабат янгича сўз ҳамдир", дейди америқолик эссеист Ралф Уолдо Эмерсон.

И.Г. Гердернинг фикрига кўра: "Инсоннинг биринчи тили қўшиқ бўлган". Ҳаттоки, кейинчалик тил анчагина тўғри, рисоладагидек, тартибли йўлга тушиб олганида ҳам қандайдир ўзгача қўшиқлигича қолаверган... ўз ўрнида мукамаллашиб, сайқаллашиб борган ундан қадимги шеърят ва мусиқанинг пайдо булганини ҳозирда кўпчилик эътироф этмоқда".

Герменевтика оқимининг вакили Гадамер ўз китобида: "Тилнинг ҳаётида доимо майда-чуйда ўзгаришлар бўлиб туради: унинг қўлланилиши алмашади, янги сўзлар ва тил қолиплари яралиб, йўқ бўлиб кетади, бинобарин жамият инқирозга юз тутаетган даврни ёритишнинг энг зўр усули бу унинг тилидаги ўзгаришларни кузатишдир", деб ёзади.

Солномачи Фукидиднинг шоҳидлигича, қамал қилинган Афинага келган вабо ўзини-ўзи қурбон қилиш каби тушунчанинг истъомдан йўқолганини таъкидлайди. Бундан ташқари одамлар "худодан қўрқиш" ва инсоний ақидаларни ҳам "кайф суриш иштиёқи"га алиштириб юборишади. "Ҳаттоки, инсоний фазилатларни белгилувчи одатий тушунчаларнинг маънолари ҳам ўзгариб кетади. Аҳмоқона жасорат, масалан, дўстлари учун қурбонликка ҳам тайёр мардлик, олижаноб эҳтиёткорлик — ниқобланган қўрқоқлик, холисоналик — журъатсизлик аломати, кенгмушоҳадалилик — ўтакетган бекорчилик саналарди. Ўта қизиқонлик кишининг ҳақиқий фазилатига йўйларди. Қилни қирқ ёрадиган, омади чопадиган лўттибоз заковатли-ю, унинг режаларини аввалдан пайқаган — ундан-да олғирроқ ҳисобланарди".

Хуллас, шу кунгача неологизмлар минг-минг йиллик бебошликлари билан ягона тилни бузиб, бўлиниб кетишига олиб келишди. Бугунги неологизмлар эса, бошқа бир вазифани адо этишлари лозим кўринади. Бу бузишданда огирроқ яратиш вазифасидир

тўғрининг акси

Начора, ушбу кун, бундин ўзга чора йўқ!

Келаман, деб осонгина қутилган сиз!

Мана энди қандай сиртмоққа тутилганингизни бор бўйича тасаввур қилиб, минг бир хаёлга берилиб ўтирибсиз. Ана бордингизам дейлик: эшик олдида кутиб олади у сизни! Юзида табассум, қувонмай бўладими ахир, шундай кунда-я, боз устига сиз ҳам келдингиз.

— Табриклайман! — дея унга бир кучоқ чиннигулларни тутасиз.

— Раҳмат! Раҳмат! Қани ичкарига кирмайсизми? Остонада туриб қолибсиз?!

— Ҳечқиси йўқ. Ваъдага биноан мана келдим. Табриклайдим. Хафа бўлмайсиз энди. Мотам ҳам тутманг кўрпага бурканиб олганча...

— Нега энди хафа бўларканман. Шундай кунда-я! Бунинг устига сиз келиб турибсиз...

— Қарангки, маликангиз бир пасга, бир неча сонияга, сизни табриклагани келган эди, холос. Пастда фойтун турибди. Илҳақлик ила пойлашаяпти дилозорингизни.

— Фойтун... Қанақа фойтун?

Савол ўринли! Шу қадар ўринлики, бу савол барча хомхаёлларингизни зумда замбаракнинг ўқига учрагандек пароканда қилиб юборади. Малика эмасиз, боз устига маликаи дилозор ҳам. Фойтунга йўл бўлсин?! Бундай вазиятда киночилар таъбирига кўра яна бир "дубль" олинарди, шекилли.

Начора, ушбу кун, бундин ўзга, ўзга чора йўқ!

Қайта, бошқатдан бордингизам дейлик: бу сафар эшик олдида у сизни юзида табассум ила кутиб олмайди. Юзида ким экан бу чиннигул кўтарган қиз деган савол аломати зоҳир ойиси эшикни очади. Ойиси сизга билинтирмасликка уриниб, зимдан назар ташлаб чиқади: сочингиз турмакланган, пушти қўйлақдасиз, оёғингизда пушти туфли. Буни ҳечам кутмагансизми? Йўқ, кутгансиз. Аввалдан бунга ўзгача бир тадорик ҳам кўриб қўйгандингиз, салом берасиз-у сўнгра узун-узун киприкладнингизни пирпиратиб, Палончи акамларни табриклагани келгандим, дея ўзингизни кўзгуга солиб уч-тўрт бор машқ ҳам қилгандингиз... Ана энди бўлса... ойисининг бир қарашидеяқ тамом... Пушти қўйлақдасиз. Оёғингизда пушти туфли. Қўлингизда пушти чиннигул. Бу ҳам оздек ёноғингиз ҳам дарров чиннигул тусига киради. Ўрингизда пушти девор — сиз эса йўқсиз!

— Қани ичкарига кириш! Зулфиқор, Зу-улфиқорчик қара, ким келди?

Ойиси ошхонага ошиқади. Меҳмон кутишнинг ўзи бўладими?!

"Зу-улфиқорчик" ҳузурингизга отилиб чиққунча ўзингизни йиғиб олмасиз, пушти девор бўлиб туравериш ноқулай-да?! Чиннигулнинг ранги ўзига қайтсин. Яшасин табиий гўзаллик!

— Табриклайман! — дея ранги ўзига қайтган бир кучоқ чиннигулларни унга тутасиз.

— Раҳмат! Лолаҳон, қани, юринг! Ичкарига кирайлик.

Зулфиқор ҳам, сиз ҳам остонада.

"Қўйинг, Зулфиқор ака, кирмай, қисталанг қилаверманг. Шу ердан уйимга қайтай! Кейин қайтиш, шундоқ ёлғиз орта қайтиш қанчалар мушкул иш эканлигини тасаввур қилолмайсиз".

Кўзингиздаги бу маъно ифодасини Зулфиқор уқолдими, йўқми, остонадан ҳатлаб ичкарига кирасиз...

на тўғри, на тўғрининг акси

ҚУЙИДА ҚАҲРАМОННИНГ БИТМАГАН ҚИССАСИДАН ЛАВҲА ҲАВОЛА ҚИЛИНАДИ.

I

Ёзининг айна қоқ ўртасида ёмғир ёғса-я?! Яна қаерда денг! Тошкент, Тошкентда! Селдек қуяётган ёмғирдан ивиганимча амаллаб баланд қаватли ишхонамизга ҳам етиб олдим. Лифтда керакли қаватга кўтарилаётганимда ҳамроҳим сўз қотди:

— Зап ҳаво бўлаяптими?

Нимадир дейишим керак эди. Атрофимга алангладим. Ўзимдан бошқа ҳеч ким йўқ! Аҳмоқона саволга жавоб беришга мажбурман. Лаънати сўроқ! Гап нуқта билан тугаса, тамом-вассалом. Йўқ, албатта, сўроқлаб қандай "зап ҳаво бўлаётганининг тасдиғи"ни олиб қўйиш керак. Ўлганимнинг кунидан зўрга:

— Яқинда мандарин ҳам Тошкентда ҳосил берса эҳтимол, — дея олдим.

Мандарин — хизматдан колган ажиб хотиралардан бири! Хизмат чоғи кун ора ёмғир ёғар, шунинг учун бир кунмас бир кун чириб кетмасак гўрга эди деб қўрққан эди. Қўрққанми? Нега энди қўплик? Аниқроқ бўлақолсин, қўрққанми! Худонинг берган кунни ёмғир тинмагани учун ҳам мандарин ҳосилга киради. Бошқаларни билмадим, айнан менга шундай туюлади. Мандарин - ёмғирнинг тўккан меваси...

Ҳамроҳим шунақанги "ақлли саволлари"дан анча тўплаб қўйгани юз-кўзидан англашиллар, билмадим баланд қаватли иморатнинг қаватлари кўпроқ бўлиб, юзинчимни, икки юзинчимни қаватда тушишимиз керак бўлганида нима қилардим. Бахтимга кўп ўтмай керакли қаватда тушиб қолдим. Ҳамроҳим яна юқорироққа чиқарганими қолди. Бир ўзи! Қолган саволларига жавоб ололмаганидан ёрилиб ўлмасайди, шўрлик...

Хонага кириб, чироқни ёқдим. Анча барвақт келгандим. Ўзим билан ўзим қолганим: учун ҳам хона тор кўринар, ўзимни қўярга жой тополмай қийналардим. Хона дим эди. Дерзани очдим. Ёмғир иси гуп этиб хонамга уфурди. Шабада бўлармикан дегандим, аммо ташқари хонадаги бор ҳавони ҳам юстиб юборгандек туюлди. Жон аччиғида дерзани ёларканман, юзимдан тер сим-сим қуйилар, оғзимни катта-катта очиб, ҳавони кап-кап ютар эдим. Хонадан отилиб чиқдим. Ҳушни хона эшикларини тортиб кўрдим, очилмади. Демак, қали ҳеч ким йўқ. Қайҳотдай қаватда якка ўзимман! Бир ўзимманми, йўқ, яна бир киши бор. Қани энди бир ўзим бўлсам... Шунча азоб-уқубатлар тортган бўлардимми?!

II

Ниҳоят, у хонага кириб келди. Юзидаги табассумдан ҳаммаси аён бўла қолди: дам олиш яхши ўтибди. Дам олиш — қанақаси бўлдиқан?! Дам олиш деганда нимани тушунамиз ўзи?!

Эрталабки "салом-алик" бошланди. Унинг саломи: қизил халтасидан, нега энди қизил, қизғиш халта эмасми, э йўқ, қизил деганимки, аллаким бу халта эгасини қизил шепър муаллифлигида айблаган экан. Аслида шепър ҳам, халта ҳам қизил эмас, қизғиш эди. Буни аниқ биламан. Хуллас, қизғиш халтадан уч-тўрт варақ қораламаларини олди. Дунёни унутиб ўқишга тушди...

У ўқигани сайин менда ҳам йўл-йўлақай фикрлар тугилиб қолар, аммо айтишга журъат қилолмасдим. У тўлиб-тошиб гапирарди. Унинг ҳолатига ўзим ҳам кириб кетгандек бўлдим. Нега? Нега унинг ҳолатига киришим керак? Ўзим билан қолаверсам-чи?! Йўқ, бир кун аввал, жилла қуриса, яна бир-неча соат илгари узим билан қолавершим мумкин эди. Аммо ҳозирги дақиқада унинг ҳолатига кирмаслик — айб. Қар ҳолда виждоним олдида. У бўлди, бу бўлди, Париж, ахлатхона, чиркин ҳаёт ҳақидаги узук-юлуқ фикрларимни эсдан чиқардим. Ҳаммасини у гапиршдан тўхтаганида айтмоқчийдим.

Менинг алигим. Лотин Амиқоси адиблари қиссалари тўпламини столнинг устига қўйдим. Ўз таассуротларим ҳақида узок гапирдим. Жоржи Амаду, Хулио Кортасар, Хуан Карлос

Онетти, Габриэль Гарсиа Маркес... Бунинг аҳамияти йўқ. Ахир мен айна дамда ўзим эмасдим-да?! Мен унинг ҳолатига кирган эдим, холос.

Салом-алик тугади.

III

— Қизик, анув куни ёмон бир туш кўрган эдим, — деб қолди у бошини қўйи солганича ниманидир ўқишга киришиб. — Шунда гадога атаб қўйганим бор эди. Бугун йўл-йўлакай бир гадо мени тўхтатиб қолди: "Ўғлим, менга аён бўлди, етти сўм атаб қўйган экансан?!" Чўнтагимни кавладим. Кавлайдиган чўнтакнинг ўзи йўқ эди. Пул доимо бир чўнтакда турар, ақчаларим унчалик кўп бўлмаганидан санағи ҳам олдиндан аён эди. Қанча изламай, бир бурчақда тиқилиб қолдимикан деб кавлаштирамай чўнтагимда беш сўмликдан бошқа пул йўқлигини билиб турардим. "Отахон, кечирасиз, ҳозир пулим йўқ экан, эртага маош олай, албатта ташлаб кетаман", — дедиму биров қуваётгандек тезлашдим. Бу ноқулайликдан тезроқ қутулмоқчи бўлдимми?

— Оддий қармоққа илинибсиз, — дедим бамайлихотир.

— Э, йўқ, бўлиши мумкин эмас, ахир гадо айнан мени ўз олдига чақирди. Бўлмаса кўча тўла одам. Бошқа бировни ҳам чақириб қўя қоларди-ку?!

— Оддий қармоқ! — фикримда қатъий туриб, уни изоҳламоқчи бўлдим. Ўтган-кетганга айтиладиган шунчаки бир гап. Фақат айна шароитда у кишига сиз тўғри келиб қолгансиз. Бор гап шу!

IV

Ҳозир ҳаммасини очиқ айтаман. Бўлмаса, ўзимни кўпам эзиб юбораятман. Шундан эзилаётганимни, у шу дақиқада менинг пинҳоний режаларимдан беҳабар... Билмайдики...

Шу зумда у хонадан чиқиб кетди!

Ким ўзи у?

Қўлига келадиган хатларга ишонсак, "ўртоқ Ш. Нодиров", "Нодиров ака", "ўртоқ Нодирович", "бош муҳаррир ўртоқ Нодиров", "бинойидек ишлаб юрган Шавқиддин ака..." Ўзи эса шеъларига Шахрий деб имзо чекишни хуш кўради.

Кўриниши қандай? Сочлари қалин. Сартарош тарайман деб ҳарчанд уринмасин, қўл урилмагандек тураверади. Ёки бу ҳол бошнинг катталигидандир?! Дарвоқе, бош ҳақида! У бошим катта деб гуноҳкорларча очиқ тан олар, биз ҳам хайрихоҳлик билдирибми, айбсиз айбдор бошга қиш бўйи бирор-бир телпаки, шапками қўндириб қўйиш ниятда ҳўпам излайвериб оёқдан толган эдик. Керакли катталикдаги шапка дўконда топилмасди. Охири махсус буюртма билан тиктирилди, шекилли, унинг бошига қуш бемалол қўна оладиган "аэродром шапка" битди.

Эғнида кўк энги калта кўйлак. Аслида кўйлакнинг энги узун эди, аммо ёзда, кун жижгинагида узун кўйлак кийиб буладими?! Бичувчилар шарт энгидан кесиб қўя қолишди! Мана бинойидек энги калта кўйлак бўлди-қолди. Шими қора! Дарвоқе, ойлик маошдан шим олиб қўймасам бўлмайди, дейди. Оёғида... сандал, бўлмаса туғлини ҳам топшига кўп уринган эдик. Охири топгандик ҳам, аммо ҳозирга у иссиқлик қиларди. Сандал яхши!

Гавдасидан, катта-катта билакларидан одатдаги ёш шоирлардан фарқланади. Ахир ёш шоир озгин бўлиши, илҳом "пуф" деса осмону фалакларга кўтарилса олиши керакмасми?!

Шу вақт у кириб келди!

V

— Шавқиддин ака, сиз менинг қаҳрамонимсиз! Сиз ҳақингизда ёзмоқчиман.

У нима деярини билмай менга тикилиб қолди...

Қаҳрамон! Асар қаҳрамони! Қаҳрамонликка арзигулик нима қилдим ўзи?! Қаҳрамонлик беш-олтита шеър ёзиш бўлса, бунақанги қаҳрамонлар лиқ тўла эмасми?! Ахир қаҳрамонлик нишонини ҳам, унвоним ҳам йўқ-ку?!

У хаёлидан шуларни ўтказгандир, балки. Билмадим, биллолмадим. Биламанки, у менинг қаҳрамоним. Очиғи, ўзим ҳам ҳеч қачон асар қаҳрамони бўлишни, бунинг устига муаллифнинг ўзидан қаҳрамон эканлигимни эшитишни истаман бўлардим. Ахир бу очиқдан-очиқ таъқиб эмасми?!

— Ахир бу дегани сизни хоҳ кўчада, хоҳ уйда, доимо бир нигоҳ қузатиб, барини қозоғга тушириб туради, деган гап. Буни эса ҳеч ким, ҳеч ки-и-им хоҳламаса керак. Лекин энди қаҳрамонимни ўз режамдан хабардор қилиб қўйдим. Нечоғлик оғир бўлмасин, у ҳам воқеликка бўйсунди, ҳеч бўлмаса мурасага кела олиши керак, у энди қаҳрамон... Асар қаҳрамони!

— Энди биронта ҳам фикримни очиқ айтмайман, — дея қичқирди у. Эшитаёйсизми, бошқа бирон марта кўнглимни очганим бўлсин.

Қичқираётганидан, норозилик билдираётганидан дилимда алланечук қувонч аломатлари кўринди. У воқеликка бўйсунётган эди?!

VI

Инсон табиатига тушуниш қийин. Ҳар нарсага кўникаверади, мослашаверади. Бошга тушгани кўз кўради, деб қўяди яна. Ахир бу нарса шундоқ ҳам аён, ҳеч вақт кўзга тушгани бош кўрмаган-ку?! Бу билан нимага эришади? Ўзини-ўзи юпатади, аврайди, овутади, холос. Ҳаётнинг кутилмаган воқеликлари олдида бош эгади. Қаҳрамоним ҳам кўп ўтмай бу ғалати нарса билан келишдими ё кўникиш ҳосил қилдими, бамайлихотир қаҳрамонлигини бажаришга киришди. Кўникиш — унутиш демак. Кўникдигани, қўллингини ҳам унутасан. Қўликдан ўзгача бир баҳра ола бошлайсан. Балки бу бахтга ҳеч бир соҳиб икки дунёда ҳам сазовор бўла олмас. Не бўлганда ҳам қаҳрамоним қаҳрамон эканлиги билан кўниккани дуруст бўлди. Бу уни яна ўша маромга солар, менга эса ортиқ виждоним олдида қийналмасдан унинг ҳар қадамини кузатиш имконини берарди...

Дарвоқе, нима учун айнан уни ўз қаҳрамоним деб олдим. Ахир сиз ҳам қаҳрамоним бўлишингиз мумкин эди? Очиғи, хонамиз бир бўлгани учунми ҳафта давомида у билан кўпинча ҳамсуҳбат бўлар, уйга қайтиш чоғида ҳам бирга йўл-йўлакай баҳслашиб кетаверардик. Тортишувларимизнинг сабаби бўлиб ҳар куни турли нарсалар бўлиб чиқар, ё охириги ўқиган китобимиз, ёзувчимизнинг гоёси, ё сўнгги ёзган нарсаларимиз ҳақида бир-биримиз билан фикр алмашиниб олардик. Тонгги "салом-алиги"миз ҳам айнан шундай бошланарди:

— Кеча нимани ўқидингиз?

— Кеча нимани ёздингиз?

— Кундалигингиз давом этаяптими?

VII

Қаҳрамоним ҳаётига аралашаётганимча анча бўлибди. Бунга очиқ тан олиш керак эди! Бошиданоқ! Аммо унга бугундан эътиборан сиз асарим қаҳрамонисиз деб айтганимда янглишибман. У билан танишганимдаёқ ичимдаги аллаким: "Мана сенинг қаҳрамонинг!" деб шипшиган, аммо бунга унчалик эътибор бермагандирман. Аслида шунақа бўлади, бир қарорга келгунингизга қадар доимо ўша қарорга авваллари ҳам уч-тўрт мартаба келган бўласиз-ку, аммо унчалик эътибор бермаслик орқасида унутиб қўя қоласиз.

У ишга тушган илк кунларданоқ бирга ижодий сафарга йўл олдик. Хўп, бу ижодий сафарни эслатишдан мақсад нима? Ўшанда у "оқ сув" га оғиз ҳам теккизмаган эди. Лекин уч-тўрт ойки, чоғи келганда бир-икки пиёлага йўқ демайдиган бўлиб қолди. Уни ичишга мен мажбур қилаётган эканман!

VIII

Қаҳрамонимдан оламшумул ишларни-ю ғаройиб саргузаштларни кутаётган бўлсангиз, яхшиси, китобнинг шу саҳифасидан ёпиб қўя қолинг. У ҳеч қандай оламшумул ишу ғаройиб саргузаштларни амалга оширишга қодир эмас! Унга оламшумул ишнинг ўзи эриш туюлади. Оламшумул ишни қойиллатиб қўйганлар борми ўзи дунёда?! Ғаройиб саргузаштларга етарли шижоат ҳам, вақт ҳам йўқ унда. У кўпинча бир хил кўринишда: ё ёзаётган, ё ўқиётган бўлади. Балки шу йўли оламшумул ишларни қойиллатиб, ғаройиб саргузаштларни бошидан кечириётгандир.

Йўқ, барибир, шу фикрдан қутула олмаётман. Унинг ҳаётига бесўроқ бостириб кирганимга анча бўлди. Бугун шунчаки ижозат олиб қўйдим, холос. Лекин унинг олдида

шунча вақт ўз ниятимни яшириб юрганим учун узр сўрашга мажбурман.

Анча бўлди, тушлик кези лағмон есам, кўпчилик қатори "лағмончи" деб устимдан ҳазил қилиб кўярдди. Йўқ, бора-бора бунга ҳам кўникди. Ўзи ҳам лағмондан бошини кўтаролмай қолди. Баъзида лағмоннинг ўрнига ошми, шўрвами, олайлик десам, лағмондан осонликча воз кечгиси келавермайди.

Ҳа, ҳа, унинг ҳаётига бесўроқ бостириб кирганимга анча бўлди. Шунақамиз, қаҳрамонлигимизни, ким учундир ҳақиқий қаҳрамон эканлигимизни ҳар вақт ҳам ҳис қилавермаймиз. Еки қаҳрамон эканлигимиз эриш туюладими ўзимизга?

Ахир қанақасига ҳам қаҳрамон бўлайлик. Қаҳрамонларнинг ўзи қолдими бу дунёда. Ана ўз-ўзидан "Социалистик Меҳнат Қаҳрамон"лари ҳам йўқ бўлиб кетмади-ми?! Дунёда неки қаҳрамонлик бўлса, барини авлод-аждодаларимиз қилиб қўйишган. Бизнинг чекимизга тушган қаҳрамонлик эса қаҳрамон эмаслигимизни тан олиш, холос.

Бу сай-ҳаракатларнинг бари асарим қаҳрамонини юпатиш учунгина қилинапти. Унинг ҳеч қандай қаҳрамон эмаслигини таъкидлаб сизнинг беҳуда хаёлларингизни чиппакака чиқармоқчиман. Давримизнинг шундай бир қаҳрамони борки, у **ҚАҲРАМОН** эмас. У бир кўринишда қотган кимса: ё ёзаётган, ё ўқиётган бўлади.

Ўқишга-ку нимадир топилар. Аждодаларимиз озмунча китоб қолдиришгани унга. Аммо нимани у ёзиши мумкин? Унгача ахир ҳаммаси, ҳаммаси, сўнгги миссигача ёзиб бўлинмаганми?! Ёки ёзиш орқали у ёзилган нарсаларнинг ҳисобини яна биттага орттириб, бўлажак китобхоннинг кўзларини чарчатиб, кўзойнақ тақтиришга мажбурламоқчимми?! Бўлажак китобхон охир-оқибат кўзойнақ тақишга мажбур бўлганидан кейин унга ўзининг миннатдорчилигини билдириб, елкасига қоқиб қўйишини кутаётганмикан?!

Унинг ҳаётига бостириб кирдим.

IX

Қаҳрамонимга уй керак эди!

Бунинг ўрнига унга чинни, гилам, пиёла, лаган, коса, кир ювиш мошини, борингки, ҳақиқий мошин таклиф қилишди. У рад қилди. Унга уй керак эди...

Қаҳрамонимни мендан бўлак тушунадиган одами йўқ эди. У уй воситасида, мендан, менинг гойибона таъқибларимдан ўаига паноҳ топмоқчи эди. Тўрт девор орасидан менинг КЎЗИМ барибир ёриб ўтишини тушунмас, тушунгиси келмас эди. Ахир инсонда қандайдир арзимас бўлса-да илинж бўлиши керак-ку?!

Уй — унинг ана шунақанги ягона илинжи эди.

X

Қайтиш: ҳаво дим бўлгани учун қаҳрамоним ўзини алланечук ҳис қилаётган эди.

— Яна ўзингизни осиб қўйманг. Барибир, бу йўл билан мендан қутулмайсиз, — очигини айтдим мен.

Қаҳрамоним индамади. Сукут билан ўз фикрини билдирди. У мени тўла-тўқис қувватлаётган эди. Мен ҳам шунчаки ҳамдардлимнинг белгиси сифатида музқаймоқ олиб бердим. Музқаймоқ билан қутулмоқчи эдим. Ажралишар эканмиз сўнгги бор огоҳлантириб қўйдим:

— Ўзингизни беҳудага ўтга, сувга ураверманг, фойдаси йўқ, эртага сизни шундоқлигингизча кўришни хоҳлайман.

У яна сукут сақларди! Бошқа чорам ҳам йўқ деяртгандек жимгина мени кузатиб қолганди.

XI

Масъул котибамиз берилиб рўзномани ўқиётган эдилар. Бир оз тикилиб ўтирдим! Қандайдир ўта қизиқ нарса чиққан бўлса керак. Қор одам топилдимикан?! Ёки ўзга сайёрага йўл олган ҳаво кеамаиз хушхабар билан қайтдимикан?! Йўқ, айни шу чоқда мен учун ўта қизиқ нарса қаҳрамоним ҳақида бошқа биров ёзиб қўйгану масъул котибамиз дунё ташвишларини унутиб, шуни ўқиётган бўлиб чиқиши эди. Рўзномани жон ҳолатда уларнинг қўлларидан юлиб олдим. Бир-бир саҳифаларга кўз югуртириб чиқдим "Шўрлик, Бен", "Миннатдорчилик мактублари", "Армонли дунё"... Ўзим истаган нарсани тополмагач, масъул котибага рўзномани қайтариб

бердим. Қайта-қайта узр сўрадим, юлиб олганим учун рўзномани. Сўнгра ўқишга арзигулик ҳеч вақоси бўлмаган шу рўзномани шунча пайтдан бери қўлидан қўймай ҳижжалаб ўқиётган бу одамга ич-ичимдан ачиндим.

Ахир бу дунёнинг қаҳрамони ким эканлигини билмайдиганлар ёзган "Шўрлик, Бен", "Миннатдорчилик мактублари", "Армонли дунё"нинг қиммати охир-оқибат ҳеч нарса эмаслигини, шунинг учун бир пулга қиммат нарсаларни ўқиб, беҳуда вақт сарфлаш тентаклик эканлигини айнан шу масъул котибамиз билишлари керакмасмиди? Бўлмаса, масъулликлари қайда қолди?

XII

Гувоҳсиз гувоҳлар...

Бир мақолани шундай номлаганимда қаҳрамоним менга эътироз билдирганди:

— Бу сарлавҳа мантиқан нотўғри. Жуда мавҳум тушунча. Аниқлик киритмаса бўлмайди.

Қаҳрамоним мантиқан тўғри фикрлашнинг чинакам тарафдори эди. Бир телба ҳам ақлдан озар чогида: "Оврупода бир шарпа кезиб юрибди", — деб кетган экан. Мантиқан тўғри фикрласак, шарпа доимо шарпалигича қолади. У ҳеч қачон воқеаликка айланмайди. Афсуски, ҳаммамиз, мантиқан тўғри фикрлашнинг тарафдори бўлсак-да, аксинча иш юритаётганда тескарисини қиламиз. Шарпани воқеаликка айлантириш, бу билан телбанинг орзусини юзага чиқаришга интиламиз. Ҳеч қандай қонхўрлик урушлари, ҳайвонларча қабихликлар бу йўлдан бизни қайтаролмайди.

Мен қаҳрамоним ҳаётининг гувоҳиман, холос.

Аммо менинг гувоҳлигимни тасдиқловчи гувоҳ йўқ. Қаҳрамон-чи?! У оқловчи, қораловчи, борингки, айбланувчи, жабрланувчи бўлсин. Лекин ҳеч қачон гувоҳ бўлолмайди.

Гувоҳсиз гувоҳ — ўзим!

XIII

ОРАДАН ИККИ ЙИЛ ЎТДИ. ҚАҲРАМОНИМ УЙ ИЛИНЖИДА ЖУДА КАТТА ИШГА ЎТИБ КЕТДИ...

ЁЗГАНЛАРИ ҲАМОН У-БУ НАШРДА КЎРИНИБ ТУРИБДИ. АММО БУЛАР МЕНИНГ ҚАҲРАМОНИМ ПАЙТИДА ҚОҒОЗГА ТУШГАНЛАРИ... ҲОЗИРЧА, ВАҚТ ЙЎҚ. НИМАГА?

ЁЗИШГА... ЁЗИШГА... ЁЗИШГА... ЁЗИШГА... ЁЗИШГА... ЁЗИШГА... ЁЗИШГА...

тўғри.

Тўғри: ўша "қонли яқшанба" (олма арчаётиб, эҳтиётсизлик туфайли бармоғингиз пичоқнинг ўткир тигидан тилинади, томчиллаган қон — яқшанбага тарих саҳнасида беиз йўқолмаслиги учун "қонли яқшанба" номини ато қилади; Лола бармоғингизни боғлаб кўяди, қон тўхташи учун маҳкам сиқиб боғлайдики, кейинроқ шу орқали нафақат бармоғингизни, балки сизни ҳам ипсиз боғлаб қўйгани ойдинлашади) кунни меҳмонлар ўзлари билан ўзлари овора (одатда шундай бўлади ўзи: туғилган кун, байрам баҳона ҳар ким мириқиб дам олгиси, кўнглини ёзиб дўсту биродари билан ҳамсуҳбат бўлгиси келади) мана шундай муайян вазиятда мана бундай муайян ҳолат ҳам юзага келса ажабмас: икки киши, сиз ва у ёлғиз қоласиз, дунёни — сиз билан уни — унутганларида, сиз билан у — тамоm ўзга қирғоқда, оёқ етмас ўзга соҳилда ўтирган чиқарсизлар: тилинган бармоқ гирдида жонингиз ҳалак, қон тўхтамасин, тўхтаса — дунё ўқидан силжиб кетадигандек, икковингиз ҳаёлий кимсасиз соҳилдан яна шу гувур-гувир меҳмонхонада ҳозир бўлиб қоладигандек туюлади сизга, Лола бармоғингизни маҳкам, сиқиб боғлапти, унинг кўзларига, узун-узун киприкларига боқиб, ана шу дамнинг яна бир бор такрорланиши учун яна бир бор олма арчишга, эҳтиётсизлик туфайли эмас, бу сафар атай бармоғингизни пичоқнинг ўткир-тиги билан тилишга тайёрсизки, бунга айни дамда ҳеч бир Хитой деворям тўсиқ бўлолмас эди.

Тўғри: ўша кунни ҳаммаси сиз ўйлагандек, ундан ҳам зиёда бўлди, тақдирнинг бунақа кулиб боқилиши ҳечам кутмагандингиз: Лола келмаса-я, деган гумонлар ич-этингизни қўйингизга сукилиб олган қора мушукдек тимдалар, тезроқ ўша куннинг, ва айниқса, Лоланинг келишини интизорлик билан пойлаётганингиз: келди Лола, ва шу келганича... ҳаётингизда ажабтовур ўзгаришлар юз берди; "Қонли яқшанба" буюк инқилобга туртки

бўлади: уйланасиз. Тўй ўтади. Висол оқшоми кўни момик парёстиқларни қучоқлаб олган кўйи дилдираб ўтирган Лоланинг беихтиёр ҳаётингизга ёриб кирганини пайқамай қоласиз. Орауларингиз, Лоланинг орзулари бисёр эди ўша тун. То тонга қадар Лоланинг кўзларига, узун-узун киприқларига қараб тўймагандингиз. Лола киприқларини пирпиратганча ундоқ яшаймиз, бундоқ яшаймиз дейишдан, сиз эса шу қора кўзларга, узун-узун киприқларга боқишдан бўшамасдингиз...

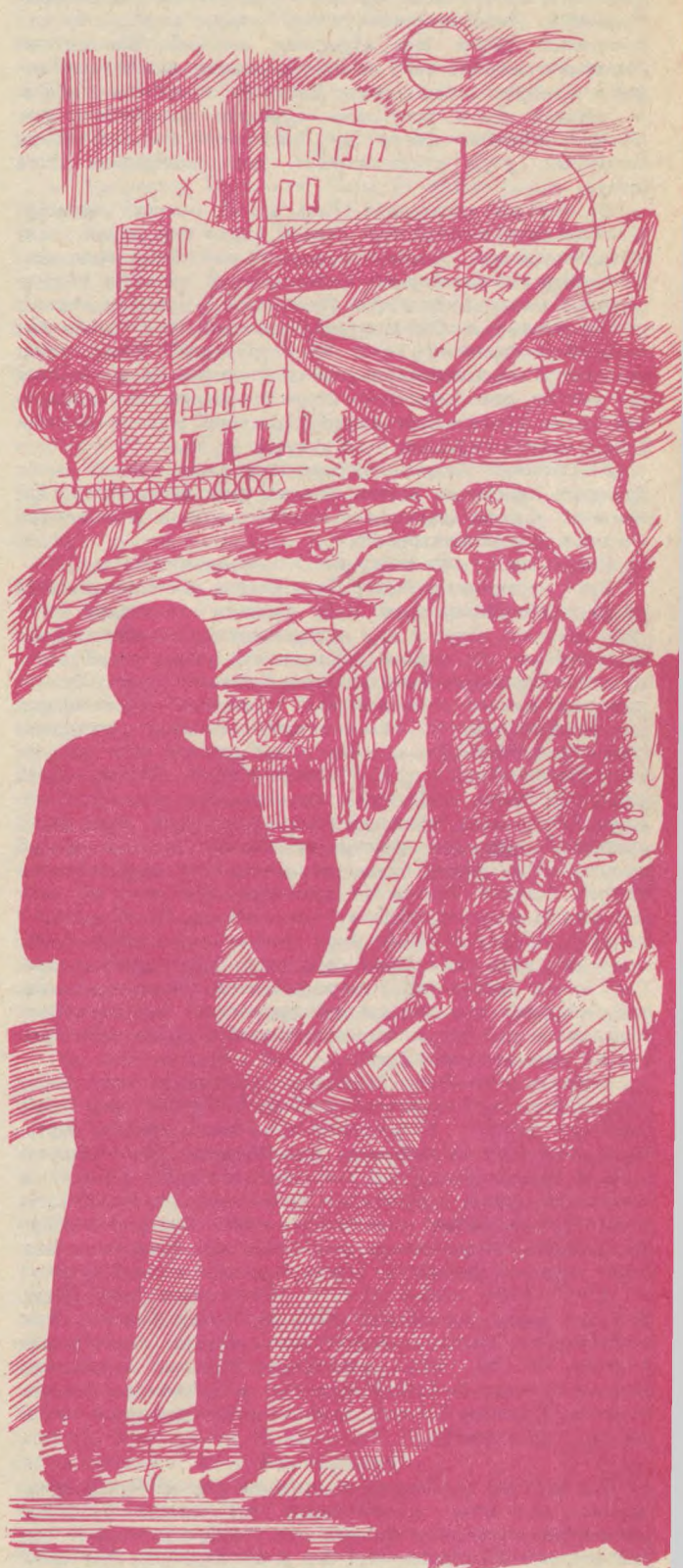
Тўғри: Лоланинг орзулари бирин-кетин ушала боради. Янги уйга кўчасиз. Фарзандлик бўласиз. Янги ишга утасиз. Бу иш шунақанги ишки, ана, шаҳарнинг энг баланд нуқтасидасиз. Пастдан ҳой-ҳойлаб қўл силкисак ҳам пайқамасиз. Сизни тушунса бўлади, чумоли қўл силкиса одам пайқамганидек, шундай баландликдан биз чумоличалик ҳам кўринмасак керак. Эртага ёмғир ёғадими, қорми? Қуёш чиқадими ё ҳавони булут қоплаб оладими? Туман, шудринг тушадими? Ҳаттоки ҳавонинг ифлосланиш даражаси-ю қандай касалликлар учун қулай шароит юзага келишини аввалдан, бехато айтоласиз. Биз оми халқ башоратингизга илҳақ кунимизни кўриб, чоригимизни судраб юраверамиз, ҳаво ифлосланиб кетди десангизам бемалол ифлос ҳаводан шопириб-шопириб нафас олаверамиз, сиздек ҳавонинг таркибида карбонат ангидрид, заҳар заққум газлар борлигини билсак борми, нафас олмаслик учун ҳаммамиз балиқ бўлиб яшагани сувга ташлардик ўзимизни, аммо сиздан бўлак буни ҳеч ким билмайди, шаҳарнинг энг юқори нуқтасида чиққанча бирон жойда тутун чиқмаётганиман деган илинжида чор-атрофни кўздан кечирасиз, ана қўл силкиямиз, ниманидир сиздан сурамоқчимиз, эртага қор ёғадими, ёмғирми, ҳов анави дуд-бўрон бўлиб ўрлаётган тутун танамизга ёйилаётганини, ичимиздаги ҳар бир ҳужайра аччиқ тутун дудидан бўғилаётганини англаб турибсиз, буни ҳеч бир ускуна, микроскопсиз ҳам сезасиз, аммо эртага нима ёғиши билан қизиқаётган бизларга овозингиз етиб келмайди, шаҳарнинг энг юқори нуқтасидан...

на тўғри, на тўғрининг акси

Кўйида ҳикоя қаҳрамонининг битмаган эссесидан парча ҳавола қилинади.

Эссе ҳақидаги "Изоҳли луғат"лардаги изоҳлар бизни қониқтирмайди. Яна ўша савол кўндаланг бўлаверади. Эссенинг ўзи нима? Бу сафар саволга ўзингиз жавоб топмоқ илинжида беҳисоб адабиётлар ичига шўнғиб кетасиз. Қўлингиздан бирини қўйишга улгурмай, иккинчиси манаман деб туради. Бутун бир улкан олам ўз дарвозасининг кенг очиб қўяди. Тинмай ўқийсиз, китоблар, ўзингиз ўқиш завқида ёнаётган китоблар кўпайгандан кўпаяверади. Китобга сингиб кетай дейсиз. Китоб орқасида жисмингиз кўринмай қолади. Бора-бора танимай қоласиз ўзингизни. Сиз китобга айланасиз. Мана энди сиз йўқсиз! Фақат КИТОБ бор. Улкан КИТОБ. Аммо бу КИТОБга, афсуски, ҳеч ким эҳтиёж сезмайди. Дунёда шундай бир китоб яшаётганидан беҳабар юраверишади одамлар... КИТОБнинг асаби шаҳарнинг тўс-тўполониға, одатий шовқиниға дош беролмайди. Узоқ-узоқларга бош олиб кетгиси келади. Шундай қилади ҳам. Тошкент-Тоғутош йўналишида қатновчи автобусни бир ўзи эгаллаб олиб жўнаб қолади. Ҳайдовчи зерикиб қолмасин деб, уёқ-буёқдан чақ-чақлашмоқчи бўлади КИТОБ. Ҳайдовчи ё кар, ё ўзини эшитмаганга олади, индамайди. Беҳуда жаврайверишдан фойда йўқлигини сезган КИТОБ бошқа чурқ этмайди. Етиб келишганида хайрни ҳам насия қилиб, пилдиллаволиб автобусдан тушиб кетади. Мана тоғу-тош. Унинг ўзи энди ТАНҲО.

Танҳолик — буюкликнинг биринчи зарурий шароити. Зеро, барча буюк асарлар, хоҳ у бадий ижод маҳсули, хоҳ у тасвирий санъат асари бўлсин, ёлғизликда яратилган. Ёлғизлик — кучли иродани талаб қилади. Инсонларнинг аксарияти эса иродасиз бўлишади. Шунинг учун ҳам жамият ўз тараққиёти учун қаҳрамонлардан кенг фойдаланади. Қамоқхонада киши хоҳлайдими, йўқми, танҳо қолишга маҳқумдир. Бу маҳқумлик унда норозилик туйғуларини уйғотади. Норозилик — исённинг илк белгиси. Ҳар қандай мудроқ қалб эгаси ҳам ўз жонини сақлаб қолиш учун ҳаракатга тушиб қолади. Мия фаолиятининг ҳаракати юз баравар, минг баравар ортади. Маркиз де Сад ўз қилгиликларига инсоний тушунчалар орқали асос топишга, кўркам либос кийдиришга интилади. Қамоқда

ўтириб, бир қанча ёстиқдек рўмонлар битиб ташлайди. У ўзини қалам билан оқламоқчи эди. Аммо шу қаламнинг узи уни ҳадсиз маломатларга қолдирди. Қалам — унинг кушандасига айланади. Инсоният унинг сўзларига ишонмади, бўёғига бундай қилғилик эгаларини "улуғлаб" садист деган ёрлиқни ёпиштиришади. Бу ёрлиқ эса, ўлимга маҳкумлигини билдиради. Инсон инсонни ўлимга маҳкум қилиши, бу ҳам садизмнинг ўзгача бир кўриниши эмасми?! Жаллод гуноҳкорнинг жонини олар экан, ҳузурланади, қонга ташналик ҳирси қониқиш ҳосил қилади. Лекин бу садизмнинг ҳомийси — шундай сохта қонунларга қурилган жамиятнинг ўзи. Жамият инсоният олдида бу садизмнинг асл башарасини хаспўшлаш учун ҳуқуқ-тартибот, суд органларини ишга солади.

Бу жирканч қотилликка ўнлаб, юзлаб, минглаб инсонлардан ташкил бўлган жамият ўзидан барча гуноҳларни соқит қилишга уринади. Ҳокимият ўзида бўлгач, бунга эришиши, шак-шубҳасиз. Бир-бирини қийнаш, эзиш, эзгилаш асосида қурилган экан жамият. Ундай бўлса, нега шу ҳақиқатни ошкор қилган Маркиз де Садга зуғум ўтказилди? Номидуойи бад қилиниб, асарларини ўқиш маън қилинди? Жавоб аниқ: жамият ўз кирдикорларини ошкор этмаслик, бундан бўёғига ҳам қийнаш, эзиш, эзгилашни давом эттираверишдан манфаатдор. Аммо шуниси ҳам аниқки, ҳеч бир жамият инсонни ўлимга маҳкум қилишдек олий ҳуқуққа эга эмас...

КИТОБнинг диққати булоққа тортилади. Унинг зилол сувларига юз-кўзини чайган бўлади, руҳи тетикланади. Ҳа, айтганча, у нима ҳақда фикр юритаётган эди? Эссенинг ўзи нималиги ҳақида эмасмиди?!

Демак, яна саволга қайтаемиз. Эссенинг ўзи нима?

Буюк мусаввир Сальвадор Дали чиндан ҳам буюклигига 22 ёшида иқроор бўлган экан. У бу фикрига кейинчалик бутун умри давомида заррача ҳам шубҳа қилмайди. Албатта, буюк мусаввирнинг ўз устози бўлади. Сальвадор мактабдаги муаллими Трайтерни жонидан ортиқ ёқтиради. Трайтер бундай илтифотга қандай сазовор бўлди? У аксарият муаллимларга ўхшаб, жон койитиб, болани тергаб, фаннинг асосларини тушунтириб ўтирмайди. Аксинча, дарс вақтида янги мавзунга ўтиш ўрнига нуқул мудраб ўтиргани ўтирган. Дарсда мудраб ўтирган ўқитувчи — Далининг тасавуридаги идеал мураббий. Зотан, бундан икки тараф ҳам бирдек манфаатдор. Бири ўзини мажбурлаб, ўзи ҳам ишонмаган нарсага бировни зўрлаб ишонтиришдан фориг бўлса, иккинчиси бўлмағур гапларни эшитиб, бошини ачитилдан қутулади. Ҳар ким шу вақт давомида ўз севган машғулотини билан андармон бўлиб, ҳаётнинг бахтиёр оларини кечиради: бири ажиб тушлар оғушида бўлса, иккинчиси хаёл уммонининг сарҳадлари узра парвоз қилади. Трайтернинг тарбия усули ғайритабиъий туюлиши мумкин. Мен эса буни эрк санъати деб тушунаман. Эрк санъатини эгаллашнинг яна бир жонталаб, қон талаб бўлмаган осон йўли бор. Бу мутолаа талаб йўлдар.

Адабиётимизга Лотин Амриқоси адабиётининг отаси Хорхе Луис Борхес, эссечилигимизга амриқолик ёзувчи Ралф Уолдо Эммерсон сингари жафокашлар сув билан ҳаводек зарур. Шундагина янги навоийларни, машрабларни етиштиришимиз мумкин. Бу икки буюк шахс дунё-дунё китобларни титиб ўқиш эвазига нималарга эришишди? Ахир улар ҳам катта-катта романлар ёзиб, шуҳрат қозонишлари мумкин эди-ку?! Бирлари фақат ҳикоя, иккинчилари умр бўйи эссе ёзишган, холос. Аммо уларнинг ҳикоялари, эсселари шундай илоҳий қудратга эга эдики, умум адабиётда катта кўтарилишга сабаб бўлди. Яна бир нарса: немис адабиётининг Герман Гессеси, япон адабиётининг Рюносэ Акутагаваси, фаранг адабиётининг Анатолий Франси, поляк адабиётини Ярослав Ивашкевичи бўлгани учун ҳам бу адабиётларда бир қадар юксалиш сезамиз. Бизнинг адабиётимизда-чи?! Адабиётимизда шунақанги жафокашлар топиладими?!

тўғрининг акси.

Бир қарашда ҳаммаси кўнгилдагидек: уйимиз бор, қизимиз Ҳилола атак-чечак қилиб юрай деб қолди, Зулфиқор акамларнинг топиш-тутишлари ҳам ёмонмас... лекин биз бахтлимизми? Бу саволни илк бор қачон бердингиз ўзингизга? Ҳа, яқшанба кун эди! Ҳилола адасининг олдида китобларни оламан деб талпинар, Зулфиқор эса бунга тийлбор ҳам қилмас, китобларнинг тахлами ўртасида шипга экилганча ётган, бир ёнида Афлотун, Беруний, Ницше, Монтень, Ибн Сино, Шестов, Шопенгауэр, Форобий, Фромм, бир ёнида эса

Акутагава, Жойс, Борхес, Камю, Машраб, Навоий, Сэлинджер, Фолкнер, Қодирий китоблари, кўзларида қандайдир дард яширин эди. Ошхонада ишингиз бўлса-да, бир зумга чўккаланингиз. Ницше китобни олиб очасиз, дабдурустдан тўрт юз йигирма олтинчи саҳифасидаги саволга кўзингиз тушади: ҳур фикр соҳибларининг хотинлари бўладими?

Қизиқасиз, қизиқ савол-да!

Файласуф лўндагина жавоб беради: "Умуман, менинг назаримда, улар қадимдаги афсонавий қушлар сингари замонавий файласуфлар ва ҳақиқат жарчилари сифатида ЁЛГИЗ УЧИШНИ афзал билсалар керак".

Кейинги банд "Никоҳдаги бахт" деб номланарди. Барча одатий нарсалар атрофимизга ўргимчак тўрларини кўпроқ ташлайверади; кўп ўтмай иллар арқон бўлганини, ўзимиз эса тўр чангалида қолиб, ўзини-ўзи тутиб олган ва энди ўз қонини сўриши лозим бўлган ўргимчакка айланганимизни сезиб қоламиз. Шунинг учун ҳур фикр эгаси... уёғини ўқий олмайсиз, китобни ёпасиз. Ҳилола иштонини ҳўллаб қўйган сезар, алиштирасиз. Ҳозиргина ўқиганларингиз жаҳлингиздан кўтарилмайди. Зулфиқорнинг янги ишга ўтгандан бери аллақандай ўзгариб қолганини, кўп ўйлаши, ниманидир хаёлида тиклаб бировга уқтирмоқчи бўлаётганини ич-ичидан сезар, аммо дилингиздагини тилингизга кўчиргани жаҳлингиздан кўтарилмайди. Мана ҳозир ҳам сизга нима бўлди Зулфиқор ака, хомуш кўринасиз, хаёлингиз паришон, деб сўрасангиз бўларди. Аммо айтолмадингиз, бунинг устига бояги файласуфнинг фикрлари сизни умуман гангитиб қўйди. Наҳотки, бахт файласуфнинг тасавуридагича бўлса, деб ақлингиз шошди.

Шу пайт ошхонадан "қайнадим-у-у" деб човғум ҳуштак чалади, қақиради ошхонага! Тамом, бу бошқа, ўзга бир дунёда фақат идиштовок, қозон ўчоқ, чойнак-пиёлаларнинг ўзига хос қонунларигагина ҳукмрон. Идишга товоқ урилиб, жаранглайди. Бу каллангиздан қандайдир файласуф ва унинг бўлмағур фикрларини бутунлай чиқариб юборади.

Иш тамом бўлмаслиги, булоқдек қайнаб чиқаверишини уйда ўтирганлар билади!

на тўғри, на тўғрининг акси.

ҚУЙИДА ҲИКОЯ ҚАҲРАМОНИНИНГ БИТМАГАН "КУНГАБОҚАР" ДЕБ НОМЛАНГАН МИНГ БИР ПАРДАЛИ ФОЖЕАСИДАН ПАРЧА ҲАВОЛА ҚИЛИНАДИ.

*Кимнинг фарзандимиз,
Ернингми, Ойнинг
Қуёш фарзандларимиз баримиз.
Қуёшга қараманг,
Кўзни олади,
Кези келса,
Пайт пойлаб зимдан
Бир мушт солади
Қонайди бурун
Қуёш урди дейсиз.
Қуёш урмас ўз боласини
Тўғри йўлга солмоқ бўлади,
Яхшиямки улар бор
Йўқса... ўлади.
Фақат,
Фақат кунгабоқар
Сотмаган уни.*

I

Сап-сариқ кунгабоқар дастаси. Сап-сариқ тувак. Сап-сариқ замин. Сап-сариқ суврат. У ер-бу ердаги яшил, нилий ранглар ҳам яна бир дақиқа, бир сония ўтарак сарғиш тусга киради. Қараманг, кўз ҳамашади. Олов бўлиб кўринадиган кунгабоқар. Чирс-чирс!!! Рақсга тушар учқунлар! Чирс-чирс!!! Аччиқ дуддан қип-қизариб ачишади кўз. Милтираб-милтираб ёш оқади. Аччиқ кўз ёш! Шўр бўлмасмиди, нега аччиқ? Чиқ, чиқ, ач, оч, нега оч, эшик очиқ, кираверинг, ёпиқ эмасми?! Кимсиз?

Ҳеч ким йўқ! Мен ва кунгабоқар, кунгабоқар ва мен. Ие-ие нега кўзим илинапти. Уйқум йўқ. Бедорликда ўтказмоқчиман бу тунни. Нега? Ахир ой, кунгабоқар, қуёш сирин билмоқлик уйқудан афзалроқда?!

Нега энди ТУН ?

Ахир Т У Н – У З У – У – У – У – У – У Н!

Мен ва тун, тун ва кунгабоқар, кунгабоқар ва мен.

Ҳа, дарвоқе нега сап-сариксан кунгабоқар? Бошқа рангда кунга боқиш айбми ё? Баримиз ҳам худди сендек кунга боқамиз. Рангимиз-чи: сарик, қора, оқ.

Чирс-чирс!

Рақса гушар учқунлар.

II

О, бақироқ сукунат!

Жим турма, бақир!

Ғофилларни ерданга чақир!

Айқир!

Қир!

Кир-кирр-киррр!!!

Сўйла, кунгабоқар, сўйла

Тонггача,

тонггача,

тонггача...

Сени қаердадир кўргандекман-а?!

Танидим, сен ўша

Қулоқни кесиб...

Кўзинг қулоққа

Айланган рассом!

III

Фу-Ру!

Фу-Ру!

Иккинчи қулогингни ҳам кесиб бер?

Майли, хўп де!

Ҳўв замонлар ўтган-а?

Улкан қулоқ остида чўпдек бир инсон

Ғафлат уйқусида тонг қотган экан.

Африқода нима бўпти, эшитайлик,

Зилзилами, офатми ё сув тошқини

Қобил чолнинг сигирини ўғри урди,

Худо урди сиз қоқмаган калпирларни...

Қулогимиз ҳар нарсага балогардон,

Нимадандир қуруқ қолсак — фожиамиз...

"Маяк", "Машғал", "Озодлик"ни эштамиз,

Нима деркин, бўғоз бўлган сигирим бугун ё эрта

Кўз очармикан булоқ тоғнинг бошида

Бўлган воқеа такрорланармикан

Кечаги туш кунгабоқар ҳақидаги

Уйларимнинг адоғи йўқдир...

Фу-Ру!

Фу-Ру!

Қулогингни кесиб бер энди!

IV

Яхшиям тувакдасан-а, кунгабоқар. Шу баҳона бир хонага биқиниб олиб, бир-биримизга тикилиб ўтириш бахтига мушарраф бўлиб турибмиз. Шу чоққача ҳеч ким кўзларингни кўролмабди-я?! Мен, сен ва ундан бўлак! Нима, нима, кўпчиликмиз дейсанми?! Жон борга ўхшайди, гапингда! Ахир манами, бу... кунгабоқар эмас, Ван Гогнинг малла сочи-ку?! Кунгабоқар Ван Гог! Худди ўзи, ўнг қулоғи ҳам йўқ...

V

Қуёшнинг ердаги сояси — кунгабоқар. Соянинг эса юз-кўзи англашилмайди. Ван Гогнинг кунгабоқарларида таниш сиймоларни кўргандекман. Кунга боқиш эди қисматлари уларнинг. Умр бўйи шу қисматнинг исқанжасида яшаб ва демак курашиб келдилар. Абадул-абад кунга боқишга маҳкум қилинган инсоният. Шунинг учунми дунёни тўсатдан зулмат қоплаганда ҳам, эртан бир кун келиб, яна кунга боқамиз деган ягона ўй уларни жаҳаннам азобларини енгити ўтишга чорлайди, бош эгмасликка кўндирди.

Етти кунгабоқар — Фёдор Михайлович ДОСТОЕВСКИЙ, Рюноске АКУТАГАВА, Бобораҳим МАШРАБ, Шарль БОД-ЛЕР, Франц КАФКА, Фридрих НИЦШЕ ва мусавирнинг ўзи — Винсент Ван ГОГ!

Етти тақдир — етти фожиа!

тўғри.

Тўғри: ҳеч нарсага парво қилмаганча троллейбусга ошиқаётганингизда тўхтатишади:

— Инспектор Ҳрозалиев! — деб ўзини таништиради кўкрагини хўроздек керган миршаб. — Мана бу ердан ўтинг!

Кўрсатилаётган йўлдан ўтсангиз, ишга кеч қолишингиз аниқ. Йўлингиздан қолмайсиз. Шошпасиз-да ахир. Инспектор Ҳрозалиев ортингиздан: "Ненормальныймисиз?" — дея бақирганча қолаверади.

Троллейбусга чиқасиз. Ҳайдовчи сизга ҳамдардлик билдириб, йўловчиларни ҳам ўз ҳолига қўймайди булар, деб мингирлаб қўяди.

Йўл-йўлакай инспектор Ҳрозалиев билан хаёлан даҳанаканга жанга тушиб кетаверасиз:

— Инспектор Ҳрозалиев! Мана бу ердан ўтинг! — йўл кўрсатади у.

— Ўртоқ инспектор. Манами троллейбусга етиб олмасам, ишга кечикаман. Ишга кечга қолсам, эртага қор ёғсам, қуёш чиқади, ҳаво очиқ бўлади, деган янглиш маълумотни тарқалиб кетиши, натижада кўпчилик, шу жумладан сиз ҳам жабрланишингиз, ҳеч бўлмаганда шамоллаб қолишингиз мумкин.

Ана троллейбусдан қоласиз, агар шунақасига ҳаммасини батафсил тушунтириб ўтирсангиз. Хаёлингизда бошқа бир кўриниш жонланади:

— Инспектор Ҳрозалиев! Мана бу ердан ўтинг! — яна йўл кўрсатади у.

— Ўртоқ инспектор! Машинангиз борми? Бўлмаса, тезроқ бир иложисини топинг. Ишга кечиксам, менга ҳам, сизга ҳам яхши гап бўлмайди. Эртага бошлигингиздан гап эшитмай десангиз, зудлик билан мени машинага ўтказиб юборинг.

Нимадир етишмайди. Нима экан бу! Ҳа, топдингиз. Хаёлингизда тамом янги кўриниш гавдаланади:

— Инспектор Ҳрозалиев! Мана бу ердан ўтинг! — деб йўл кўрсатаверишдан чарчамайди у.

— Балли ўртоқ инспектор! Хизматни шу тарзда давом эттиравинг. Тўхтатиб жуда зап иш қилдингиз-да?! Шахсан дохийнинг ўзи — Ленинни посбон тўхтатганда нима деб жавоб қайтарган? Ҳа, балли, ўртоқ инспектор! Дохий посбонни мақтаган. Ўз бурчини аъло даражада адо қилаётган учун миннатдорчилик билдирган. Энди ҳов анави машинангизга ўтказиб, малол келмаса мени ишхонамга элтиб қўйсангиз. Дохий ишга кечикса, уни уришадиган топилармикан? Менинг бошимда эса нақ ўнта бошлиқ! Балки унданам ошқидир. Очиғи, саногига етолмайман уларнинг...

Ишга ўз вақтида етиб келасиз.

Шаҳарнинг энг баланд нуқтасига кўтарилар экансиз, хаёлингиздан "кўкрагини хўроздек керган миршаб, инспектор Ҳрозалиев" ҳадеганда кўтарилавермайди. Ишга шўнгиб кетганим ҳамон, охири унут ҳам бўлар у, деб ўйлайсиз.

Бирор ердан тутун чиқмаётганимкан дея кузатишда давом этасиз. Тутун йўқ. Ҳаво ҳарорати + 11.

Шу пайт мянгангизга бир фикр чақмоқдек урилади. Бугун, бугун... илк маротаба... инспектор Ҳрозалиев кўринишидаги Тақдирга чап бериб кетибсиз. Ўз йўлингиздан қолмай кетаверибсиз.

Шу кунгача эса нима бўлаётганди?

— Инспектор Тақдир! Мана бу ердан ўтинг! — йўл кўрсатади у.

Тақдирга бўйсуниб, илмий ишни аро йўлда қолдирган эдингиз.

— Инспектор Тақдир! Мана бу ердан ўтинг! — яна йўл кўрсатади у.

Яна Тақдирга бўйсуниб, ижодий ишларингизни чала қолдиргансиз. Ўзингизга ёқмасида-да, янги ишга ўтгандингиз.

— Инспектор Тақдир! Мана бу ердан ўтинг! — йўл кўрсатаверишдан чарчамайди у.

Тамом Тақдирнинг ихтиёрида қолиб, турмушнинг ўткинчи икери-чикирларига ўралашиб, воқелик деворига урилганча орзуларингиз чил-парчин булаётганди.

Ахир орзуларингиз йўлида Тақдирни ҳам инспектор Ҳрозалиевдек ортингиздан ноилож бақириб қолишига мажбурласангиз, курашсангиз бўлмасмиди?! Буларнинг бари оқимга қарши юрмаслик, боролмаслик оқибати.

Начора ушбу кун, бундан ўзга чора йўқ...

Не бўлганда ҳам бугун пайшанба!

Бу воқеалар аслида бўлганими ё умуман қаҳрамоннинг яккаш хаёлида кечаяптими, нима фарқи бор? Тақдир азал! Бугун булмаса, эртага албатта, унинг гувоҳи бўлмай иложингиз йўқ. Пешонасида ёзилганидан қочиб қутулганлар бор эканми дунёда?

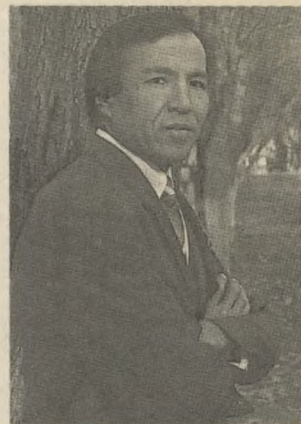
Ҳозирча нима ҳам дердик:

— Яқшанбага бор ҳали...

Абдурахмон ЖҶРА

МУҶАББАТДАН ҶЗГА МИЛЛАТИМ ЙЎҚДИР...

Сизга ваз кўрсатдим, баҳона қилдим,
Кўнглининг қасрини шоҳона қилдим,
Барчасин бетакрор, шарқона қилдим,
Гулим, манзилимини бир келиб кўринг.

Гарчи кўнглимизнинг таҳликасисиз,
Гўзал оламимнинг маликасисиз,
Билурсиз, қанчалар бахтли экансиз
Дилим манзилимини бир келиб кўринг.

Билдим, бу дунёда сизам бегона,
Жиндай эркадирсиз, жиндай девона,
Келинг, чорлаяпман ёна ва ёна
Бағрим, қасримизни бир келиб кўринг.

Бизлар хаёлпараст, иккита нодон,
Тақдирни ҳал қилар кўйнингда илон,
Ошиқлар маъбуди жон чекур нолон,
Оҳим, бағримизни бир келиб кўринг.

Сизсизман, ҳолимдан булбуллар хомуш,
Ҳиссизман, кўнглимда овозсиз хониш,
Изсизман, изимда аламлар қолмиш,
Бахтим, қалбимизни бир келиб кўринг.

Энг нозик дўстларим — ғамларим
бўлди,
Вале саодатли дамларим бўлди,
Хатолар, видолар, камларим бўлди,
Ошнолар, гапимни кўнгилга олманг.

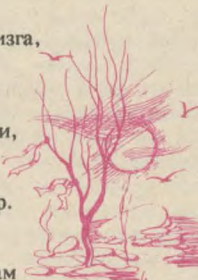
Сирларим энг аввал ўзимга аён,
Беғубор боқувчи кўзимдан аён,
Ёлғон йуқ, сийратим сўзимдан аён.
Аъллолар, гапимни кўнгилга олманг.

Ҳеч кимга дилимда миннатим йўқдир,
Меҳрдан ўзга бир давлатим йўқдир,
Муҳаббатдан ўзга миллатим йўқдир,
Зеболар, гапимни кўнгилга олманг.

Сўз ўйин қилолмам зебу-забарда,
Огоҳ этолмадим сизни хабардан
Шундан жоним қолур хавфу хатарда,
Имлолар, гапимни кўнгилга олманг.

Балки ғанимларни энгурман якка,
Ҳақиқат дунёсин очурман якка,
Барчасини изга солурман якка,
Дунёлар гапимни кўнгилга олманг.

Ҳижронлар ёр бўлди сизга,
Ҳаё сизга посбондир.
Оёғингиз ерда бўлса,
Ҳаёлингиз осмондир.
Кўнглингиздан ўтганини,
Кўзингиздан ўқийман.
Қисқагина ҳаётингиз
Туғанмас бир дostonдир.
Хаёл бўлиб овутаман,
Хаёлимда йўқлайман.
Кулбангизга ой чорласам
Кириб борган Мaстондир.
Мендан асло журъат кутманг,
Севгим кўзим боғлаган.
Сиздан кўра юлдузга қўл
Узатмоғим осондир.

Сунбул қизим кўзида ҳайрат,
Не десам киқирлаб кулаверади.
Китоблар қатида яширин сурат
Менинг юрагимни ўртайверади.

Ширин хотиралар — нур бўл бокира
Ўйлар юрак бағрим тиглайверади.
Тоқтим тоқ бўлар, юрагим титрар,
Севгим суратдан имлайверади.

Кўнглимда бор бўлдинг, келмадинг ўзинг,
Дилим сенсизликда йиғлайверади.
Қизим қиқирлайди, кулади кўзим,
Юракка ҳаммаси сиваверади.
Кимлардир истайди менга қаро кун,
Қуёш бошим узра порлайверади.
Ўйларим ҳам тундир, хотирам ҳам тун,
Мени ўз бағрига чорлайверади.
Сумбул қизим кўзида ҳайрат...

ИСТАК

Соғинч надур ўзи?
Майсаларми ё
Изғиринлар санчган найзалар соғинч,
Томчида акс этган найсонлар соғинч,
Йиғласам, юзингга юзимни боссам.
Соғинч надур ўзи?
Хазонларму ё
Тонг чоғи айтилган азонлар соғинч,

Ялдо кечасида азоблар соғинч,
Йиғласам, кўзингга кўзимни боссам.
Соғинч надур ўзи?
Сарғишми ранги...
"Чўли ироқ" бўлиб оққан оҳангми
Оламлар ичида танҳо оламми,
Йиғласам, изингга изимни боссам.
Соғинч надур ўзи?
Чирқиллаган жон?
Вужудимга сивмай гупиллаган қон.
Икки ўт ораси мен яшар макон.
Йиғласам, сўзингга сўзимни боссам.
Англадим, барчасин
Юракдан ўтгач,
Вужудим эланиб элакдан ўтгач,
Оҳим кўкка етиб тилакка етгач.
Чиройли кўзингга ўзимни оссам.

Онам фотиҳадан қайтади ғамгин:
Худога етарми нолаларимиз.
Билмадим, бизлар ҳам ўлгандан кейин,
Эплаб йиғлармикин болаларимиз.

Марҳуманинг ўгли айтиб йиғлади,
Йиғлаган ҳам куйди, йиғламаган ҳам,
Сўнгра не дейди деб менга қарайди,
Мендан бирор таскин кутади онам.

Оқарган сочингдан айланай, она,
Аллоҳим у кунни сурсин орқага.
Мен сени йўқотсам йиғларман ёна,
Болаларим тутар бўзлаб ортимда.
Айтиб йиғлашни мен эплолмасам ҳам,
Юрагим куяди, куяди бўғзим.
Кўзларингга нечун хавотир онам,
Наҳот юпатолмас шу айтган сўзим.
Қўйгин у кунларни... яратган билар
Ҳозирдан ўртама юракларимни.
Қароғинг намлари бағримни тилар,
Сенга ҳозир айтай тилақларимни.

Умринг узун бўлсин, туморим, онам,
Сенинг меҳринг бордир иликларимда
Умидсиз бўлишга йўл бермасам ҳам,
Сени иззат қилай тирикчилигингда.

Абдурахмон ЖҶРА — 1961 йилда Фарғона вилояти, Бешариқ туманидаги Қашқар қишлоғида туғилган. Низомий номидаги муаллимлар олий билимгоҳида таҳсил олган. Айни пайтда "Ёш куч" ойнамасида хизмат қилади.

СОБИР ҚОВУНЧИ ҚИССАСИ

Ўшанда отасининг кўнгли сезган экан, ростдан ҳам, у уй қуришга шошилибди. Орадан бирон ой ўтиб-ўтмай ҳамма ишларини чала қолдириб узоқ-узоқларга кетишга мажбур бўлди. Тўрт пахса урилган уйи ҳам, эндигина қад ростлаётган экинлари ҳам, муҳаббат ниҳоли ҳам Қоронқўлдек қарон қолди. Ҳа, эса, "Йигитлик бурчини ўташ учун" ҳарбий хизматга йўл олди.

У муддат тугаб, ҳарбий хизматдан озод бўлган заҳотиёқ юртига интилди. Камчаткадан — Тошкентга, Тошкентдан — Туркистонга, Туркистондан — Қорақичқа, Қорақичдан — Қоронқўлга қанот боғлаб учди. Етиб келиб кўрдик, кўл бўйида иш қизғин, ҳаёт қайноқ! У тиклаган деворларнинг усти ёпилиб, ўзи оқланибди. Экинлари ҳам, хавотир олганидек қарон қолмабди. Раиснинг кўрсатмаси бўйича келган "ўринбосар"лар, "эканган раҳмат"ни айтганларми-йўқми, ҳарқалай, пишириб-тушириб, йиғиб-йиғиштириб, саранжомлаб олишибди. Ўрнига эса, ана, гўзаман, деган кўм-кўк бўлиб яшнаб турибди. Кўл бўйида улкан сўрғичлар сув тортиб ўқариққа уфурмоқдалар! Ўлчагида эса, Исмат кўриқчи, (маълум бўлишча, энди кўриқчи эмас, пахтакор — пахтачилик звеносининг бошлиғи!) бамайлихотир кўк чой ичиб, елпиниб ётибди! У бу манзарани кўриб қаттиқ тутақди. Бир хаёли "Нима бўлди, кўриқлайдиган ҳеч нима қолмадимми? Энди бу ерга ҳам етиб келдингми? Бировнинг ўлчагида нима қилиб ётибсан катта холангнинг уйида ётгандек талтайиб?" дея Исмат кўриқчинини даст кўтарганча эшиқдан ташқарига коптокдек иргитсамми деди. Тагин шайтонга ҳай берди. Бу фойдакунам билан элбуррутдан пачакилашиш тўғри бўлмас. Майли, Собиробод эмас, Пахтабоддир, ишқилиб, Қоронқўл обод бўлса, Шоҳсанамининг қўлидан қимиз ичмайди, соғиниб суйгани — суйиб соғинганининг дийдорига тўймайдими!..

Одам боласининг боши тошдан дейдилар. Ҳа, у бошга нима тушса, кўравереди. Кўриқчиларга чидайвереди ҳам. Лекин бахт қуши деб топган тутганини кимдир ҳурқитиб-учириб юборса-чи? Ҳар бир дақиқаси йилдек чўзилган узоқ интизорликдан сўнг суйиб соғинганига эмас, Искандарнинг шохини кўрган сартарошдек, ташландиқ қудуққа рўбарў келса-чи? Шунда одам нима қилади?! Кўрган-боққанини қудуқча айтадими?

Бошқа ҳаммасига чидаган Собир бу жудоликка чидаёлмади. Сўнгги умиди — висол умиди ҳам пучга чиққач, ўзини қўйгани жой тополмай қолди. Тўппа-тўғри раиснинг устига селдек бостириб борди:

— Бу қандай гап, акам? — отаси тенги одамнинг ёқасидан олиб бурчакка қисди Собир. — Камбағалнинг йўқдан бино қилганини эгаллаб олавериш эканда,а? Кўл бўйидаги дала билан ўлчакнинг эгаси ким: сизми, Исмат кўриқчимми ё менми?!

Раис чангалидан силтаниб чиқиб ўрнига ястанди. Унга "ўтир" маъносига ишора қилди. Елкасига қўлини қўйиб, ҳалимлик билан юпата бошлади:

— Ўпкангни бос, иничак! Аскар бўлдим деб бундай... одамнинг ёқасига ёпишавермайди-да! Отанга ўхшаб ҳадек чақчаверишдан барака топасанми? Ўзинг ҳам хафа бўлиб, мени ҳам хафа қилиш ўрнига суюнмайсанми, тентак. Йўқлигингни билдирмай ерингни кенгайтириб, уйингнинг томини ёпиб, оқлаб-кўклаб қўйининг нимаси ёмон?..

Раиснинг юпатишлари ўз таъсирини ўтказмай қолмади — жаҳлдан тушди. Ҳатто бироз кўнгли ҳам кўтарилгандек бўлди.

— Яхши. Раҳмат! Қуллуқ! — деди самимий бир қатъият билан. — Энди далага ҳам, ўлчакка ҳам ўзим эгалик қилаверайми? Аммо пахтагизни нима қиламан?

Раис қад ростлаб ўтираркан, аччиқ қулди. Унга ачиниш назари билан қаради:

— Жа-а қизиқ экансану, йигитча! Нима отангдан қолган далалар борми?... Дала-а давлатники! Давлат бўлса, хоҳлайди — сенга ер очтириб қовун эктиради, хоҳлайди — ерни Исматга бериб пахта эктиради. Шундайда, иничак, ё нотўғрими?

Нега энди шундай? Нега энди мен шу тупроқда ўсиб-улғаяман, пешона теримни тўкиб ёлғиз ўзим янги ер очаман, билак кучимни сарфлаб уй тикаман-да, унга аллақандай давлат эга чиқади? Нега шундай? Қани энди камгап Собирда ҳам худди отасидек ҳеч кимдан тап тортмай дадил сўрайдиган тил-забон бўлса! Йўқ, "давлат" деган сўзни эшитиб у бирдан ховуридан тушди. Ҳовуридан тушдигина эмас, юрагини қандайдир ваҳима ҳам чулғаб олди. Тили жўндан-жўн бир жуфтгина чала-ярим гапга базўр айланди:

— Энди мен... нима қилай? Шунча меҳнатим?..
— Мана бу бошқа гап! — деди раис виқор билан ўрнидан тураркан. — Нима қилардинг? Хоҳласанг Исматнинг звеносида сувчи бўлиб ишлайверсан. Майли, ана ўлчанинг ҳам ўзинга буюрсин, айтаман, бўшатиб беришади. Хоҳламасанг, ҳисобчига чиқиб иш ҳақингни оласан-да, кўнглинг тусаган бошқа ишни қилаверсан. Гап шу!

Раиснинг олдига гўё қилич яланғочлаб кирган Собир қиличи синган жангчидек бўшашиб қайтиб чиқди. Эшик олдида иккиланиб тўхтади. Асосий гап мужжал қолди-ку!

— Кўл бўйидаги чўпоннинг ўтовини... сиз кўчиртирдигизми? Қаёққа кўчди улар?

Раис Собир томонга одимлай туриб, қулочини кенг ёзди:
— Ўзлари кўч-кўронини кўтариб кўчмоқчи бўлиб туришган экан, "Йигитинг келсин!" деб этагидан ушлаб қололмайман-ку, ахир! — Сўнг унинг елкасига қоқиб хайрлашаркан, ҳазиллашган бўлди: — Чўпоннинг қизини Терскайдан қидирасан энди, иним! Жигарингдан ургани ростми ўзи?

Собир саволга жавобан ҳеч нима демади. Ҳатто "хайр" дейишга ҳуши келмади. Ҳисобхонага кириб, ўзининг номига ёзилган чойчақани олди-да, уйига қайтди. Ойисининг нима гап, тинчликми деган саволига ҳам тузук-қуруқ жавоб бермади. Уйга кириб узала тушиб ётганча хаёлга берилди. Нима қилсин? Раиснинг ҳузурига қайтиб бориб, шунча меҳнатлари кепак баҳосига чақилганини айтиб, ҳақ-ҳуқуқ талашсинми? Еки чойчақани белгига туғиб, "Терскай, қайда-сан?" деб йўлга тушсинми? Ё раис айтганидек, Исмат кўриқчининг қўл остида сувчиликни бошлаб юборсинми?

Унинг боши қотди ва охири кечқурун отасига ёрилди. Зокир муаллимга ҳаммаси беш қўлдек маълум эди, шекилли, ўглининг гапларидан сира ажабланмади. Фақат кўзлари ўтдек чақнаб дедик, бундай гирром давлатни ер юзасидан бошқа тополмайсан. Худди дегва ўхшайди. Одам боласининг сиқиб сувини ичади-да, пўчоғини бир четга тупуриб ташлайди. Ундан қолганини анови Шомату Исматга ўхшаган гумашта-лари хомталаш қилади. Қани, гиринг деб кўрчи! Ким ёмон — сен ёмонсан! Энди нима қиласан? Чидайсан-да! Давлатнинг ўзи муттаҳам бўлган, унинг малайлари билан ёқалашиб, қаёққа борасан? Ўша раиснинг гапи гап! Энди Исмат қирриқнинг қўлида сувчилик қилаверсан, тош чиқса, толенгдан кўрасан, болам!..

Собир танига дурустроқ ўйлаб кўрса, ростдан ҳам, шундан ўзга чора йўққа ўхшайди. Бошлаган ишни Исматга топшириб қўйиб, индамай кетиш номардлик. "Биз энгилдик, ўзингиз зўр экансиз!" дейишдек гап! Фақат сувчиликни бошлашдан аввал... кўнглини хотиржам қилиб олиш керак.

Эртасига Қоронқўл тарафга эмас, аксинча, Қоратов томонга "ҳаё-хўй" деб йўлга тушди. Йўл юрсаям мўл юрди. Туман маркази — Сўзоқ шаҳрига кириб борди. Шаҳарда кимдан сўраб-суриштирасан энди "Шоҳсанамни кўрган борми?" деб! Мактабда бирга ўқиган қозоқ томири Айдарбек бирон йилдан буён Жилгада чўпонлик қилаётганини синфдошларидан эшитган эди. Демак, ишни Айдарбекнинг отарини қидиришдан бошлаган маъқул.

Жилгада томири билан қимизхўрлик қилиб, бир қўйининг бошини еб, ўтов эгасининг дўмбрасини тинглаб, обдон мириққач, навбат сирлашувга келди. Синфдош қизларнинг қайсиниси қаерда, неча боланинг онаси эканлигидан бошланган сирлашув Савронбой деган чўпоннинг Шоҳсанам деган қизига ўз-ўзидан келиб тўхтади. Қозоқ томири жонига оро кирди. Аввал қаерга боришни айтди.

Давоми. Боши ўтган сонда.

шуҳратим, на ҳикматим бор! Кейинчалик тагин ўқиниб-ўқиниб юрманг деб айтяпман-да! Балки энди орта қайтганимиз маъқулдир?

Шоҳсанам қоматини тик тутиб унга маликалардек виқор билан қаради:

— Арслон изидан, йигит сўзидан қайтмас деганлар, Ғарибим! Сиз ўқинмасангиз, мен ўқинмасман. Давлатингиз ҳам, Шуҳратингиз ҳам, Ҳикматингиз ҳам йўлингизда-ку! Қани, Туркистонга йўл бошланг!..

Улар йиғлаган отаю Уккошота, Қарноғу Қарсоқ, ниҳоят, Чипонни орта қолдириб, қир ошиб-сой кечиб, Қорачиққа кириб бордилар. Ботир укаси отнинг жиловини тутди. Қодир укаси кенг кифтини суянчиқ қилди. Онаси "ўз оёғи билан келган" тўнғич келинининг пойқадамига пояндоз тўшади...

Шоҳсанамни олиб қочиб келгач, орадан бирор кун ўтиб, таомилга кўра, "ўғри томон" билан "ўғри урган томон" ўртасида "яраш-яраш" бўлди. Бу маросим ўз-ўзидан тўй маслаҳатига уланди. Орадан тагин бир неча кун ўтиб, тўй ҳам бўлди. Шундай тўйки, унда ўзбекнинг сурнайю, қозоқнинг дўмбираси, ўзбекнинг бўзасию қозоқнинг қимизи, ўзбекнинг лапарию қозоқнинг ўлани худди келин-куёвлардек ўз-ўзидан қовушиб кетди. Бир томонда — бола ўстириб, тўй кўраётган меҳрибон она, бир томонда — кўпни кўрган донишманд ота, ўртада — икки томоннинг топган-тутганлари, кўз қоралари — қора кўзлари...

Ушанда — Қоратовдан Қорачиққа отланаётган пайт Шоҳсанамни билиб айтган экан. Унинг давлати ҳам, шуҳрати ҳам, ҳикмати ҳам — ҳамма-ҳаммаси йўлида экан. Тўғрироғи, йўлдошида экан. Яхши йўлдош билан етарсан муродга деганлари рост экан. Энди ўйлаб қараса, мурод-мақсад манзилига етган-етмаганини Худо билади, бироқ яхши йўлдошини қадрига етмагани аниқ экан!

Тўйдан кейинги уч ой қиш кўз очиб юмгунча ўтди-кетди. Висолдан сархуш Собирни эрта баҳорда Исмат қўриқчи ҳушига келтирди. "Москвич"ни эшик олдига қантариб, устма-уст дудутлатди. Ҳарчанд таклиф қилмасин уйга кирмади. Ўриндиқда ястаниб ўтирган ҳолда билса, ҳазил, билмаса чин қабилида кесатди:

— Уйландим деб уйда тухум босиб ётавериш экан-да, иним! Бунақада Чўчқакўл тагин қорон қолади-ку! Бўлгандир энди, қани, кўч-кўронингни йиғиштирмайсанми?

Эртаси кун у уйдагилар билан хайрлашиб, кўрпа-тўшагини — қанорга, емишини — хуржунга жойлаб, тагин Чўчқакўлга отланди. Шу кўйи то кеч кузга қадар тагин Исмат қўриқчига ҳамхона-ҳамтовоқ бўлди. Тагин дам далада сувчилик, дам ўлчақда ёзувчилик, дам хирмонда рақамчилик, дам янги қурилишда устачилик қилди. Ора-чўра вақт топса, Қорачиққа зувиллаб бориб, бир кеча тунаб, эртаси тагин ортига қайтади.

Айни йиғим-терим авжига чиққан кунларнинг бирида Исмат қўриқчи идорадаги фаоллар йиғилишидан хушхабар олиб қайтди:

— Табриклайман, иним! — Давлатлик бўлибсан! Ишқилиб, умри билан берган бўлсин!

У хушхабарни эшитиб, торгина ўлчақка сиймай қолди. Тун ярмида тўппа-тўғри Қорачиққа қараб от қўймоқчи булди, аммо Исмат қўриқчи шаштидан қайтарди:

— Бемаҳалда ўзингни ҳам, отни ҳам қийнаб нима қиласан, иним? Доалик қиласан десанг кечикдинг — ўлгинг аллақачон туғилиб бўлган. Хушхабарни эса мана мен олиб келдим. Чақалоқни ювиб-тарашга кампир бор. Бас, шундай экан, энди келиннинг чилласи чиққанда борасан. Қарабсанки, унга қадар йиғим-терим ҳам тугайди. Нима дединг, иним?

Энди ўйлаб қараса, алланечук мазах аралаш айтилган бу гаплар ушанда Собирга оламдаги энг тўғри, холис, киройи эркакча гап бўлиб туюлган эди. Шу боис, шаштидан қайтиб, ҳалигача Исмат қўриқчи кигиз остига яшириб қўйган шишаларнинг бирини чиқарди. Тагида бир уриб тиқинини учирди. Худди бир пайтлардаги отасига ўхшаб, шишани бош устида кўтариб турди. Бир шиша арақни бир кўтаришда ичди. Йўқ, отасидек халқумини халолламади. Ўзининг йиғирма уч ёшга кириб, ниҳоят, Ота бўлганини шу тариқа ювди. Унинг ҳатти-ҳаракатларини томоша қилиб турган Исмат қўриқчи яйраб-хузурланиб пишанг берди:

— Мана бу бошқа гап, йигитти гули! Ота деган шундай бўлади. Ке, энди қолганини ота-бола биргалашиб ювамиз!..

Орадан бирор ой ўтиб, ниҳоят, уйга қайтди. "Давлат" отлиқ ўғлининг ҳам, "Шоҳсанам" отлиқ "онаси"нинг ҳам дийдорларига бир йўла мириқди. Яхшиямки, деҳқон учун ишдан ташқари қиш ҳам бор! Уч ой қишни ўғилчасининг бошида айланиб-ўргилиб, оғилхона билан томорқада куймаланиб, уйга кириб-чиқиб ўтказди. Кунлардан бир кунни наватбатга тунги сирлашувлар ниҳоясида Шоҳсанам алланечук ҳазин тортиди:

— Давлатлик бўлганингизга суюнмадингизми дейман, Ғарибим? Ўғлимизни чилласи чиққандан кейингина кўрдингиз?

У бу зилдек саволга жавобан нима дейишни билмай қолди. Ўзини оқлагулик сўз тополмай қийналди. Ночор-ноилоз хотинини яна бир қарра кучиб-эркалади. Эркалай туриб узор оҳангига зорланди:

— Теримга тўғри келганини кўрмайсизми, Шоҳим! Бир қошиқ қонимдан кечиб, гуноҳимни ювишга муҳлат берасиз энди! — Шундай дея қаттиқ гуврана туриб хотини билан ҳазиллашди: — Насиб қилса, иккинчи ўғлимизни — Шуҳратимизни ўзим туғдириб оламан! Бу гапга фаришталар омин дейишганми, қайдам, орадан роппа-роса тўққиз ой,

— Тагин келини олиб келмасанг бўлмайти, иним! Болаларнинг оёқча туриб қолди-ку! Ана, бошқа сувчилар бола-чақаси билан тиришиб-тирмашяпти. Уларнинг олдида ўзингга ноқулайдир?..

Бир жиҳати кечалари ёлғиз ўлчака кўксини захга бериб ётгани, яна бир жиҳати — бошқа сувчилардан уялгани боис, бу таклиф, тўғрироғи, қатъий талабни маъқул деб топди. Тагин юк машинасида Қорачиққа кириб борди. Шоҳсанамга аҳволни тушунтирди, оёқсини ўртага восита қилиб қўйди, хуллас рози қилди. Учовлон шундай тўхтама келишди: Шоҳсанам бир ярим яшар Шўхратини эртароқ бўлсаям эмизикдан чиқаради. Ойиси икки ўғилга қараб уйда ўтиради. Эр-хотин эса, энгилгина кўчиб бориб, совуқ тушгунга қадар Чўчқакўлда бирга яшаб, бирга ишлашади.

Дастлабки кунда бундай бечоранинг чораси айни муддаодек туюлади: ўғиллари ишончли қўлда. Узлари кундуз — далада, кечаси — ўлчака ёнма-ён. Эндигина йигирма еттинчи баҳорни қаршилаб турган ёшгина эр-хотинлар ўзларини янги турмуш қурган келин-куёвлардек, боринки, ҳали турмуш қурмаган ошиқ-маъшуклардек ҳис қилишларини айтмайсизми! Лекин кейинчалик — кунлар, ойлор ўтгани сайин бу "кутилмаган бахт"нинг аввал таҳири, сўнг аччиги чиқа бошлади: етти хуфтонда ўлчака келиб, жунжика-жунжика кўрпага ўрадилар. Ўғилчаларини бараварига эслаб, бараварига соғинадилар. Устига устак, ёрилган қонлаш қўлларига мой суркаган Шоҳсанам, ҳам совқотиб, ҳам ачишига чидаёлмай, уларга "куҳ-куҳ"лайди. Аҳволни кўриб, Собирнинг хўрлиги келади. Хотинининг қўлларини қўллари орасига олиб, иситмоқчи бўлади. Айни чоғда ўзини дунёдаги энг пачоқ кимса деб ҳис қилади. "Мен Ғарибни кечирармикансиз, Шоҳим, — дея шивирлайди йиғламоқдан бери бўлиб. — Сут соғиб — қимиз шопиришга яралган қўлларингизни кетмонсопдан беш баттар касовга айлантирган менинг падаримга минг лаънат!" Эри қайси падарини назарда тутаятганини тушунмаган Шоҳсанам уни койида: "Қўйинг, ёмон қарганманг, Ғарибим! Улиб кетган отангизда нима гуноҳ? Кўпга келган тўй бу, ахир!" "Бундай тўйнинг ҳам падарига минг лаънат! — дейди Собир баттар ғазабга миниб. — Бундай тўйни бизнинг ғариб бошимизга солган падарқусурларнинг падарларига бўлса, юз минг лаънат!" Сўкинишлардан ҳам таскин топавермайди. Хотинига сўнги чорасини айтиб, ягона нажот йўлини кўрсатади: "Келинг, Шоҳим! — дейди титраб-қақшаб. — Манови Чўчқакўлда бола зовути очамизда, болана болага улайверамиз. Ана ўшанда мен-ку, бир амалларман, ҳар қалай, сиз... болаларимизга бош-қош бўлиб, уларни оқ қовиб-оқ тараб, уйда бемалол ўтираверасиз! Нима дедингиз, Шоҳим?.." Нақл қилишларича, аллақайси олифта, азбаройи шаҳарда зерикканидан қишлоққа қайтиб, у ерда бола зовути очини истаб қолган экан. Собир билан Шоҳсанам учун бундай зовут ниҳоят эрмакталабнинг энгил-елпи истаги эмас, бечоранинг чораси, умид чироғи, ёруғлик манбаи эди...

Ўша таклиф ўртага қўйилган тундан кейин бирор йил ўтиб учинчи ўғиллари — Ҳикматлари тугилди. Бу ўғилларига онаизори ва ё ўзи доялик қилмайди. Туркистоннинг марказидаги — Аҳмад Яссавий мақбрасининг шундоққина биқинидаги олиймақом туғруқхонада дунёга келади у! Айни ўша Ҳикматлари, қарийб уч йиллик танафусдан кейин тўхтовсиз ишлашга чоғланган бола зовутининг эшигини ланг очиб чиқиб келаверади. Камбағалнинг эккани дам унади, дам унамайди. Заҳри қотил "шарбат"лар еб битираёзган чала ўлик даласига эккани униб чиққан тақдирда ҳам, ҳосилидан барака қочаверади. Бироқ таёқ суқса қўрадиган улпиллоқ ерга ихлосу иштиёқу қатъияту алам билан тикқан уруғи бехато ҳўқариб чиқаверади. Кунлардан бир кун қарайдики, те-варигада улкан бир бог бунёд бўлибди: ягона Собир билан ягона Шоҳсанамни тагин ўн икки нафар Собир у турт нафар Шоҳсанам қуршаб, бир-бирларига басма-бас қад ростлаб туришибди! Худо ҳаққи: қўриб кўзинг қувнайди: Ўтган умрингта шукроналар айтгинг келади. Яхшидан бог қолар экан, ўзимнинг яхшилигимни барибир, кўрсатдим-ку!" деган бир ўй Оролдек тобора чўкиб бораётган кўнгилга таскин бахш этади. Тақдирда яратган боғинг, кўз олдингда киприкдек тизилишган нав-ниҳолларингга қараб туриб, юракнинг туб-тубида якка-ягона истак-тилак, илтижо-тавалло уйғонади: "Ишқилиб, шу боғимиз эрта хазон бўлмасин! Ишқилиб, биз кўрган кўлли балоларни бу навниҳоллар кўрмасин! Ишқилиб, шулар омон бўлсин!.."

...Собирнинг бу боғни обод қилиш мақсадиди йигирма етти йил — Чўчқакўл бўйида, уч йил — Отработда кўрган кечирганлари ҳали ҳолва экан, кейинги бир йил ҳаммасидан ошиб тушди.

Бир йилча аввал Қодир укасининг таклифи билан оилавий пудрат тузиб, Чўчқакўл бўйида тагин қорон қолган далаларни ўзлаштиришга киришди.

Ўшанда ишни синалган усулдан бошлади: Тўрткўлдаги кўрага бориб, чўпон билан савдолашиб, бўлажак ҳосилдан қапсан бериш шарти билан йигирма машина қий ундирди. Деҳқон халқи яхши биладкики, касалланган далаининг давоси —

қўйнинг қумалоғи. Қумалоқ бўлганда ҳам кўп йиллар куя-куя қийга айланган қумалоқ! Ҳа, қуйикан далани қуйикан қумалоқ қиёди. Шунинг учун ҳам "қий" деб аталади-да у!

Болалари билан йигирма машина қийни қайта бошдан ўзлаштирилган даласига бир сидра сочди. Дабдаласи чиққан даласига қий эмас, кинна солди гўё: "Селитрадан кирган бўлсанг — чиқ! Бутифосдан кирган бўлсанг — чиқ! Шарбатдан кирган бўлсанг — чиқ! Ҳой қора чиқ!.." Ана ундан кейин... ўз қўли билан тагин қовун экди. Худди ўттиз йил аввалгидек ҳар бир уруғни "Е ҳақ" деб экди, "Е пирум!" деб экди, "Ҳизр назар қилган далам!" деб экди.

Вақти келиб эканлари бехато униб чиқди ҳам. "Ҳайрият!"—деб энгил нафас олди Собир. — Демак, ер ўлмаган. Буёғини сўрасангиз, энди Чўчқакўл бўйида ўзи бор, ўттиз йиллик даласи бор, ўттиз йил деҳқончиликда суюғи қотган қўли бор, бироқ, худого минг қатла шукрки, энди на Исма, на шарбат бор! Қисқаси, ўртада бегона йўқ!

У қаттиқ янглишибди: ўртада бегона бор экан. Кўкламнинг охирилари келиб Чўчқакўлнинг ўзани ҳам, қирғоғи шунақаниг гулжон ўйнаб бошладики, кўз очирмайди десангиз. Бир томонда — оқва сувларни Чўчқакўлга қуйиш учун улжон ариқлар қазилмоқда. Иккинчи томонда — қуриган ўзандаги тузни қайта ишловчи аллақандай қорхона шитоб билан қад ростламоқда. Энг даҳшатлиси — ўзандаги туз салгина эпкинга ҳам қуюн уриб, далаларга ёпирилмоқда. Бу офатни даф қилиб бўладими? Аввалига нажот қидириб янги раиснинг олдида борди. Раис шартномани рўқач қилди: "Келишувга мувофиқ бўлсангиз, энди буёғи ўз кўлингизда, акам! Туз тўзони-ку, ҳеч кимга бўйсинмайди. Ҳатто ўша тузни қайта ишловчи қорхона ҳам бизга қарашли эмас!.." Ўрдамим керак бўлганида келарсиз деб, уйда пашша қўриб ётган Қодир укасига аҳволни айтиб қисталган қилди: "Қани кароматингизни кўрайлик, ўша ваъда қилган ёрдам қўлини чўз, ука!" Иниси ёстиққа ёнбошлаганча ўғли Тоҳирга кўрсатма берди: "Ановни оқ тулпорни узоқ йўлга шайла, болам!" Оға-ини "Волга"га ўтириб, Чўчқакўлга, ундан Чимкентга, нариёғи Тошкентга йўл олдилар. Тошкентда ёнларига укаларини ҳам олиб, учовлон не-не тупроқшунос, ўсимликшунос, қўлушунос, оролушунос, сувшунослардан сўраб-сурштирдилар: "Бошидан туз сепилётган тупроқнинг дардига даво борми?" Ҳарчанд қидирмасинлар, кўндаланг саволларига қоникарли жавоб топмадилар. Уч оға-ини Кенжанинг уйида ўйлашиб-кенгашиб, шундай тўхтама келдилар: Кенжа-Ботир ўзининг халқум атрофидидаги илмий ишини давом этираверади (Шоядки, дарднинг давоси шу атрофда бўлса!) Собир қовунчи тезроқ Чўчқакўлга қайтиб кетади (Шоядки, бошидан туз сепилётган экинларини пешона тери билан муқаррар ҳалокатдан қутқариб қолса!) Қодир учар эса, Марказга учди (Шоядки, бу улкан мамлакатнинг аллақандай ташқи душмандан мудофасини ҳам қўйиллатиб қўйса!)

У зудлик билан Чўчқакўлга қайтди. Болалари билан айни туп қўйиб-палак ёзиш пайтида тобора сўлиб-сарғайиб бораётган қовунползига кеча-кундуз ишлов берди. Айни чоғда, йўл қаради. Бир ҳафта деганда узоқдан Қодир укасининг қаймоқранг "Волга"си кўринди. Уни биргина савол билан қутиб олди:

— Топдингми?

— Топмай қўяманми, ака! — керилди Қодир кўришиб, юкхонани очар экан. — Шунақани бир дорини топиб келдимки, нақ неъматни илоҳий дейсиз! Қўлинг ўргилсин қайнатма шўрва одамни қандай тирилтирса, бу дориям қовжираган палакни шундай тирилтиради!..

Собир укасини яхши билади: у уддаламайдиган иш йўқ. Бироқ "ҳар тўкисда бир нуқс" деганларидек, аравани бироз опқочади — мақтанишини хуш кўради. Бир ишни кейинчалик мақтаниш учун қилади. Бироқ шу топда мақтанишга бало борми!

— Қани кўрайлик!

— Мана, ака! Шу кукун сувда эритилиб, экинга пуркалса борми, тош ёғсама таъсир қилмас экан. Бутун бир институт фақат мен учун ишлаб, шунга тайёрлаб берди!..

Собирнинг хуноби ошди. Нима бўлгандаям, шу укаси жонига оро кираётганини ўйлаб, "Қўй, худо хайрини бергур, мақтанма!" деёлмади. Барибир, йўналиш беришга мажбур бўлди:

— Уёғини қўя туриб, дорингнинг ўзидан гапирсанг-чи, иним! Селитра билан бутифосга ўхшаб бу матоҳингни ҳам бир ишкали чиқмасмикан?"

Қодир астойдил хафа бўлди:

— Қизиқмисиз, ака! Биласиз-ку, мен ишни пишиқ қиламан. Яхшиям бир туп қовунни тупроғи билан сувқозгога ўраб опкетганим. Шунга кўз олдимда синаб кўрсатишди. Қўриб-қовжирган туп "аленкий цветочек"дек "қад ростлади. Ишонмасангиз, мана, ўзингиз синаб кўринг, ака!

Синаб кўрди. Во дариг, ростдан ҳам, бу дори муъжиза экан, сўлиб-сарғайган туп кўз олдида яшнади-кетди. Лекин ҳар қандай муъжиза ҳайрат билан баробар шубҳа ҳам уйғотиши табиий. Бутун полизга бир сидра сепишдан аввал тагин иккиланди:

— Эртага бу савилнинг ҳам бир ишкали чиқмаса майли эди, ишқилиб! Деҳқон халқининг бир эмас, икки марта оғзи куйди-да, иним. Аввалига колхозни деб ерга эгалликдан путур кетди. Кейин пахтага дори сепаман деб ернинг ўзидан путур кетди. Энди палакни қўтқараман деб тагин...

— Тагин ўзингиз биласиз, ака,— деди Қодир астойдил хафа бўлиб. Мен ваъдамда туриб, йўқни йўндириб келдим. Талай жойларда синовлардан ўтган дори экан. Бунинг устига, ўша олимлар "Мана, тўрт кун уннаб, Туркистон шароитига мослаштирдик: кўз олдингизда синаб кўрсатдик, энди олиб кетиб бемалол ишлатаверинг!" дейишди. Олиб келдим. Айтинг, тагин нима қилай, ака!

Собир дам укасига, дам даласига қараб, аҳволни чамалаб, таваккал қилди. Мўъжизавий дорини бутун полизга бир сидра пуркаб чиқди. Кетма-кет суғорди. Қовунлари тез орада шунақанги туп қўйиб палак ёздики, туз бўрон тугул тош бўронни ҳам писанд қилмайдигандек. Чилланинг ўрталарига бориб шунақанги қовунлар пиша бошладики, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ҳар бири шарбат тўла хумдек! Қовунмисан қовун! Йўқ, қовун эмас, асал! Аҳволни кўриб, Қодир укаси баттар авж қилди:

— Энди шовилманг, ака! Чилла чиқсин, бутун Туркистон бозорларини ёппасига таппа босамиз. Қовун бозорида улоқни ўз қўлимизга оламиз! Жаҳон келиб сиздан тажриба ўрганади ҳали, ака!

Кунлардан бир куни тўртта юк машинасини полизга кўндаланг қилди:

— Ана энди бўлди, ака! Марказий бозорнинг тўри ўзимизники! Энди отни қамчилаймиз!

Кўндан кўён қочиб қутулмас экан, болалари билан пешма-пеш узиб, машинасига юклаб, бозорга жўнатарверди. Дастлабки машинада "савдони баланд савияда ташкил этиш учун" жўнаб кетган Қодир укаси қайтиб қорасини кўрсатмади, бироқ ҳайдовчилар дам таҳсин, дам олқиш олиб қайтаверди: "Бозорингиз чаққон, ака! Қодир укангизнинг қўли қўлига тегмапти!", "Бозорингиз энг арзон, энг зўр қовуни ўзингизники, ака!" ... Қирқинчи машинанинг эгаси укасидан бир парча хат олиб келди. "Сотиб улгуролмаяман, ака,— дейилган эди унда. — Энди болаларингизни ҳам битта-битта жўнатарверинг. Биргалашиб сотамиз. Ўзингиз кичкиналари билан қолганини узаверинг! Биз бир йўла ҳаммасини текислаб чиқмиз." Учинчи куни бешинчи ўглини кабинада олиб кетган қирқ бешинчи машина узоқ хаяллаб, ниҳоят қорасини кўрсатди. Устига устак, ҳайдовчи одатгадидек оғзи қўлоғига етиб эмас, алланечук талмовсираб кабинадан чиқди. Буниси етмагандек, томдан тараша тушгандек гап қилди:

— Ишлар хуржун, ака, болаларингиз қамалибди!

— Ие, нега қамалади?!— сўради ҳанг-манг бўлиб.

Ҳайдовчи гапни мужмал қилди:

— Эшитганим шу бўлдики, қовунингизда бир ишқал бормиш, ака!

— Қандай ишқал? Қодир қани? Тушунтириброқ гапирсангчи!

— Юкни бўшатгунарларича дўконга кириб кетган эдим. Қайтиб чиқсам, на болаларингиз бор, на Қодир акам! Бозордагиларнинг айтишича, ҳаммаларини милисахонага олиб кетганмиш. Шу гапни эшитдим бу ёққа учдим!..

Собир ўзини кабинага урди.

Туппа-тўғри туман милисахонасининг бошлиғига юзма-юз бўлди. Ўзини имкон қадар сипо-совуққон тутиб сўради:

— Мен меҳнат фахрийсиман. Ўттиз йилдан бери деҳқончилик қиламан. Нега менинг қовунларим сизларга ёқмай қолди, иним?

Қачонлардир Чучқакўлда райкомдан вакил бўлиб бир ойча ётган бошлик уни яхши таниди, бироқ гапларига паққос тушунмади:

— Тинчликми, Собир ака?

— Менинг беш боламни нега қамандингизлар? Сабабини билсам бўладими?

Бошлик ўрнидан сапчиб турди:

— Анови беш оға-ини... ҳали сизнинг ўғилларингизми, ака! Нима қилиб қўйганингни биласизми?

— Нима қилибман?

— Қовунларингиз Туркистоннинг қоқ ярмини заҳарлади-ку! Шу топда касалхоналарга одам сизга кетяпти билсангиз!

— Нега?

— Негалигини сиздан сўрамоқчиман, ака?

— Болаларингиз ёнида укам ҳам борми? Танийсиз шекилли, Қодир Зокиров?

Бошлик унга ажабланиб қаради:

— Йўқ... Нима эди?

Миясига қон тепди. "Болаларини балонинг ўқига рўпара қилиб, ўзи қайларда юрибди экан у учар?! Шошмай турсин ҳали, қўлга тушар-ку! Аввал ўғилларидан аҳволни билिश керак!.."

Бир соқчининг етакловида шу бўлмага кириб келса... не кўз билан кўрсинки, Давлат бошлик беш азамати бир бурчакда гужанак бўлиб ўтиришган экан. Матълум бўлдики, улар қирқ бешинчи машинадаги юкни тушириб бўлгач, Қодир амакилари "Энди ўзларингиз сотиб туришлар! Мен сенларга бир қўлингиз ўрилсин паловхонгўра олиб кирай!" дебди-да, энгил машинасига ўтириб, Қорачиққа чиқиб кетибди. Бешовлон энди сотиб бошлаган экан, ҳаммаларини ҳе йўқ-бе йўқ, аллақандай машинага босиб олиб келишибди. Бор-йўқ гап шу!

Дунё кўзига қоронғу кўриниб ташқарига чиқди! Кабина эшитгини юлқиб очиб, ўзини ўриндиққа отди: Ҳайда, иним! Қорачиққа торт!

— Майли, ака,— деди ҳайдовчи машинасини ўрндан жилдираб экан. — Бироқ Қорачиқда шартлашувидаги ҳаққимизни бериб орани очиқ қиласизлар! Бизнинг милсада қиладиган ишимиз йўқ!

— Бўпти, иним, ҳаққингни Қорачиққа оласан! — деди ич-ичидан гижиниб. Кейин ўзича гудранди: — Аввал мен укамдан ўз ҳаққимни олай!

Қолган гапларини ичида айтди: ҳойнаҳой, уйда ёстиққа ёнбошлаб, бамайлихотир ошхўрлик қилаётгандир у учар! Қилгуликни қилиб, яна қандай ҳунар кўрсатар экан? Барибир, энди мендан кўрадиганини кўради... Бирор ой аввал қишлоқдаги аллақайси маърақада тўқнаш келган нафақахўр отаси Исмат қўриқчининг матноли илжаиб айтган гапларини эслади: "Эшитдик, Қодир ининг билан оилавий пудрат тузиб, Чўчқакўлда қовун етиштираётган экансан! Эҳтиёт бўл, бола, кулқингни тибмай қолма тагин! Укангнинг ҳунари кўп. Наҳ бир юз ўн бир минг бир юз ўн бир ҳунари бор! Биттасини бўлмаса бошқасини ишга солса борми, ўзингни қамоққа бир кўрасан! Шайтонга дарс беради шу уканг!"

Ўшанда Исмат қўриқчи бу гапларни азбаройи гафйирлиги айтди-қўйди, укаси билан уриштириб қизиқларини кўрмоқчи, нима қилсин бечора, бекорчи-да, деб ўйлади. Нотўғри ўйлаган экан, Исмат қўриқчининг гапларида жон борга ўхшаб турибди!..

Машина укасининг ҳашаматли дарвозаси олдида тўхтар-тўхтамас кабинадан сакраб тушиб, ўзини ичкарига урди. Айвонда кўриниш берган келинига қичқирди:

— Қодир уйдаими, келин?

Верадан жавоб қайтди:

— Только вышел. Наверняка у мамы.

Шаҳд билан ортига бурилиб, жойига қайта ўтирди:

— Менинг уйимга ҳайда, иним!

Машина муволишдан буриларкан, кўрдики, эрганак олдида Қодир укасининг "Волга"си савлат тўкиб турибди. Ўзича тусмол қилди: демак, ойсига уч кунлик даромадни айтиб мақтаняпти! Тусмоли тўғрига ўхшайди, ҳовлига кириб бораркан, ўзи кутган манзарани кўрди: айвонда Шоҳсанами кенжатойини кўтариб, ойсига фаранги рўмолининг учини ушлаб донг қотиб турибди. Қодир бўлса, бир қўли билан айвоннинг очиқ деразасига осилиб, иккинчи қўлини пахса қилиб, ниманидир уқтиряпти! Югургудек бўлиб борди-да, укасининг елкасидан силтаб тортиб ўзига қаратди:

— Нима қилиб қўйганингни биласанми, иним?

Ҳамма унга ажабланиб қаради. Укаси совуққина сўради:

— Нима қилибман?

— Ўл қилибман, дард қилибман! Сенинг касофатингдан

Туркистоннинг ярми ўлар аҳволда, беш болам қамоқда... Қовунларни тиббий кўриқдан ўтказганмисан ўзи?!

— Бўлмас-чи, ака, ўтказмасам сотишга қўярмиди!

— Дўхтир нима деди?

Қодир энасиз қотгандек акасига ижирғаниб қаради:

— Дўхтирлар нима дер эди, ака! "Сотишга рухсат бермайман" деб таранг қилади, ўзини лаганга солади, хуллас "бер" дейди-да.

— Сен-чи? Сен нима қиласан?

— Мен нима қилар эдим! Бирор минг билан оғзига ураман-қўяман-да! Пулни пул топади, ака, йўли шундай!

Собир нима деб — нима қилишни билмай атрофга аланглади. Уч қадамча нарида кунда, кунда атрофида бир уюм чирпи, уюм устида эса, болта кўринди. Болта кўринди-ю кўзлари баттар қонга тўлди. Кунданнинг қошига қандай бориб, қўлига болгани қандай олгани, инисининг елкасига уни қандай туширганини ўзи ҳам билмай қолди. Билгани шуки, болтани елкага қўлочкашлар тушираркан, бўғзидан биргина ҳайқирқи-ҳиққироқ отилиб чиқди:

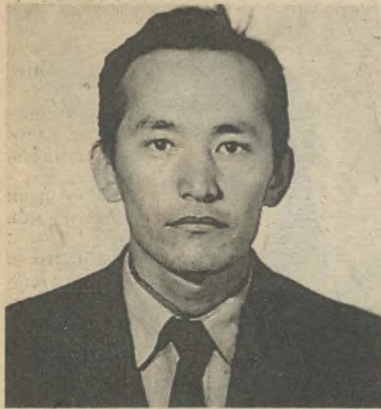
— Ў-ў, нафси ёмон!

Тагин бир жуфт гап халқумида тошдек қотди: "Болта есанг тўясанми? Болта шўрва ичсанг қорасанми?"

Тирикчилик тошдан қаттиқ дейдилар. Қанақа тош у? Ёрилтошми? Собирнинг қўли ёрилар. Қодирнинг гурдаси ёрилар, борингки халқумда қотган тош ҳам ёрилар, лекин бу ёрилтош-чи?! Қачон ёрилади? Аканинг қўли билан укани майиб қилиб, тирикчиликни ёрилтошга айлантирганларнинг заҳраси-чи? Ериладими ҳеч?!
(16)

СМАҒУЛ ҚОРАЖОНОВ

ЎКИНЧИМ, СЕВИНЧИМ — ФИЗИКА

Умидли ёш олим Смағул Қоражонов Қорақалпоғистон республикасининг Мўйноқ туманидаги Шега овулида туғилган. Нукус Давлат университетининг куллиётини тугаллаган. Ҳозир Тошкент Физика ва техника олий илмгоҳида хизмат қилади. Физика фанлари номзоди. Ёш истеъодлар учун таъсис этилган Ўзбекистон Давлат мукофотининг илк совриндорларидан бири.

Балки менинг бу мулоҳазаларим айрим тенгдошларимнинг жигига тегиши, уларнинг гагини келтириши мумкин. Начора... Лекин атрофимдаги бор ҳаётдан кўз юма олмайман. Ишдан бўшасам ёки салгина ҳорисам кечираётган кунларимиздаги воқеалар ҳақида ўйлаб кетаман. Улар ҳақида хулосалар қилиб ўзимча дам оламан. Очиги, юқорида "тенгдошларим" деганда мен ҳаммани назарда тутганим йўқ. Бунга маънавий ҳуқуқим ҳам йўқ деб ўйлайман. Чунки кўпчиликнинг қизиқиш ва муаммолари ҳақида одил фикрни фақат кўпчилик айтиши мумкин. Мени эса кўпроқ ўзимга ўхшаган, илм йўлини танлаган ёшларнинг аини пайтдаги ҳаёт ва фаолиятлари қизиқтиради. Ва бу жараёнда озгина бўлса-да аралашиб юрганымдан бир тўхтамага келиб қўйган фикрларим бор... Биз тенги ёш олимларнинг чекига собиқ Иттифоқ давридан анча-мунча фарқ қиладиган вазият тушди. Бундан қувониб билан бирга аввалдан қийинчиликдан қўрқмай, уларни белгилаб олиб, мақсад сари дадил интилиш керак. Тўғри, аини кунлардаги иқтисодий томонни Иттифоқ давридагини солиштириганда у даврда "олим бўлиш" анча енгил, олимликдан қутилган шахсий манфаат — фойда эса ҳозиргидан юқорироқ эди. Лекин миллий республикалардан бўлган ҳақиқий олимлар учун бор исъёдодини намоен этишининг жуда кўп имкониятлари атайин кесиб қўйилган эди. Ўзбекистон мустақиллиги шарофати билан бу говлар йўқолди. Илмда ҳам чинакам истеъодли ва манфаатдан кўра қизиқиши баланд фидойилар қоладиган бўлди. Бу яхши. Аммо юртимиз ўз қаддини эндигина тиклаётган бир шароитда ҳамма соҳада қийинчиликлар бўлаётганлиги матонат эвазига икки ҳисса ортиқ тер тўкиш билангина ишлар ўз даражасига етаётганлиги сир эмас. Бунинг илм соҳасига ҳам таъсири бўлмасдан қолмаётир. Очиги, иқтисодий қийинчилик боис олимларнинг-да ишига яраша олаётган ҳаққи, иш шароити турмуш даражаси анча паст нуқтададир.

Қари билганни пари билмайди деганларидек "кекса ва ўрта авлоднинг" аксарият вакиллари бу паллани "элга келган тўй"дай қабул қилиб, аввал қандай ишлаётган бўлсалар, ҳозир ҳам ўша маромни бузганларича йўқ. Аммо бу давр биз каби ёшлар, ёш олимлар учун бир синов кунлари бўлаётир. Уларни ўзимча уч гуруҳга бўлгим келади. Бирлари ўша кекса фидойи ҳамкасбларидан ўрнак олиб, янада жиддийроқ ишга киришиб, фидойилик билан илмий фаолиятларини давом эттиришмоқда. Улар ҳадемай бу иқтисодий қийинчиликлар ортда қолиб, турмуш бут бўлишига қаттиқ ишонишади ва ўзларининг яратажак ихтиролари ватан тараққиёти юксалишига озми-кўпми ҳиссаси бўлади деб биладилар.

Иккинчи бир ҳамкасб тенгдошларим борки, илмга иштиёқлари, иқтидорлари баланд бўлган ҳолда тирикчиликларини юргизиш, рўзгорларини тебратиш важида ўз соҳаларида ишлаш билан бирга, бошқа кўчаларга ҳам бош суқиб юрибдилар. Уларни тушуниш керак. Айблаб ҳам бўлмайди. Лекин олтинга тенг вақтларини кўпи ўзлари қизиқмаган, қорин тўйғазишдан бошқа нарсага ярамайдиган юмушларга сарф бўлаётганлиги ачинарлидир.

Яна бир тоифа борки, улар бу қийинчиликларга чидолмасдан илм йўлини тарк этиб, ҳозир тушуми мўмайгина соҳа ҳам деб бўлмайдиган аллам балоларга уриб кетишяпти.

Бундайларнинг истеъодларига шўҳрат, таъма илинжида олим бўламан деб, вазият бунақа бўлгандан кейин жуфтакни ростлаб қолганларига куюнмасдан, табиий ҳол деб қарасам, улар орасида айрим фавқуллода истеъодли ёшларнинг борлиги, салгина сабр-бардошли бўлганларида бир пайт келиб ўз кашфиёт-ихтиролари билан халқ хўжалигимизга ҳам катта фойда келтириши мумкин эди деган армон кишини қийнайди-да. П. исмли гоёт иқтидорли бир математик дўстим бор. Мактаб палласидан ўзининг ўткир зеҳни, фавқуллода қобилияти билан ўзини кўрсатиб келарди. У олий ўқув юртини имтиёзли диплом билан битириб, икки йил ўтмай жуда оғир, йўналиши ҳам янги ишда номзодлик диссертациясини ҳам ёқлади. Лекин нима бўлди-ю унга жин урди... Озгина қийналиб қолиб олиб-сотар қўшниларнинг топармон-тутармонига ҳаваси келди, ниҳоясига етай деб қолган докторлик ишини, севган касбини ташлади. Тижорат фирмаси очди. Йўл устида бўлганлигидан гоҳида дўконига кириб, суҳбатлашиб тураман, янги "касби"дан ҳам хафа кўринмайди. Ҳатто бир неча бор мени ҳам ёнига таклиф қилди, ҳозир академиклар ҳам бундай даромад қилолмайди, дейди. Аммо мен уни илм учун тегилган, деб билардим, ҳамон ўша фикрдаман. Дўстим мени кечирсин-у, унинг ҳозир қилиб юрган ишлари турмуши учун жуда кўнглилидек бўлса ҳам, менга бу — илмга хиёнатдай туюлади. Ана шундан худо асрасин-да.

Менинг ўйлашимча эса ҳозир олимлар, аиниқса, ёшлар ўзини ўйлаш билан бирга озод юртнинг эртанги тараққиёти, жаҳон талаблари даражасига эришиши ҳақида жиддий бош қотиришлари керак эмасми? Масалан, ўзим илмий иш олиб бораётган "арим ўтказгичлар физикаси"ни олайлик. Ўзбекистонда бу соҳа ривожланишига академик Эммануэль Ильич Адерооч асос солган бўлиб, аини кунларда халқ хўжалигида ишлатилаётган арим ўтказгичлар 50 йиллик илмий изланишларнинг самарасидир. Бироқ бу соҳани янада ривожлантириш учун эса бизда илмий ходимлар етарли деб бўлмайди. Бунинг устига П.га ўхшаш айрим иқтидорли ёшларнинг ўз севган касбини тарк этаётганлиги, ҳамда ёшлардан соҳамизга қизиқувчиларнинг камлиги ҳам кишини ташвишлантиради. Бунинг ҳозирданоқ олдини олиш керак. Мен эса ўз соҳамнинг келажаги порлоқлигига ишонаман. У халқ хўжалигининг жуда кўп соҳаларида сезиларли фойда келтиради. Шундай экан, соҳадошлар сафи кўпайишини исташим табиий. Мени аини кунларда яна бир муаммо ўйлантиради. Маълумки, жаҳон илм тараққиёти ҳар лаҳзада ривожланиб, янги ютуқларни қўлга киритмоқда. Бу ютуқлардан вақтида хабардор бўлиб бориш керак эмасми? Афсуски, собиқ Иттифоқ таназзули билан илмий алоқалар ҳам узилди қолди. Яна хориждаги анжуманларга қатнашиш имкони чекланганлиги устига янгиликлардан хабардор этиб турадиган нашрлар ҳам чиқаётир. Бу ишлар изчил йўлга қўйилмасдан илм ривожланармиди?

Илм даргоҳлари, амалиёт хоналари энг замонавий компьютер-техника жиҳозлари билан тўлиқ таъминланмас экан, биргина фидойиликнинг ўзи билангина кўзаланган мақсадга эришиш қийин. Шунақа гаплар. Менинг эса оруз-армоним, овуначим-севинчим физика.

Шеърятнинг сайроқи қуши ажиб фазилатли қушдир. У не-не олтин қасрларни интиқ қилиб, ўз кўнгли тусаган, балки қадрига кўпроқ етадиган кулбаларга, мўъжаз гулзорларга бориб қунади. Балки у жойларда бир умр ошиён ҳам қуради. Каттақўрғон туманининг "Бешидарғат" қишлоғида туғилган, ҳозир мактабда ўқиётган қизимиз Гулжамол Асқарованинг шеърларини ўқиганим-да юқоридаги фикрлар хаёлимдан кечди. Унинг шеърларидан намуналарни "Ёшлик" журналига тавсия этарканман, бошловчи шоира қизимизга табиат берган шеър завқини безавол ғ.рашини, кўп ўрганиб, келажакда шеърятимиз бўстонида ўзи ҳам бир сайроқи қуш бўлиб қолишини тилаб қоламан.

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Халқ шоири

ШЕЪРИЯТ

Ҳали минг сарбонлар келадир,
Тусланиб замонлар келадир,
Яхшию-ёмонлар келадир,
Шеърят, барибир яшайсан.

Кўксимга санчилар киприklar,
Юракдан тўкилар ўкриklar,
Сочимдан ясалар кўприklar,
Шеърят, барибир яшайсан.

Кимлардир ўтадир ўтпараст,
Кимлардир ўтадир бутпараст
Мен фақат шеърпараст, шеърпараст,
Шеърят, барибир яшайсан.

Ёзилар минг битта тарихлар,
Кўксимдан қазилар ариқлар,
Битади юракда ёриқлар
Шеърят, барибир яшайсан.

Минбарлар йиқилар сурилиб,
Янтоқзор йўл бўлар юрилиб,
Гоҳ осмон, гоҳ ерга урилиб,
Шеърят, барибир яшайсан.

Ваъдаю хиёнат ўтадир,
Оқибат, диёнат ўтадир,
Ҳаттоки қиёмат ўтадир
Шеърят, барибир яшайсан...

МЕН ЎТ БЎЛИБ ЯШАЙМАН...

Мен ўт бўлиб яшайман энди,
Оқ сут бўлиб яшайман энди.
Қадамимда учрайди номард
Мен мард бўлиб яшайман энди.

Дардсизларнинг дилин ёндириб
Мен мард бўлиб яшайман энди
Алпдек қадлар кетган эгилиб,
Тик қад бўлиб яшайман энди.

Белим боғлаб, Широқларингга
Ҳавас бўлиб яшайман энди.
Туфлаб қуён юракларингга
Йўлбарс бўлиб яшайман энди...

МЕН

Ч.Айтматовнинг "Асрга татигулик кун"
романини ўқиб

Мен шеърлар битаман ўзимни билмай
Асли бобом кимдир, момом ким эди.
Мен ушбу саволни бир юртга бердим,
Замин ҳам гунг эди, кўк ҳам жим эди.
Мен азоб терисин бошга кийган чоқ
Билмадим ўзимни йиллар олганин.
Фақат ҳайрат билан эсга олурман,
Бутун бир эл соқов бўлиб қолганин.
Сал ўзимга келдим, сўрай бошладим,
Бизни қийнаганнинг эли қаерда,
Йигирма миллёнлик бир уй ўзбекнинг
Ёзуви қаерда, тили қаерда?
Мен шеърлар ёзиб ман...
Севинма элим,
Билмайман, ким эди отамнинг насли
Еттита пуштини билмаган гумроҳ
Мен ҳам битта манқўрт болангман асли...

* * *

Менга эртак айтинг, жон Момо Ҳаво,
Афсунлар ўқинг-эй ғариб кўнглимга.
Менга эртак айтинг, қайтиб кетайин
Эртакка айланган болалигимга.
Севган эртагим-ку ўша "Ёрилтош"
Ҳар кун кираверди тинмай тушимга.
Қай бир хонадонни эртаксиз кўрдим,
Келолмайин юрдим асло ҳушимга.
Эртак билмаганлар билмас элин ҳам,
"Халқим" деб чеколмас асло ноалар.
Ҳеч қачон Алпомиш бўла билмагай
Эртак эшитмайин ўсган болалар.

Гулжамол АСҚАРОВА

Х Х Х

Ўшал ёдда қоларли кеча ўткир саргузаштлар ишқибози бўлмиш етти киши (улар сафида камтарин қўлингизам бор), одатдагидек, Алвон бўлмага йиғилдик. Ол бахмаллар қопланган юмшоқ оромкурсиларга чўкарканмиз, барчамиз, нафасимизни ичимизга ютиб, этни жунжиктириб юборадиган навбатдаги воқеани эшитишга ҳозирлик кўрардик...

Бўлма йиғинимизга мос тарзда жиҳозланган эди: ўртада қизил дастурхон тўшалган юмалоқ, залворли стол. Унда жимжимадор нақшларга бой кўҳна учталик шамдон. Шамлар шуъласи биқиқ ҳавода сал-пал титраб турарди.

Девор, эшик ва ойналарга бурмалари то полдаги тўшамага қадар тегиб турган оғир ипак пардалар осилганди. Сирли ғира-ширада қондай тўқ-қизил пардаларда акс этаётган кўланкаларимиз ваҳимали даражада маҳобатли кўринарди. Улар улкан ҳашаротлар мисоли шам тиллари ўйнашига муқобил тарзда иланг-биланг қилардилар.

Ушбу бўлмада ҳар гал ўзимни номаълум махлуқ курсоғига тушиб қолгандай ҳис этаман, мен ҳатто махлуқнинг қудратига мос равишдаги бир маромда ва оғир юрак уришини эштаётгандайман...

Сукунатни биринчи бўлиб бузишга ҳеч ким шошилмасди. Шамларнинг хира шуъласи ҳамхоналаримнинг юзини ёритарди; кўланкаларнинг қора-қурум доғлари уларни шу қадар ўзгартириб юборган, таниш чизиқлар эса шунчалик қотиб қолган, ҳаракатсиз эдики, мен беихиёр қалтираб кетдим.

Ниҳоят биз бу кечага "қиссагуй" этиб сайлаган Т. йўталиб кўйди (у жамиятимизга яқиндагина қабул қилинганди). У оромкурсидан турди ва ўйнаётган шам шуъласидан кўз узмай ҳикоясини бошлади. Кўланкалар рақси боисми, сўйловчининг чеҳраси тери ва этдан маҳрум чаноқни эслатарди; ҳар бир

* Қисқартириб олинди.

Эдогава Рампо... Бу исмни бир неча бор қайтаришингиз билан қандайдир таниш номни илғагандай бўласиз. Янглишмадингиз. Эдгар Аллан По. Жаҳон детектив адабиётининг асосчиси!

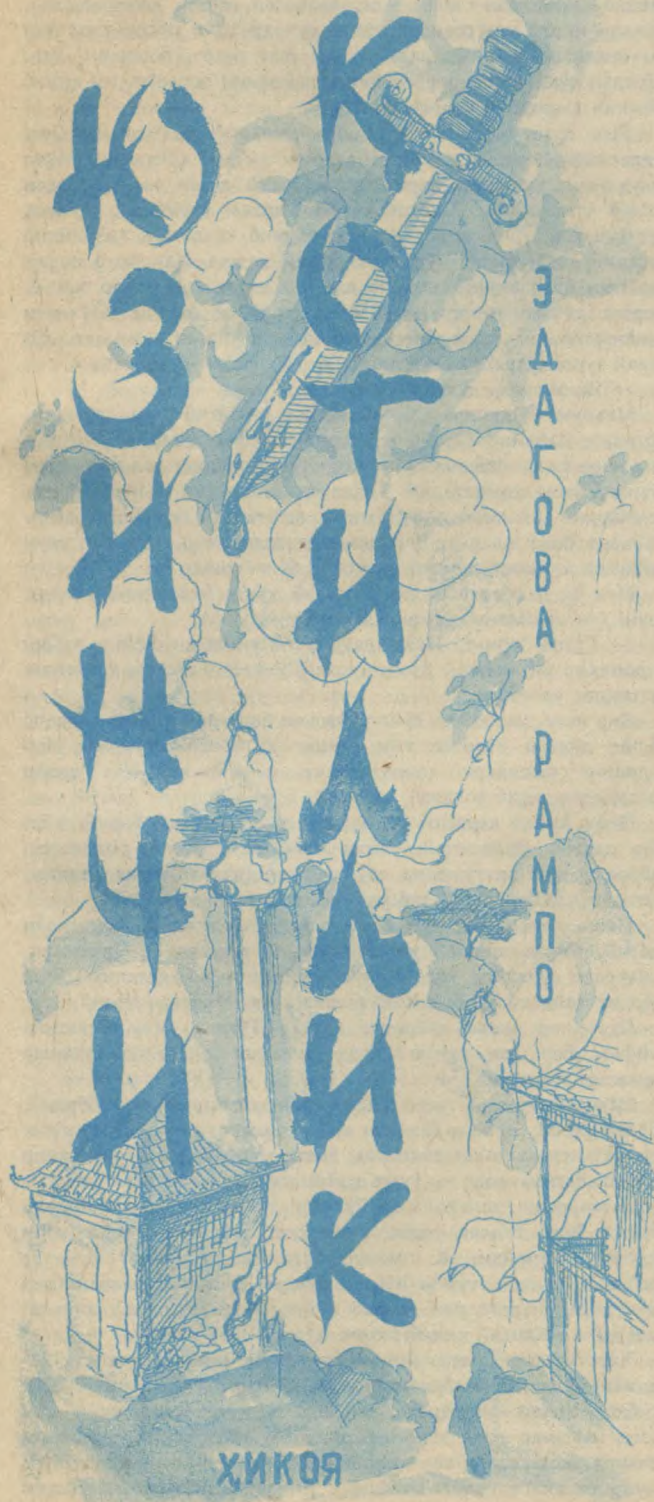
Кунчиқар мамлақати адиби Таро Хираи (1894-1965) ўзига улуғ ёзувчининг япон иероглифларида ёзилган исмига ўхшаши таҳаллуус танлашга журъат этди. Тўғри-да, осилсанг баланд дорга осил!

Тарих Хираи шахдини муносиб тақдирлади — у япон адабиётининг Посига айланди, ҳатто, руҳиятишунос Канзи Хатанонинг эътирофича, машҳурликда ундан ҳам ўзиб кетди.

Маълумки, детектив адабиётнинг илмий (О. Фримен, Ф. Крофтс...) ва интуитив-ҳиссий (А. Кристи, Г. Честертон, Э. Бенгли...) тарзидаги кўринишлари мавжуд. Рампо асарларида ҳиссий усул устун туришини англаш учун унинг "Кўзгулар жаҳаннами", "Одам-курси", "Психологик тест", "Оддий арифметика", "Жиноятнинг ғаройиб қуроли" сингари ҳикояларини ўқиб чиқишнинг ўзи кифоя.

Японлар: "Ўзгалардан ўрганиб, ўзингдан қўш", дейишади. Оз эмас, нақ 25 жилдлик асарларида миллий руҳ уфуриб турган Рампо ушбу нақлни ўз ижоди воситасида яна бир бор тўла-тўқис исбот этди.

ТАРЖИМОН

товушга ҳамоҳанг тарзда тушиб-кўтарилаётган қуйи жағ эса Т. ни ёвуз қўғирчоққа ўхшатиб қўйганди...

— Шахсан мен ўзимни мутлақо соғлом одам ҳисоблайман, — деди Т. — Устига-устак, бирон марта бирон кимса ақлим бутунлигига шубҳа билдирмаган. Ҳай, майли, бу ҳақда ҳукм чиқаришни сизнинг виждонингизга ҳавола этаман... Эҳтимол, мен чиндан ҳам ақлдан озгандирман. Ёхуд, ҳеч бўлмаганда, асаб бўлишига чалингандирман. Не бўлганда ҳам, буни очиқ тан олмоғим жоиз, башариёт мавжудлигини ўйлашнинг ўзиёқ менда мудом тушуниб бўлмас жирканиш ҳисси уйғотади. Э худоим, ҳаёт деганлари нақадар зерикарли-я!

Ўсмирлик чоғларим табиий инсоний майлларга берилиб, имкон борича ўзимни чалғитишга уринардим, аммо, таассуфки, зеркишимни ҳеч нарса тарқатиб юборолмасди. Билвакс, тобора қайғуга ботиб, зиқнафас бўла борардим. Наҳотки мен учун қизиқарли нарсанинг ўзи қолмаган бўлса?.. Бу фикр мени тинимсиз азобларди. Ҳаммаси зиғир мойдай меъдамга урди. Зеркишдан юрагим торс ёрилай дерди. Мабодо бирон янгилик ёинки ноанъанавий бирон нима хусусида гап қулоғимга чалиниб қолса, мен жон-жаҳдим билан уларга шўнғиш ўрнига мулоҳаза юритиш, баҳолаш, гумонсирашга берилиб кетардим — ва алал-оқибат, бу дунёда ҳамма нарса расво ҳамда тусиз деган аянчли хулосага келардим.

Бир мuddат мен қўлимни совуқ сувга урмай мана шу аҳволда кунларимни ўтказдим — мен фақат еб-ичар ва қисматимга лаянатлар ёғдирардим: афтидан, ўзгалар назариди бахтиёр кўринсам-да, аслида бундай кун ўтқариш ўлимдан ҳам оғирроқ эди. Қанийди, бир бурда нонимни пешона тери тўкиб, минг машаққатлар ила топсам, илло, бекорчилик билан муқояса қилинса, энг машаққатли меҳнат ҳам роҳат туюлади. Балки, сон-саноқсиз бойликка эга бўлиб, шафқатсиз ҳукмдорлар мисоли кўнглим майлларини қон тўкилувчи эрмаклар воситасида қаноатлантириб юрсам янада саз бўларди — лекин бу, аёнки, умуман амалга ошмайдиган хом хаёл, холос.

Ҳа, ҳаётим ҳар қандай маънидан мосуво ва якраг эди... Сиз, жаноблар, табиий, менга таъна қилишга ҳақлисиз: хўш, нима қипти? Биз ҳам бекорчиликдан ўзимизни қаёққа уришимизни билмаганимиз сабаблигина, озроқ андармон бўлиш ниятида бу ерга, Алвон бўлмага йиғилдик-ку. Шусиз ҳам бариси тушунарли, ориқча валдирашнинг, изоҳ беришга уринишининг на ҳожати бор?.. Ҳа, ҳа, сиз мутлақо ҳақсиз. Мен беҳудага гапни чўзиб ўтирмайман ва асосий мақсадга ўтаман...

Муҳтарам жаноблар, менинг азобларим сизларникига қараганда кучлироқ эди! Агар сизни ҳали саргузашт ўйинлар, арвоқлар билан мулоқотга киришиш, яланғоч аёллар сувратлари каби эрмаклар қизиқтирар экан, демак, омадингиз келибди... Ишонаверинг, қамоқхона, руҳий хасталар шифохонаси, марҳумни ёриб кўрсатадиган жойлар — буларнинг бариси ҳам бошқа нарсалар каби зерикарли ва арзон бемазагарчилик, холос. Шахсан мен (эшитишимча, сиз бу ҳақда пинҳона орзу қиларкансиз) ўлим ҳукми ижро этилаётган сахнани ҳам эснаб ўтириб томоша қилишим мумкин. Бундай жўнликлар доим энсамни қотириб келган. Ва мен ноиложликдан ҳатто сўнгги қадамга ҳам рози бўлиб юрган кунларимда ногаҳон беҳад ёвуз, айни пайтда оҳанрабодай ўзига чорловчи бир гоя калламга келиб қолди. Кутилмаганда мен ўз зериклишларимни энгиш воситасини топдим ва бу фикр бутунлай эс-ҳушимни қамраб олди.

Эҳтимол, сиз менинг тазарруйимни эшитиб сесканиб кетарсиз... Қисқаси, мен қотилликни ихтиёр этдим. Ҳа, ҳа, ҳақиқий қотилликни. Ва мана ажойиб яқун: менинг ҳисобимда аёллар, болалар, кексалардан ҳам иборат, ҳеч бир айби бўлмаган деярли юзга яқин қурбон. Уларнинг ҳаммасини мен шунчаки, бекорчиликдан, эрмакка ўлдирдим.

Сиз, афтидан, мени ўзи амалга оширган қабиҳ жиноятларидан афсус-надомат чекмоқда, деб ўйларсиз. Асло! Мен ҳеч қачон виждон қўйноғига учрамаганман, учрамайман ҳам. Янада очикроқ айта қолай: сўнгги пайтлари бу машғулотдан ҳам зада бўлдим. Энди ўзимни ўзим адо қилмоқ қасдида қорадори истъомол қилишга ўтдим...

Тўғри, ҳатто мендай одамга ҳам ҳаётнинг қадри бор ва шунинг учун ҳам ўзимнинг аҳмоқона кўникмамга қарши курашишга куч топаман.

Фақат бошқаларни ҳаётдан маҳрум қилиш меъдамга теккан экан, ўзимни ўзим ўлдиршдан бошқа не иложим қолади?.. Шунинг учун ҳам ҳали ҳозирча ишнинг моҳиятини тушунтиришга қодир эканман, ўз махфий сиримни очишга аҳд қилдим. Сиз, жаноблар, ҳаммадан кўпроқ менинг мақсадим учун муносибсиз, деган қарорга келдим. Англаб турганингиздай, ўзимнинг гаройиб ҳаётимни ҳикоя қилиб бериш учунгина жамиятингизга кирдим...

Бахтимга, жамиятингиз Низомига мувофиқ, янги қабул қилинувчи биринчи кечанинг ўзидаёқ қандайдир қўрқинчли воқеани айтиб бериши лозимлиги боис, худога шукр, менинг ниятим тезда ижобат бўлмоқда...

Шундай қилиб, буларнинг ҳаммаси уч йил бурун бошланди. Ҳали айтиб ўтганимдай, ўша пайтлари мен ҳар қандай маънидан холи, тараллабедод ҳаёт кечирардим... Кўклам кириб улгурганди, лекин кунлар ҳали иссиқ эмас эди — янглишмасам, феврал охири ёки март бошлари эди. Шундай кунларнинг бирида бутун ҳаётимни остин-устин қилиб юборган қизиқ бир ҳодиса юз берди.

Ўша куни меҳмондорчиликда ушланиб қолдим ва анча ширакайф аҳволда, ярим кечаси уйга қайтдим. Кўча совуқлигига қарамай бироз пиёда юрай деган ниятда такси ушлаб ўтирмадим. Уйимга уч-тўрт қадам қолганда, шундоқ муюлишдан бурилганим маҳал мен учиб келаётган қандайдир нотаниш одам билан тўқнашиб кетай дедим. Ҳансираб нафас олаётган йўловчининг юзиди ваҳима аломатлари зоҳир эди. У шартта тўхтаб, менга ажабланиб тикилиб қолди. Йўловчи симиёгочларнинг хира ёруғида бир-икки сония юзимдан кўз узмай тургач, аранг сўрай олди:

— Яқин орада дўхтир борми?

Маълум бўлишича, у машинада кетаётиб бир қарияни, афтидан, дайдини туртиб юборган. Атрофга аланглаб, чиндан ҳам нарироқда машина турганини, унинг ёнида эса бир гавда чўзилиб ётганини илғадим. Кекса чолнинг нима жони бўларди. Бечоранинг ожизона инграётгани эшитилиб турибди... Мир-шабхона анча олисда, қариянинг аҳволи оғир, шунинг учун ҳайдовчи аввалига дўхтир топмоқчи бўлаётганди.

Мен бу даҳани беш бармоғимдай яхши билардим, шунинг учун, ҳеч иккиланиб ўтирмасдан дедим:

— Сўлга юринг. Икки даҳа ўтганингиздан кейин қизил чироғи бор уй чиқади. Дўхтир ҳозир ухлаётган чиқар. Эшикни қаттиқроқ уринг.

Бир неча дақиқадан сўнг ҳайдовчи ёрдамчиси билан ярадор чолни дўхтир М.нинг уйи томон кўтариб кетишди. Мен уларнинг гавдалари қоронгуликка сингиб кетгунча қадар ортларидан қараб қолдим.

Энди бошқа керагим бўлмайди, деган қарорга бориб, уйга йўл олдим. Бўйдоқман, ёлғиз яшайман. Жория олдиндан тайёрлаб қўйган тўшакка шўнғиб, шу заҳоти донг қотдим; афтидан, кайфим тарқалиб улгурмагани таъсир қилди.

Мана, ўша кеча рўй берган воқеанинг баёни. Ҳаммаси одатий. Бироқ эргалаб уйғониб, тунги воқеани эсларканман, туйқусдан муҳҳиш хатога йўл қўйганимни англадим. Мен шўрлик ҳайдовчини бутунлай бошқа ёққа йўллаган эдим!

Бу фикр мени ҳайратга солди. Тўғри, кеча анчагина кайфим бор эди, аммо жуда унчалик ақлимдан адашар даражада эмасдим.

Шунга қарамай, мен ҳайдовчини дўхтир М.га юбордим. "Сўлга юринг... Икки даҳадан кейин қизил чироғли уй ..." — мен ўз маслаҳатимни эшитдим. Нега, мен бундай дедим, ахир шундай ёнгинамизда — ўннга қайрилса бас — К. касалхонасининг жарроҳи яшайди-ку! Дўхтир М. аслида бир пуллик обрўйи йўқ, туллак одам, шубҳасиз, жарроҳликда алифини келтак деёлмайди. К. касалхонасининг жарроҳи эса ўз касбининг устаси, гумон йўқки, бундай кутилмаган вазиятлар учун керак нарсаларни гамлаб қўйган. Мен бунга жуда яхши билардим... Қандай қилиб хатога йўл қўйдим-а?..

Хавотирланиб, жориямни қўшниларникига чиқардим. Тезда аён бўлдики, жабрланган чол дўхтир М. столида вафот этибди. Ундай жароҳатлар малакали мутахассис учун ҳам ҳазил иш эмас экан, М. эса бесавод, бунинг устига, вақт ярим кечадан ошганини рўқач қилиб, узоқ вақт эшитгани очмаган. У тимирскиланиб, вайсай-вайсай ниҳоят кийиниб, эшикни

очишга чиққанида эса вақт ўтиб бўлган экан. Агар М. дарҳол бунақа жараҳатларга тиши ўтмаслигини очиб айтиб, беморни К. касалхонасининг жарроҳига йўллаганда эди, ким билади, балки бечора қариянинг жони омон қолган бўлармиди... Одамлар М. бутунлай довдираб қолганини, касалга қайси томондан яқинлашишни ҳам билмай кўп овора бўлганлигини ўзро гаплашиб юришганмиш.

Буларни эшитиб, мен уйга толдим. Шўрлик қарияни аслида ким ўлдирди? Албатта, ҳайдовчида ҳам, дўхтирда ҳам гуноҳнинг бир қисми ётибди. Ҳуқуқий томондан қараганда эса, ҳайдовчи ҳаммадан кўпроқ айбдор. Шунга қарамай, бош айбдор — мен. Ҳайдовчи қарияни ўлдирмади, унга жараҳат етказди, холос. Дўхтир М.га келсак, у тиббий тажриба ва билим етишмаслигидагина айбли. Демак, қотил мен эканманда! Ахир мен ортидан ажални етаклаб келган машъум хатога йўл қўйдим-ку... Шунда калламга галати бир фикр ўрмалаб кириб олди: агар мен бу хатони атайлабдан қилган бўлсам-чи? Унда мен, бешак, ҳақиқий қотилга айланаман. Бироқ қонун олдида оппоқман: мени ҳеч ким айблай олмайди. Мен ахир марҳум билан ҳатто таниш эмасдим. Мен ҳар қандай шубҳани осонгина рад эта оламан: ҳа, нима бўпти, К. касалхонасининг жарроҳи буткул ёдимдан кўтарилиб кетибди. Тамом-вассалом! Ким бунинг аксини исботлай олади?

Жаноблар, сиз у ёки бу қотилликнинг туб сабаблари ҳақида ҳеч мулоҳаза юритиб кўргансизми? Ушбу ҳодисадан кейин мен бизни қуршаб турган дунё нақадар хавф-хатарга тўла эканини англаб қолдим. Қачон, қайси йўлда менга ўхшаган одам учраб, сизни бошқа дўхтирга йўллаб юборишини ким олдиндан айтиб бера олади, ким?..

Ўз фикримни аниқ мисолда изоҳлаб берай. Мана бундай манзарани кўз олдингизга келтиринг: қишлоқдан келган кекса аёл шаҳар кўчасини кесиб ўтишга уринмоқда. Унинг ёнидан машиналар ғизиллаб ўтиб турибди, велосипедлар қўнғирқоларини жиринглатган, рикшалар бақир-чақир қилган — ишқилиб, меҳмоннинг боши айланиб қолади. Ва худди шу маҳал, аёл оёғини релсга теккизар-теккизмас қайдандир пайдо бўлиб қолган электр поезди бўрондай бостириб келаверади. Агар аёл ҳеч нарсага эътибор қилмай, илдам олдинга юриб кетса ҳеч қандай фалокат юз бермайди. Мабодо кимдир азбаройи жон куйдириб: "Эҳтиёт бўлинг!" деб қичқирсами, тамом, аёл буткул довдираб қолади: на олдинга юришини билади, на орқага қайтишини; мабодо ҳайдовчи тормозни босишга шулгурмас экан, айнан "Эҳтиёт бўлинг!" деган огоҳлантиришнинг ўзиёқ фалокат сабабчиси бўлиб хизмат қилади. Бир марта мен шу усул билан бир қишлоққа ландавурни у дунёга йўллаганман, лекин бу ҳақда кейинроқ гапириб берарман (Т. бир муддат жим қолди, унинг лабларига захарханда қалқиди). Ҳа, юқорида айтиб ўтилган ҳодисада, мен, шубҳасиз, қотилман. Лекин ким мени ёвуз ниятда айблай олади? Ахир қайси томондан қараманг, менинг фаолиятимни инсонпарварликнинг ёрқин кўриниши сифатида талқин этиш мумкин-ку.

Жабранувчининг ўзи ҳам, қизгин миннатдорчилик билдирмаган тақдирда ҳам, ҳеч бўлмаса каминга нисбатан кўнглида ғараз сақламасдан дорил бақога рихлат этгандир... Умуман олганда, мен тутган йўл қотилликнинг энг мукамал ва энг бехатар йўли эканлигига амин бўлдим.

Аксарият: "Қонун албатта айбдорни жазага мустаҳиқ этади", деган фикрга маҳкам ёпишиб олган. Афсуски, бундай эътиқод фақат аҳмоқларгагина ҳос. Қанчалаб жиноятчилар жазодан қутулиб қолаётганини эса камчилик билади. Юқорида айтилган икки мисолнинг ўзиданоқ, ҳеч бир жавобгарликка дучор бўлмасдан одам ўлдиришнинг турфа усуллари мавжудлиги маълум бўлди. Бу кашфиёт мени тасвираб бўлмас даражада ҳаяжонга солди ва ўзимга мана шундай ажойиб имкониятлар яратиб бераётган Яратувчига ҳамду санолар ўқидим. Мен қутилмаганда бостириб келган бу шодлик, бахтдан ақлдан озар даражага етдим — ахир, бизнинг маърифатли асримизда қанча хоҳласам, шунча одамни ўлдиришим мумкин экан! Муносиб эрмак! Шерлок Холмсининг ўзи қошимда тиз чўккан бўларди. Бекорчиликдан халос бўлишнинг нақадар беназир йўли!..

Кейинги уч йил мобайнида ўзимнинг янги машғулотибга бошим билан шўнғиб кетиб, зерикши хусусида ўйлашни ҳам

унутдим. Мен ўрта асрларнинг донгдор жангчилари мисоли, қурбонларим сонини юзга етказгунга қадар тўхтамайман деб қасам ичиб қўйдим.

Мана, уч ой бурун менинг қурбонларим сони тўқсон тўққизга етди. Энг сўнгги, юзинчи қотиллик навбати келганда мен нечукдир ҳорғинлик ва чарчоқ туйдим — қотил бўлиш ҳам жонимга тегди. Тўғри, машғулотиб аввалига жуда қизиқарли эди. Бироқ мен ўз қурбонларимга нафратланиб қарамасдим — мен ўлдиришнинг янгидан-янги усуллари йўлаб топиб лаззатланардим, холос. Мен ҳеч қачон бир усулнинг такрорламасдим; ҳар сафар, муздай майит ёнида турарканман, навбатдаги жиноятимни пухта режалай бошлардим. Шундай лаҳзаларда илҳомга ўхшаш бир нима ҳис қилиб, ҳаяжонланиб кетардим...

Таассуфки, жаноблар, вақтингизни кўп олиб ўтиришга ҳаққим йўқ; жиноятларим хусусидаги батафсил ҳикоя сизларни толиқтириб қўйиши мумкинлиги боис, бир-иккита қизиқарли мисоллар келтириб ўтиш билан кифояланаман...

Менинг биринчи қурбоним қўшни маҳаллада яшовчи кўр уқаловчи бўлди. Барча жисмоний қусурли одамлар сингари у ўта ўжар ва доимо айтганингизнинг тескарисини қиларди. У мудом бир гапни такрорлашни хуш кўрарди: "Мени аҳмоқ деб ўйламанг. Тўғри, сўқирман, лекин сизнинг маслаҳатингизга зор эмасман".

Бир куни уни одам гавжум кўчада учратиб қолдим. Бу бурни танқайган довдир ҳассасини елкасига ташлаб олганча, ниманидир хиргойи қилиб келарди.

Ўша воқеадан бир кун бурун ишчилар шаҳарнинг шу қисмида ер ости қувурлари таъмирига киришишган ва кўплаб жойлар қатори, кўчада ҳам каттагина чуқур қазишган эди. Чуқур борлиги ҳақидаги огоҳлантирувчи белгини пайқамган сўқир йўлида бепарво давом этаверди. Буни кўриб, миямга бир фикр келди.

Сўқирни чақириб (тез-тез хизматидан фойдаланиб турган-лигим сабабли, унинг исмини билардим), бирдан ваҳимали оҳанга ўтдим:

— Ҳей, у ерда чуқур бор! Чапроққа олинг, чапроққа!

Тахмин қилганимдай, сўқир гапимни навбатдаги кўпол ҳазил деб қабул қилди ва ўзининг аҳмоқона одатига кўра, чапга қайрилишни хаёлига ҳам келтирмай, йўлида давом этаверди.

— Ҳазилга топган вақтини... — дея тўнғилади сўқир мутлақо қутилмаганда ўнг томонга буриларкан.

Сўқир бир неча қадам ташлар-ташламас жон аччиғида чинқириб чуқурга гупиллаб йиқилди.

Ўзимни жуда куйиб кетгандай кўрсатишга уринганча чуқур лабига чопиб келдим. Мен режам амалга ошган-ошмаганини бириш иштиёқида эдим.

Ўйлаганим ортиғидан зиёда рўёбга чиққанди. Сўқир букчайганча, ғайритабиий вазиятда чуқур тубида ётарди. У, афтидан, чуқур тубига ташлаб қўйилган қиррали тошлардан бирига каллеси билан урилганга ўхшайди — бошидаги ярадан қоп-қора қон силқиб турарди; йиқилаётиб, тилини тишлаб олганми, оғиз-бурнидан ҳам қон оқарди. Сўқирнинг юзи кўкиш-тупроқ рангига кириб бормоқдайди. У бечоранинг ҳатто инграшга ҳам ҳоли келмасди.

Сўқир яна икки-уч соат азобланди ва ниҳоят жон таслим қилди. Режам ошиги билан амалга ошди! Истаган одам мени сўқирга фақат кўмак беришга шошганликда алқаш мумкин. Ахир, менинг ёрдамга ошиққанамни қайси мард эгриликка бура оларди?!

Бу эрмак жуда ажойиб чиқди! Менинг асабларимни ўйнаган илҳом онларини улуг мусавирнинг жунун ҳолатидаги дамларига менгзаса бўларди; қонга ботган қурбонларим ўз тепаларида ҳақиқий қотиллари турганидан беҳабар ҳолда жон алфозда тўлганишлари эса менга олам-олам шавқ бағишларди...

Янада қизиқарлироқ бўлган бошқа воқеани сўзлаб берай.

Ёз эди. Мен ўзим навбатдаги қурбонликка танлаган оғайним билан чўмилиб, қуёшда қорайиш учун денгизга йўл олдик. Оғайним кўп йиллар мобайнида менинг энг яқин дўстларимдан бири, устига-устак, унга нисбатан бирон-бир ғаразим ҳам йўқ эди, шунга қарамай, нечукдир уни ўлдиргим

келиб қолди. Биз чеккароқдаги тинч ва сокин балиқчилар қишлоғига жойлашдик.

Қишлоқ яқинида бирон-бир тузукроқ пляж ҳам йўқ эди; қирғоқ бўйида эса қуёш тафтидан мис рангга кирган баданларини кўз-кўзлаганча кўринишларидан шаҳардан келган талабаларга ўхшаш бир неча йигит ва қишлоқ чурвақалари санғиб юришарди.

Орадан бир неча кун ўтди...

Мен маза қилиб дам олаётган оғайнимни қишлоқдан олисроқда жойлашган тепаликка таклиф қилдим. "Сувга сакраш учун беҳад ажойиб жой!" — дея хитоб қилдим мен. Сув деса ўзини томдан ташлайдиган оғайним дарҳол менга эргашди.

Мен югуриб тепалик охирига келиб қўлларимни баланд кўтардим ва "Бир, икки, уч!..." — дея баланд овозда санагач, ўзимни сувга отдим. Бироқ денгиз сатҳига бошим тегар-тегмас мен йўналишни кескин ўзгартирдим ва тахминан бир газ чуқурликда ёнламасига сузиб кетдим. Мен ўзи болалигимдан балиқ каби эркин сузаман, бунинг устига ушбу айёрона усулни нонушта олдида бир неча бор машқ қилиб ҳам кўргандим.

Анча жойга сузиб боргач, сувдан бошимни кўтардим ва тепада мени кутиб турган оғайнимни чақирдим:

— Эй, сакрайвер! Бу ер чуқур экан!

Ўзига қўйилган тузоқни пайқамаган оғайним бош ирғади, қўлларини юқорига кўтарди ва сувга сакради... Сониялар бир-бирини қувиб ўтиб борарди, оғайним эса ҳамон сув юзасига қайтиб чиқмасди... Айни муддао. Мен мана шуни кутгандим. Ахир ўртоғим сакраган жойда денгиз юзасидан кўзга чалинмай турган улкан қоя бор эди. Мен бу қояни тасодифан кўриб қолдим ва миямга бир фикр келди. Ҳаммаси ўйлаганимдай бўлиб чиқди: оғайним қояга боши билан келиб урилди. Ўзингизга маълумдир, уста сузагон ҳеч маҳал нотаниш жойда сувга калласи билан типпа-тик ҳолида сакрамайди. Мен-ку, бу вазифани эпладим, оғайним эса ўз хатоси учун муносиб жазосини олди.

Орадан бир неча фурсат ўтгач оғайнимнинг танаси ўлган балиқ мисоли сув сатҳига сузиб чиқди. У ҳушсиз эди. Мен уни кумга судраб чиқдим ва кўмак излаб қишлоққа қолдим. Қирғоқда дам олиб ўтирган балиқчилар дарҳол ёрдамга отилишди. Аммо биз ҳовлиқиб чопиб келганимизда оғайнимга энди ҳеч нарса ёрдам беролмаслиги маълум бўлди. Унинг калласида пайдо бўлган катта чуқурча то мияга қадар етиб борган эди; ён-атрофдаги қум қип-қизил қонга беланганди.

Бутун ҳаётим мобайнида мени бор-йўғи икки марта миршабхонада сўроқ қилишди. Биринчиси — ўшанда. Бу табиий ҳол: ахир, мен "бахтсиз ҳодисанинг" якка-ёғлигиз шоҳиди эдим-да. Лекин марҳум билан яқин дўст эканлигимдан барча хабардорлиги боис, менга дарҳол жавоб бериб юборишди. Ҳатто миршаблар менга ўзларининг чуқур таъзияларини изҳор этдилар...

Умуман олганда, агар тафсилотларига тўхталавверсам, ҳикоям ҳеч қачон тугамайди. Шусиз ҳам, ишонаманки, "тоза" жиноят нима эканлигини тушуниб олгандирсиз. Айтиш мумкинки, менинг барча ёвуз фаолиятим айнан ушбу йўсинда эди. Бир куни, цирк томошаси чоғи, биргина номақбул ишора билан — унинг қандайлигини айтиш ноқулай — дорбоз қизни ер билан чилпарчин қилдим. Қизча менинг ишорамни илғади, чалғиди ва ... Қулаб тушди... Бошқа сафар эса, тасодифан ёнғин бўлаётган жойга бориб қолиб, боласини чирқираб излаб, ақлдан озгудай ҳолга тушган жувонга қичқирдим: "Болангиз у ёқда-ку! Унинг фарёд ураётганини эшитмаяписизми?" Шўрлик аёл жон ҳолатда ўзини оловга отди ва ёниб кетди...

Кўприкда ўйланиб турган, ҳаёт билан видолашмоқчи бўлаётгани кўриниб турган бир қизчанинг ёнига пусибгина келдим ва қулоғи тағида ноҳос ҳайқариб юбордим: "Нима қилмоқчисиз? Тўхтанг!" Эҳтимол, қиз ўз жонига қасд қилиш фикридан қайтган ҳам бўларди. Бироқ у менинг қичқиргимни эшитиб тамом ваҳимага тушиди ва сувга қулаб тушиб, чўкди-кетди... Дарвоқе, тун ярмидан оғди, ва сизларга, балки, ортиқча ваъзхонлик қилишим ёқмай қолаётгандир. Озгина сабр қилинг — мен тезда тугатаман.

Юқорида айтган ҳикояларимдан сиз ҳар сафар мени фақат битта одамнинг жонига қасд қилган, деган хулосага келгандир-

сиз. Аммо аслида бундай эмас. Йўқса мен салкам уч йил ичида тўқсон тўққизта қурбонни у дунёга жўнатоқмасдим. Ўз сўзамоллигимни яқунлаш арафасида айтиб бермоқчи бўлганим бу воқеа ўтган баҳорда содир бўлган. Сиз, шубҳасиз, Марказий темир йўлда содир бўлган улкан фалокат ҳақида ўқигандир-сиз? Ўшанда озмунча одам ўлмаганди. Мана энди эшитинг: ўша фалокатни камтарин қулингиз уюштирган.

Менинг режамга мувофиқ келадиган участкани топиш анча вақт талаб этган эса-да, колган бариси ҳайратда қоларли даража ўнғай кечди. Мен айнан шу йўлни танладим, чунки, аввало бу жой тоғли, бунинг устига Марказий темир йўлнинг обрўйи ҳаминқадар эди, демак, навбатдаги йўл фалокати ҳеч кимни ажаблантирмасди.

Мен танлаган М. бекати ортидаги ҳудуд яқинида шифобахш сув манбаи бор эди. Мен сув бўйидаги меҳмонхонага жойлашиб, даволаниш учун келган одамдай ҳар куни ванна қабул қила бошладим. Ниҳоят, ўн кун ўтгандан сўнг ўзим саҳналаштираётган спектаклни бошлашга қарор қилдим.

Тушлиқдан кейин гўёки саёҳатга отланган бўлиб тоққа йўл олдим. Меҳмонхонадан икки чақиримча узоклашгач, бир қояга кўтарилдим ва ўша ерда намозшомга қадар ўтирдим. Айнан шу ерда темир изларининг кескин қайрилиши бор эди. Чап томонда тубида ирмоқ аранг оқариб турган чуқур жарлик.

Мана мен кутган лаҳза! Мени бирон тирик жон кўриши мумкин эмас эди, шунга қарамай гўё қоқилиб кетгандай қоя чеккасида турган тошни зарб билан тепиб олдим. Бу тошни салгина суриб юборсам бас, у тўппа-тўғри темир излар орасига тушишни мен аллақачон чамалаб қўйгандим. Омадим келди: тош мен ўйлаган жойга, релслар орасига тушди. Ярим соатдан кейин бу ердан Токиодан келаётган тезюрар поезд ўтиши керак эди. У вақтга бориб бутунлай қоронғулик тушиб улгуради. Тош эса қайрилиш ортида. Инчунон, ҳайдовчи уни кўришга улгуролмайди. Ҳаммасини тўғри ҳисоблаб чиққанимга ишончим ҳосил бўлгач, мен М. бекатига шошдим. Сўқмоқдан илдам борган тақдиримда ҳам энг камида ярим соат йўлга кетиши аниқ эди.

Мен бекат бошлиғи хонасига отилиб кирдим ва:

— Тезроқ!.. Фалокат!.. — дея чинқирдим.

Сўнг ҳансираб, узук-юлуқ сўзларда шифобахш сувда дам олаётганимни, бугун сайр қилиб юриб тасодифан тошга қоқилиб кетганимни, тош релслар орасига қулаб тушганини айтиб бердим; дарҳол ўз хатойимни тўғрилаш учун паства тушиб, харсангни релслар орасидан олиб ташлашга уринганимни, лекин бу ерларни яхши билмайдиган мусофир бўлганим учун қуйига энадиган сўқмоқ тополмаганимни, шунинг учун оёғим қаттиқ оғриётганига қарамай бекат томон шамолдай елганимни ҳам сўзладим.

— Тезроқ бир йўлини топинглар, йўқса кеч бўлади! — дедим қичқириб ташвишли қиёфада.

Бекат бошлигининг ранги оқариб кетди.

— Токиодан тезюрар бекатимиздан ўтди. Ҳозир у ўша қайрилишга етгандир...

Менинг мўлжалим ҳам айнан шундай эди!

Тезда мўъжиза билан омон қолган кондуктор поезд релсдан чиқиб кетганини, ярадор ва ўлганлар борлигини хабар қилди.

Ўз-ўзидан аёнки, ўша кечасиёқ мени сўроққа олиб боришди, лекин олдиндан тайёрланганим боис, барча саволларга аниқ, доводирамасдан жавоб қайтардим. Менга танбех бериш билан кифояланишиб, қўйиб юборишди. Арзимаган жаримани ҳисобга олмаганда, бошқа жазо берилмади. Шундай, муҳтарам жаноблар, бир қўл сермашда ўн етти кишини ўлдирдим...

Жаноблар, мен — деярли юз кишининг умрига зомин бўлган қотилман. Аммо мен тазарру қилмаялман — мен яна зерикаялман, холос. Бу машғулот ҳам жонимга тегди. Шунга қарамай, мен ҳисобни тўғри қилмоқчиман. Ўлим навбати ўзимга етиб келди... Кўриб турибман, бундай шафқатсизлик сизнинг қўлингиздан келмайди. Нимаям дердим, сизлар ҳақсизлар: қайси бирингиз ёвузлик борасида менга тенглаша оласизлар?...

Т. жим бўлди ва ҳаммамизга телбавор нигоҳини тикиб чиқди. Бирон кимсadan сас чиқмади. Эшитувчилар юзи муғлақо ҳиссиз эди.

Собир ЖАББОР

НАМГАРЧИЛИК. СОҒИНЧ ОҚШОМИ

Ташқарида дилдирар шамол,
Милтирайди кўнгилнинг шаъми,
Ай, ёлғизлик қўлингга шам ол!
Намгарчилик. Соғинч оқшоми.

Ташқарида дилдирар шамол,
Очмоқ бўлар ғамгин дарчани.
Хаёлимда жилмаяр аёл,
Шамол, ҳасратингни ичайми?!
Ташқарида дилдирар шамол.
Милтирайди кўнгилнинг шаъми.
Ёмғир. Шамол. Хаёлим дуркун.
Дил қўмсайди азиз гўшани,
Қанча ўтди? Бир кунми, минг кун?
Милтирайди кўнгилнинг шаъми

Ай, Ёлғизлик қўлингга шам ол,
Улфатингга тилагин тўзим,
Интизорми йўлимга аёл,
Остонадан ўтгайми изим?
Ай, Ёлғизлик қўлингга шам ол.
Намгарчилик. Севги оқшоми...

ҚОРА ҚОР

Отелло йўқ. Дездемона бор.
Қўлдан қўлга ўтар рўмолча.
Аёл қайтар руҳсиз, бекибор,
Ўйлар зулук, ўйлар зотилжам.
Митти хабаш жавдиратар кўз,
Ғамгин силар сарғарган сочни:
Касал бўлиб қолди бувимиз,
Қўрқиб кетдим — зинага қочдим...
Зулумотга боқар оқбадан,
Тинглагандек армон шивирин.
Ҳою ҳавас қолди орқада,
Олда не бор. Қақшар шуури.
Меҳри ияр — тилини тияр,
Катмонидан олар "Сникерс"
"Мана бунни ол, қорнинг тўяр,
Биздан узоқ яшар бувимиз!..
Босиб-босиб чақирар авто,
Аёл ёнар — қони югурар,
Зиналардан чопқиллар хато
Калит ўйнаб кутар Яғолар...
Отелло йўқ. Дездемона хор, —
Топилгайми энди рўмолча?..
Шаҳар узра ёғди лак-лак қор,
Буви узоқ жон берган кеча.

Собир ЖАББОР қўқонлик. ТошДДнинг журналистика куллиётини тугаллаган. Ҳозир ўрта мактабда ўқитувчилик қилади. Шоирнинг 1983 йили Ф.Фуллом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида "Яшаш имкони" шеърлар китоби нашр қилинган.

Ногаҳон эшикни бекитиб турган парда ортида қандайдир ёруғ доғ пайдо бўлди. У аста-секин катталаша борди ва кумуш ҳалқага айланиб, баайни булут ортидан шуъла бўй кўрсатгандай, парда сурилиб бўлмага патнисда турфа ичимликлар кўтарган ходима кириб келди. Столимизга яқинлашгач, бағоят гўзал ходима нозик ҳаракатлар ила қадаҳларни қўя бошлади... Ҳаёт сўнган даҳмага ўн саккиз яшар сулув қиз тимсолида тириклик нафаси уфуриб киргандек, негадир эгим жимирлаб кетди. Ходима билан Қизил бўлмага қўшни рестораннинг мусиқаси, шовқини, ичиб олган аёлларнинг қийқириқлари ҳам сизиб кирди...

Кутилмаганда Т. нинг қўлида тўппонча пайдо бўлди.

— Ҳаёт билан видолаш! — дея у тўппонча милини ходиманинг чаккасига тиради.

Ҳамма нарса аралаш-қуралаш бўлиб кетди: ўқнинг гумбурлаган товуши, бизнинг қичқирликларимиз, шўрлик қизнинг жон аччиғида фарёд чекишлари...

Барчамиз ўрнимиздан сакраб туриб кетдик. Аммо... ходима соппа-соғ эди. У ҳамон ўша жойида, қўлида патнис тутганча, лол-ҳайрон алпозда қотиб турарди.

Т. телба мисоли қаҳ-қаҳ уриб кулди.

— Бу ахир ўйинчоқ-ку! Ўйинчоқ! Сени бир боғладимми, Ханако! — у яна асабий қиқирлади.

Мен ҳайрон бўлиб тўппончага қарадим — у ҳақиқийга ўхшади, ҳатто қувуридан тутун ҳам чиқиб турарди.

— Демак бу... ўйинчоқ экан-да?! Э худойим, сиз мени қанчалар қўрқитиб юбордингиз! — Бўзариб кетган қиз аста-секин юриб Т.нинг ёнига келди. — Қани, менга беринг-чи... бир кўрай... Ҳақиқийга ўхшайди-я!

Ходима журъатсизроқ тарзда тўппончани қўлига олди ва айлантриб томоша қила бошлади.

— Мен ҳам бир марта отиб кўрсам дегандим! — Қиз тўппончани кўтарди ва бир кўзини қисиб Т.ни мўлжалга олди. — Энди қўрқитиш навбати меники! Эҳтиёт бўлинг!

— Қалтирама! — қизнинг жиғига тегди Т.

Ва шу лаҳзада қулоқни қоматга келтирадиган гумбурлаш эшитилди. Т. қандайдир ғалати ингради, ўрнидан туришга уринди ва полга гурсиллаб йиқилиб тушди. Унинг танаси қалтирарди. Ҳазил чинга айлангандай эди: ҳамма нарса ҳаддан ортиқ табиий эди. Биз Т.га отилдик. Кимдир столда турган шамни олиб унга яқинлаштирди. Юзи қийшайиб кетган Т. бир қисми белкуракда кесиб ташланган ёмғир чувалчангидай жон азобида буралиб-тўлғонарди. Қўкрагидаги ярадан эса қип-қизил қон оқарди.

Афсус! Тўппонча ўйинчоқ эмас экан...

Биз ҳамон жим турардик. Даҳшатли изҳори дил ўзига хос якун топди.

Буларнинг бари саноқли сониялар ичида содир бўлди. Лекин бизнинг назаримизда бутун бошли аср ўтиб кеткандек эди.

"Ишониб бўлмайди... — дея ўйладим мен. — Дарвоқе, агар чуқурроқ мулоҳаза юритиб кўрилса, Т.нинг мўлжалидаги иш бўлди: у ахир ўзининг манфур ҳисобини юзга етказмоқчи эди-ку... Бунинг учун энг муносиб жой — бизнинг Алвон бўлмаминизни танилаган... Ҳамишагидай, ўзганинг қўли билан... Ҳа, Т. ўз ақидасига содиқ қолди: бирон-бир қози энди ходимани жавобгарликка тортолмайди — ахир, биз олтовлон гувоҳимиз-ку..."

Бошқа шерикларим ҳам шу тахлит маҳзун ўйларга ғарқ бўлишгандир. Фақат ўзини полга отган ходимагина тўлиб-тўлиб йиғларди.

Туйқусдан... кимнингдир пиқ-пиқ кулаётганини эшитгандай бўлдим. Ўрнимдан турдим. Даҳшатдан юрагим музлаб кетди.

Кулаётган "марҳум" эди...

Рус тилидан

Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

таржимаси

Артюр РЕМБО

ТОНГГИ ТУЙҒУЛАР...

Шеърият оламида санъати юксак, истеъдоди ғоятда ноёб даҳо ижодкорлар анчагина. Уларнинг буюклигига, яратган ўлмас дурдоналарига баҳо беришда мислсиз қобилиятларини, фавқулодда жасоратларини камситмаган ҳолда асарларини бутун бир халқ ижодиётининг чўққиси ёхуд дунё адабиётининг айни пайтдаги пешқадам мактаб — оқимлари эришган муваффақият деб ҳам қаралади. Шахслари эса унча бўртиб кўзга ташланмайди. Шу боис ҳам кўпларининг яшаш тарзи бошқалардан фарқсиз, рисоладагидек... Бироқ фаранг шоири Артюр Рембо ҳақида ҳам шундай деб бўлармикин? Дабдурустан "йўқ", деб ҳайқириб юбориш мумкин. Негаки, аввало унинг ҳаёти ижоддай мўъжиза. Ҳеч кутиб бўлмас, ақл бовар қилмас ҳодисаларга бой. Юриш-туриши, кечмишининг ўзи шоирона, дарвешона фожеа. Беғубор сир, ғалати нафрат тўлиб тошган Рембо ижодини энг сўнги нуқтага етган деб бўлмайди. Мукаммал даражадаги устакорликни ҳам излаш беҳуда ундан. Лекин бир нафасда яна ўспиринлик ёшида яратилган бу кенг қамровли ва етук туйғулар тўфони буюк санъаткорларда ҳам кўрилмаган тарздадир. Бу яралиш шиддати нақадар тезкор, нақадар ҳайратланарли.

А.Рембо (1854-1891) 37 йил умр кўрган. Лекин шоир Рембонинг ҳаёти — туғилиш ва қазо оралиғи (1870—1872) бундан ўн икки баробар қисқа кечади. Бу чақмоқ умридек лаҳзада у ёруғлик тезлигида яшаб бир улкан ижодкор бутун

бир ҳаёти давомида яратган ҳажмдаги гўзал асарлар ёзишга улгурди. Рембошунослар унинг ижодига Париж Коммунаси воқеалари кучли туртки берган дейишади. Балки бу Бўронга Бўроннинг муждасидир. Нима бўлганда ҳам худди шу паллада 16-19 ёш оралиғида у бутун кўнглини қоғозга тўкиб солади-да, кейин... шеърият билан ҳам абадий хайрлашади. Энг соф дўстни-да инкор этади. Нега? Нима учун? Ҳамон номаълум. Ҳайриятки, ўша қисқа фурсатларда тўраган "Чилангар", "Маст кема" каби ўнлаб дostonлари, "Жаҳаннам фасли", "Шуъла" янглиқ насрий шеърлари яна кўплаб сонетлари мукаммал мўъжизалар сифатида қолди. Ҳамон кўнги қасрининг тўрида туради. Бу асарлар француз шеъриятининг ўзига хос дурдоналаридир.

У ҳақида гапирарсак гап кўп... Бутун Европани дайдиб чиққани, тижорат билан Африкагача қатнаганининг ўзи бир-бирига зид ғалати ҳаёт. Аввалида дўсти, кейин ғаними буюк шоир Поль Верлен билан жанжаллари, отишмада еган ўқи яна бир адоқсиз ғийбату шуҳрат дostonи. Умрининг сўнги ўн бир йилини оғир хасталик билан кечирганини айтмайсизми. Ҳаммадан ҳам сирлиси бир умр шоирлигини яшириб яшаганичи... Лекин буларнинг бари шеърияти боис хотирланади.

Мана улардан айрим намуналар.

ТАРЖИМОН.

ЭНГ ЮҚОРИ МИНОРАДАГИ ҚЎШИҚ

Минораи қаровсиз
Нишонаси бенишон.
Беихтиёр яловсиз
Қайтмас йиллари карвон.
Вақти келаркан мана,
Юрак уйғонди яна.

Йўқ дейман ўзга ўзим,
Орта қайтмоқлик душвор.
Неки етмаган бўзим
Умидсизу умидвор.
Жириллама, жаврама.
Орта энди қарама.

Ёшлигимдан татидим
Орзую армонини,
Аралашиб етилган
Сукунат бўронини.
Мўминга тутгандан банг
Сирқирар ичимда занг.

Бариси бул кун абас,
Чирик хас йўқ уволи.
Безовталанган ҳавас
Бир тўда чивин ҳоли
Ҳақоратли гувиллаш
Унутилган чувиллаш!

Кўнгилига оҳ менинг!
Адамда нечук боринг?
Қолибди нима-да чин,
Фақат худойим ёринг
Эзилган ҳолсиз тана
Тақирликда тантана.

Минораи қаровсиз,
Кечиргани беиздир.
Ўт кўйилган, оловсиз,
Эркисиз ҳамда ожиздир.
Ҳайрият келаркан пайт
Уйғонган дилингда байт.

Ай баҳор! Ай чилтор!
Бедоғ дил топчи ёр!

Ай баҳор! Ай чилтор!

Бахту тахт мўъжиза
Кўз гирён, кам бўза.

Майли субҳ, титра жон,
Бонг чалар тонг уйғон!

Кувонч чўнг садақа,
Бошқаси бир чақа.

Сеҳр-кўрк уники
Асир турқ меники.

Англамай лақилла
Кулавер ҳиқилла.

Ай чилдор! Ай баҳор!

Келса кел, оч кучоқ
Дард ҳамдард айни чоқ

Чоп, қўшил, маърака
Ҳаржингга барака!

Ай ўрам! Ай кўклам!

Субҳ, беш. О жазво
Ишқ туши фузунли
Кўнгида узри
Кечаги бор ғавро.

Қисмати илоҳий
Мубҳам ва йироқда.
Суллоҳлар сур доҳий,
Чин амал овлоқда.

Сермоҳ роҳ — қаҳристон
Ўрмонда ғалоговур.
Ёқимли шаҳристон
Фақат пуч, улур нур.

Зафар ёр Шаҳриёр
Жилмайган тонг лаби
Дарбадар бахтиёр
Зухраой ғазоби,
Малика ҳай-ҳайла
Довуш бер, пуфла най.

Жим-интиқ калака
Мешларда тўлғаз май.

ОБИДИЙДА

Подалар чангидан йироқда зангори
На бир зог, на ўтлоқ, ёлғиз туп арчагул
Енида ичдим мен юмалаб, ифорли нигорим
Кечиргин, адашган банги ўт, мен бир қул.
Кимсасиз бу воҳа тортади ўзига
Тилсиз юрт, ақлли дарахтзор
Дайдисам кўринмай инсоннинг кўзига
Лабинг тут, моргинам вафодор.
Томоғим қувончга қақраган, яхлаган,
Шафақда ўрмалаб юради гулдирак.
Тунда ой арвоҳим хоҳлаган
Кўз солсам бинафшазор ичида ҳақ тентак.
Излайман истагим изида бедарак,
Қон қусган булутдан сел олган гўшамга.
Мен қанча орзуманд, мен қанча серҳалак
Бу сафар етсайдим қанийди ўшанга...

МАСТ КЕМА

Мусибатдан бўшаб йўлга чиқдим мен
Тўлқинлар йўриғича кар ва беписанд.
Бўялган сур оғочлар мамот нишони
Қанча денгизчилар роҳини тўсган.
Эҳей, бор юкимни ағдардим текин
Фламанд бугдойи-ю инглиз газмоли.
Қайдаман, қаёқларга сузарман энди
Едимдан ўчган қирғоқ, дарға хаёли.
Белоён уммонда шиддаткор қаҳр
Еларман, навбахор теграси аёз!
Эзгин чала ерлар тиланар меҳр,
Ташласам лангаримни йиғлар беовоз.
Довул уйғонтирди, сурач чакра қон,
Ўйнарман кўпик мисол сувлар юзида
Басир ғалаёнман ўн кундан бўён,
Ношуд балоҳўрлар соҳил кўзида.
Қайин пўчоғидай тўнтарар мавжлар,
Азоб манзарини кўрдим жаннатдай
Изларимни кўмиб кулфати авжлар
Рулим синиб жарга тортқилаган май.
Поклаб келди — мени денгиз ҳикмати,
Чайқалган нилуфар ўртанган куйи.
Қоврилдим эркаланиб, манзилсиз хати
Уммоний айқирқда авралган ўлик.
Дабдуруст кун ўзгарди, тиниқ зангори
Алаҳлаб пойга тушди, сўник руҳга терс.
Бир пул ботмон-ботмон олтиннинг бори,
Куйдирғич ишқ мастлиги ҳовлиқтирар ҳис.
Яхши англагайман нима гум, қуён,
Кеча тепасида телба қалдироқ.
Бесарамжон сабуҳ, бир гала дилхун
Жилпанглар ҳалоқатда тирик шамчироқ.
Яна кўрдим айшли тонг олди тушлар:
Қуюқ кўк доғларда тилсим тажассум.
Олдилар гилдираклар не хавотирда
Кўхна намоишда навқирон насим.
Яшил тумонотда хоҳларман қорлар,
Денгиз сийнасида парқув ўпичим.
Атроф баҳайбат жар, беруҳсат хорлар
Жонланар икки рангда ялтир куй ўчим.
Даҳшат босганидай ўйга чўдим чўнг,
Кутурган подалардай урлар тўлқинлар.
Муқаддас Биби Марям пойидаги гўнг
Ҳали ҳам тутолмайди ўзин бу хунлар.
Биларсиз! Роса суздим ердан йироқда
Гуноҳкор шер кўзидай гулларга боқиб
Сув қаъри соҳиблари учун бу чоҳда
Камалак одамохун саждакор роҳиб.
Эски сардобадай ботқоқ зулмати,
Ичи чирик қамиш — пўкка тасаввур.
Кўрдим ўлик бўрон тутган қудратни,
Комида товланади маржон-маржон дур.
Жимиллайди муз тоғ, кўк рангсиз, қуюқ,
Кир ороллар аро оқариқ жирканч.
Қандаладан тўйиб, жир битган морлар
Оғу тутар қаранг, бўлғудай суянч.
Балиқлар хиргойисин тинглаган бола,
Омадли балиқчилар умридай хуррам.
Мен-да оққан гунча, салқинлаб нолам,
Елканларим янглиқ шишган руҳим ҳам.
Қутблар гуломони беҳад бу уммон
Чайқатиб ўйнатади сийқа куй, маром.
Лошим ағдарардай турфа оломон
Мен художўй аёл, қолдим беором.

Достон

1

Ўн етти ёшида ҳамма девона
Жавзо! Кечки палла. Ой қулган гулоб.
Шуълалар ҳайқирар, қий-чув майхона
Кирасан, хизматкор маъсум изтироб.

Бироқ алвон рангу турфа ис бўғар,
Истарлар эриниб хушбахт бир мудроқ.
Салқин оқшом қайдан хушбўйлик туғар,
Мюнхень пивосини симирар овлоқ.

2

Новда нарёғидан ўз-ўзинга боқ
Бўлмоқлик душвордир ҳаттоки аттор.
Юракка юлдузни қада айна чоқ
Титрар мутлоқ оппоқ мўъжазгина зор.

Сароб тутар шароб, ўн етти баҳор!
Июнь, кеча пиён... арраланган туш
Тегранга алангла, тентираб бир бор
Қалдирғоч боласидай емиш кутмоқ хуш.

3

Орзу достонлари бир-бир ўчади
Бир тун кутмаганда, ой ёруғида
Хаёлий ул қизни кўзинг қучади
Жаҳлдор отанинг гўр кўриғида

Борар, у ҳам сендай ҳаддан гангиган,
Бир сабаб тополмай кулгули қочмоқ,
Қароқлар жовдирар бахтдан ҳангу-манг.
Ташна лабларида кечмишинг сўроқ.

4

Севишмоқ севичи. Сунбула қадар
Улда жўшиб юрар, ёлдайди шеърлар
Жўралар чеккалар ишқинг мазаҳлар.
Тўсиндан ундан хат... топталган силар.

Бу кеч... боражаксан руҳинг сарбаланд...
Ўша майхонада яна гулоб бор.
Силлиқ, кўлмак давра аччиқ хўроққанд,
Телбаликсиз кечмас ўн етти баҳор!

Вафо ФАЙЗУЛЛО таржималари

Шаҳобиддин ҶУРИНОВ

Лазиз

ТАНГРИЕВ

ШЕЪРИЯТГА

Гўдакдек бораман ортингдан —
Чопқиллаб,
Тун деворин парчалаб,
Синдириб. Бедорлик даштидан
Ғам билан ўтиб,
Қаршингда оғир тин оламан,
Сухбатга чорлайман ўзингни,
Юрак дардим бир-бир очаман.
Сен айтасан сўнгги сўзингни
Бас етар. Боравер куйинмай...
"Изтиробим қўлингга қолди".
Ғамхонам бўш, коса тўла май
Шукур, бугун ичилмай қолди.

Кўкси куйган кўнглим мунгли йиғлайди,
Азоблар тананда қуришар ўтов.
Ярадор руҳимни гумон қийнайди,
Армоннинг тилидан сочилар олов.
Сабрнинг косаси қийшайиб қолди,
Хазондек тўкилди бемажол бардош
Юрак бир чеккада мунғайиб қолди,
Бокира ҳисларга тополмай сирдош.
Сўзона қалбимни қўлимга олиб,
Сенга тутқазаман, бевафо ёрим,
Ўзим шу сатрлар ичида қолиб,
Сенга бахт тилайман етгунча умрим.

Офтоб урган шабнамдай
Кўкка учиб кетаман
Янтоқзорга юмалаб
Юрагимга етаман.
Қони қуйган шафақни
Тирноғимга кўчиргум
Кафтимдаги чизиқни
Алдаб-алдаб ўчиргум
Пушти куйган оймомо
Ўғил қилиб олади.
Бошқоронғу булутлар
Қўлимга сув солади.
Табриклайди ўзини
Тупроқ еган ҳасратлар.
Сувпарига айланар
Сен чизмаган сувратлар.

Шаҳобиддин Ҷуринов 1975 йилда Шофиркон туманининг
Шофиркон қишлоғида туғилган.

Ҳозир Бухоро Давлат Дорилфунуни ўзбек-тожик
филологияси куллийетида таҳсил олмоқда. "Ёшлик"да
биринчи чиқиши.

АЛВАСТИ И ШИКИ

Жин-ажиналар тўғрисидаги гап-сўзлар барчанинг наздида фақат эртакка тааллуқлидек, шунчаки, кўнгли бўш кишиларни қўрқитиш учун ўйлаб топилгандек туюлади. Бироқ, мана, яқинда матбуот саҳифаларида ақлни шоширувчи бир хабар босилди: Россиянинг Чита вилоятидаги Курумдюкан қишлоғида яшовчи аҳоли росмана алвасти билан мулоқотда бўлибди. Қурғур алвасти кўп эзма ва сершовқин махлук бўлиб чиқибди.

Бу воқеани шундай ҳикоя қилишади. Бир аёл ўзининг уч нафар қизи билан яшовчи уйда алвасти пайдо бўлибди. Уни эшитгани нафақат маҳаллий аҳоли, балки узоқ-яқиндан меҳмон бўлиб келганлар ҳам ташриф буюра бошлабдилар. Алвасти ким шу ерлик, ким бегона эканини аниқ айтиб берармиш. Нима савол берилса, тақ-туқ овозлар билан жавоб қайтарармиш. Кўп сонли талабларга биноан бирор таниш оҳангни ҳам чертиб куйлаб бериши мумкин эмиш, агар, албатта, кайфияти яхши бўлса. Кайфияти ёмон бўлган пайтларда эса турли буюмлар: калиш, бошмоқ, кўлармиш парчаси ёки қошиқни отиб, ҳаммаи ҳайдаб солармиш.

Ана шунақа. Эртак эртак билан-ку, бироқ уларда тилга олинажак қаҳрамонларни жиддийроқ қабул қилган маъқул. Зеро, уларнинг йўқлигини ҳали ҳеч ким исботлаб берган эмас. Аксинча, деярли ҳар лаҳза дунёнинг турли чеккаларидан рўй бераётган ва дарҳол матбуотда овоза этилаётган воқеа-ҳодисалар алвастилар ҳам, жин-ажиналар ҳам, "уй оғалари" (яъни "домовой"лар) ва ҳатто "мокруха"лар (алвастининг ўзига хос қитмир бир тури) ҳам мавжудлигидан далолат беради.

Келинг, "мокруха" деб аталмиш "шайтонвачча"нинг қилмишларига бир назар ташлайлик.

Бу "қаҳрамон", ақидаларда айтилишича, қаерга кет қўямасин, ўша ер ҳўл бўлиб қолармиш. Беш йилча муқаддам Масковдаги хонадонларнинг бирида қизик-қизик воқеалар содир бўла бошлади: дам полда кўлмак пайдо бўлар, дам стуллар усти ҳўл бўлиб қолар, дам кийим-кечак ва чойшабларни кимдир сувга буктириб, қайта жойига олиб қўярди. Айниқса, ўн бир яшар Наташага қийин бўлди. Уринга ётишга улгурмасидан чойшаби ҳўл бўлиб қолар, алмаштирди дегунларича яна шу ҳол такрорланаверарди! Гувоҳлар кўз ўнгиди оиланинг катта аъзолари кўп ўнғайсиз ҳолларга тушиб қолишарди. Ўтирган стуллари ҳеч қутилмаганда ҳўл бўлиб қолар, эгнилариди кийимларини алмаштиришларига тўғри келарди. Шу тахлит "мокруха" бир неча кун давомида ҳўнар кўрсатди.

Қурувчи йигитларнинг умумий ётоқхонасида пайдо бўлган Барабашка ҳақида ҳикоя қилувчи "Ким у?" деб номланмиш телевизион филмни кўрган чиқарсиз. Ҳўнар кўрсатиш билан бир қаторда у башорат қила олиш қобилиятига ҳам эга эди. Бир кун ундан футбол бўйича олимпиада олтини учун бўлаётган ўйин натижасини айтиб беришни сўрашади. Жавобин Барабашка "оддий" усулда беради: бир марта тақиллатса — "ҳа", икки марта тақиллатса — "йўқ". Қурувчи йигитларнинг семимли жамоаси 2:1 ҳисобида голиб чиқишини Барабашка аниқ айтиб беради.

Юқориди қайд этилганга ўхшаш ғаройиб воқеа-ҳодисаларни парансилоглар "полтергейст" деб аташади. Маскур термин немис тилидан ўзбекчага сўзма-сўз "бевош руҳ" деб таржима қилинади. Олимлар дунёнинг турли бурчакларида рўй берган кўплаб полтергейст ҳодисаларини қайд этишган. Улар аксар ҳолларда шовқин, тақиллаган овозлар, эшик ва водопровод кранларининг ўз-ўзидан очилиб кетиши, электр асбобларининг ишлай туриб бирдан

К О Қ С А

тўхтаб қолиши ёки ўз-ўзидан ишлаб кетиши, деворларда ёзувларнинг пайдо бўлиши, буюм ва анжомлар, шу жумладан, ҳажм ва вазн жиҳатидан салмоқли мебел жиҳозларининг жойдан жойга кўчишида акс этади.

Полтергейст, одатда, бебошлик қилиб ўзидан дарак беради. Масковдаги оилалардан бирида у ҳадеб шапалоқлаб уриб ва буюмларни яшириб шу қадар ҳаддидан ошиб кетдики, хонадонда яшовчилар ундан қочиб қишлоққа кетиб қолишди. Бироқ, "бевош руҳ" уларни бу ерда ҳам тинч қўймади, аксинча, ҳўнарларини янада ранг-баранглаштирди. Бир сафар у уй эгаси — шаҳарлик "қочқин"ларга бува бўлмиш қариянинг плаши чўнтагидан яшириб қўйилган бир шиша портвейнни олиб, ҳамма жамулжам ўтирган пайтда столга қўйди. "Безори"ни тартибга қақриш учун чорланган қишлоқ милиционерни тўппонча ўқталиб уни қўрқитмоқчи бўлганди, ўзи ундан беш-олтита яхшигина шапалоқни еб қолди.

Бошқа бир "овозли полтергейст" билан ҳисоблашишга қақирилган милиционер ҳам панд эди. Полтергейст кўп нарсалардан хабардор чиқиб қолди. Воқеа Курскда содир бўлди. Ёшгина келин-куёв кўчиб келган уйда туйқус деворлардан турли хил овозлар эшитилиб, навбатма-навбат эр-хотиннинг турмуш қуришларидан олдин содир этган гуноҳларини ошкор эта бошлади. Яхшигина гап талашиб олишгач, улар участка милиционерини қақриб келишди. "Овоз" унинг ҳам шунақанги айбларини юзига сола бошладики, шўрлик милиционер шоша-пиша жуфтакни рослади.

Шунда нима қилиб бўлмасин бу ҳолга барҳам бериш мақсадида юқори лавозимдаги милиция бошлиқлари ташриф буюришди. Иш шу билан тугадики, "овоз" уларга бир-бирларининг хуфия айбларини ошкор этди. Гоголнинг "Ревизор"идагидан ҳеч қолишмайдиган овозсиз саҳна юзага келганини тасаввур қилиш қийин бўлмаса керак.

Бироқ, қизиги шундаки, полтергейст чоғида, аниқроғи, ҳавода жойдан-жойга кўчаётганида ва ҳатто эшик ортига ёки деразадан ташқарига нозик ёки шишадан ясалган буюмлар (кўзгу, шиша банклар, гултуваклар) итқитилганида, улар ҳеч қачон синмайди, балки ичидаги нарсалари билан бирга оҳиста тўғриланиб, пол ёки ерда туриб қолади.

Яна шу фактлар ҳам ажабланарлики, полтергейст чоғида буюмлар қаттиқ тўсиқлардан уларга ҳеч зарар етказмай "тешиб" ўтади, яъни буюм тўсиққа тегиб гўёки "ғойиб бўлади", "дематериаллашади" ва ўша заҳоти унинг нариги томонида пайдо бўлади. Донецк вилоятининг Енакиево шаҳрида буюмлар икки қават ойнадан ҳеч бир шикаст етказмай ўтганининг гувоҳи бўлинган.

Олимлар полтергейстни аллақачон тан олишган, бироқ ҳанузгача уни келтириб чиқарувчи омилларни аниқлай олишгани йўқ. Ер тортиш кучини тадқиқ қилиш билан шуғулланувчи институтларнинг олимлари куёш фаоллиги ва магнитли бўронларнинг кучайишига ишора қилмоқдалар. Акустикларнинг тахминича, полтергейст самолётлар учиб ўтувчи жойларнинг яқинида вибрация натижасида пайдо бўлади. Бироқ, бу гипотезаларнинг бирортасини ҳам махсус ускуналар тасдиқламади!

Шунга қарамай, ҳатто олимлар орасида ҳам полтергейстнинг асосий манбаси жодуга бориб тақалади, деб тахмин қилаётганлар топилади. Ким билсин, балки улар ҳақиқатдан йироқ эмасдирлар. Шу боис биз полтергейст ҳақидаги келгуси ҳикоямизда изоҳлашга ақл ожиз аномал ҳодисаларнинг "режиссёри" бўлиб сеҳр-жоду амалларидан бохабар кишилар хизмат қилган воқеа-ҳодисалар устида батафсил тўхталамиз.

Дейл КАРНЕГИ

ЖАНОБ ПРЕЗИДЕНТНИНГ ОШИҚЛИК ҚИСМАТИ

Кўп йиллар муқаддам Авраам Линколн билан Мэри Тодд Иллинойс штатининг Спрингфилд шаҳрида никоҳдан ўтдилар. Не тонгики, бу никоҳ инсоният тарихидаги у ёки бу даражада тилга тушган никоҳлар ичида энг бахтсиз ва омадсиз бўлди.

АҚШ президенти Линколн ўз никоҳи тўғрисида ёзма кўринишда билдирган ягона фикр у мазкур маросимдан бир ҳафта ўтиб йўллаган ишга доир мактуб охиридаги кичкинагина қўшимчада акс этган. Самуил Маршалл номига йўлланган бу мактуб бугунги кунда Чикагодаги тарихий жамият архивида сақланади. Унда Линколн шундай дейди: "Янгиликлар йўқ, ягона янгилик — бу менинг уйланишим ва унга мен энг буюк англашилмовчилик сифатида қарайман".

Ўз вақтида мен уч йил умримни Линколннинг таржимаи ҳолини ўрганишга бағишладим ва унинг шахсий ҳаётига у ёки бу даражада алоқадор бўлган жамики маълумотларни жамладим. Китоб устида ишлаш жараёнида мен барча гувоҳликларни чуқур ўрганиб чиқдим ва шунга тўла ишонч ҳосил қилдимки, Линколннинг уйланиши унинг ҳаётидаги энг буюк фожиа бўлган экан.

Мэри Тодд билан унаштирилганидан сўнг кўп ўтмай Линколн улар бир-бирларига ҳар жиҳатдан қарама-қарши эканликлари ва ҳеч қачон бирга бахтли бўлолмасликларини тушуна бошлади. Улар ўз мижозлари, дидлари, маълумотлари даражаси ва ҳаётий интилишлари жиҳатидан бир-бирларига мутлақо мос эмасдилар.

Дарҳақиқат, Мэри Тодд Кентуккидаги кибор хонимлар учун мўлжалланган нуфузли пансионда таълим олган, фаранг тилида парижликларга хос калом билан сўзлар ва Иллинойсдаги энг юксак маълумотли аёллардан саналарди. Линколн эса бутун умри давомида мактабга ҳаммаси бўлиб бир йилгина қатнаган эди, холос.

Мэри Тодд ўз насл-насабидан бениҳоят гурурланарди. Унинг ота-боболари бари казо-казо генерал ва губернаторлар бўлган, бири ҳатто дарё ва денгиз вазирлигини ҳам бошқарган эди. Президент Линколн эса ўз келиб чиқишидан асло гурурлана олмасди. У фақат қариндошларидан қайсидир биттаси уни бир сафар Спрингфилда йўқлаб келгани, шунга ҳам унинг киссаурликда айбланиб, мушкул аҳволда қолгани сабабчи бўлганини қайд этарди, холос.

Мэри Тодд пардоз-андозга, ўзига зеб беришга, одамларда таассурот қолдиришга муккасидан

берилган эди. Линколн эса ҳеч қачон ўз ташқи кўринишига аҳамият бермасди.

Мэрига дастурхон устида ўзни тута билиш муқаддас таомил деб ўргатишган эди. Линколн эса кўпинча ифлос ёғоч уйчага кириб биқиниб олар, дастурхон устида пичоғини тўғри сарёғли идишга ботириб олар, у хилдаги бошқа кўплаб янглиш амаллари билан Мэри Тоддни хит қилиб, қонини қайнатарди.

Мэри димоғдор ва такаббур эди. Линколн эса тўпори, ҳамма билан чиқишиб кетаверарди. Мэри ҳаддан ортиқ рашкчи эди, эри бошқа аёлга нигоҳ ташлади дегунча катта жанжал кўтарарди. Унинг рашкчилиги шу даражада ғазабнок, бемаъни ва ақлга сизмас эдики, уни бугун, кўп йиллар ўтиб таърифлаганда ҳам эшитган одамнинг ҳайратдан оғзи ланг очилиб қолиши шубҳасиз.

Тўй 1841-йил 1-январга белгиланган эди. Тўй учун махсус торт пиширилди, меҳмонлар йиғилди, руҳоний ҳам ҳозир бўлди, бироқ Линколндан ҳануз дарак йўқ эди. Маълум бўлдики, у меланхолия, яъни хафақонлик хасталиги билан оғриб, қаттиқ бетоб бўлиб қолган, диққат бўлаверганидан сал бўлмаса

ақлдан озаёзган экан. Эртасига дўстлари уни уйидан узук-юлуқ жумлаларни гўлдираб ётган ҳолда топдилар. У нуқул ҳаётдан тўйганини айтарди. Кейинги икки йил давомида Линколн Мэри Тодд билан ўзи ўртасида ҳеч қандай яқинлик бўлишини истамай яшади. Иш фақат қайсидир ўзбилармон қўшмачи уларни бир холи уйда учраштирганидан сўнггина ҳал бўлди. Бу ерда Мэри Тодд Линколнни ўзига уйланиш — унинг бурчи эканига ишонтирди.

Кунлардан бир куни эрталаб мистер ва миссис Линколн дастурхон атрофида меҳмонлар билан бирга нонушта қилишарди. Бир пайт Линколн нимадир деди ва бу унинг хотинига ёқмади. Шунда у барчаниннг кўз ўнгида қайноқ қаҳвали қулоқлиёлани олиб, ичидагини эрининг юзига сепиб юборди. Линколн унга ҳеч нарса демади, ҳатто уришмади ҳам.

Авраам Линколннинг таржимаи ҳолини ўрганиб, ўзим учун кашф этган ажойиб ҳақиқатлардан бири шу бўлдики, у ўзининг эр сифатидаги бахтиқаро турмушига йиғирма уч йил давомида бардош берган экан. Нолимай, жаҳл қилмай, ҳеч кимга бу ҳақда бир сўз демай. Шу қадар чидам ва христианона итоаткорлик биланки, бундай қила билмоқ учун киши салкам авлиё бўлмоғи лозим.

ГЛАДИОЛУСЛАР ҲАМ ДАРАХТДЕК

Жанубий Африканинг Йоханнесбург шаҳрилик Мадж Бестерга гладиолуслар қийғоч гуллаган дарахтлардек туюлади, пуштадаги қулупнай туллари эса унинг нақ белидан келади. 65 сантиметрга тенг бўйи унга дунёдаги энг бўйи паст аёл сифатида "Гиннесснинг рекордлар китоби"дан ўрин олиб туриш имконини беради.

Маджнинг онаси — Винни Бестер — ундан бор-йўғи 5 сантиметргина баланд. Иккалови ҳам наслдан-наслга ўтувчи суяк нозиклиги касаллиги билан хаста ва айнан шу касаллик уларнинг бўйлари табиий ўсишини тўхтатган. Бу касаллик туфайли Мадж деярли ногиронлар арачасига михланган. У оёқда узоқ тик туролмайди ва мутлақо юрмайди. Заифгина зарба ҳам унинг суякларини қаттиқ лат едириши мумкин.

Жанубий африкалик "Дюймчахон" ногиронлар уйида яшайди. Шу ердаги устахонада ишлайди ва бу унинг давлатдан олувчи нафақасига яхшигина қўшимча бўлиб хизмат қилади. Мадж болаларни жуда-жуда яхши кўради. Ногиронлар уйига ташриф буюрганлар одатда унга ўз жужуқларини топшириб қўйишади ва Мадж улар билан бажонидил ўйнайди.

ҚАШШОҚ МИЛЛИОНЕР

800 минг долларга тенг бойлиқнинг соҳибаси, Испаниянинг Барселона шаҳрилик Пресенсиа исми 77 яшар балиқфуруш кампир тўла қашшоқликда яшаб, ўзининг вайрона кулбасида очликдан сал бўлмаса ўлиб қолаёзди. Бунга сабаб бўлиб унинг... ҳаддан ортиқ очкўзалиги хизмат қилди, деб хабар беради Франс Пресс агентлиги.

Пресенсианинг кўшниси кампир бир неча кундан буён уйидан чиқмаётганидан ташвишланиб, ўт ўчирувчилар жа-

ШУНАҚАСИ ҲАМ БЎЛАРКАН...

моасини чақирди (Испанияда улар ўзига хос "универсал халоскорлар" вазифасини бажарадилар). Уйга бостириб кириб улар кулбани бутунлай қаровсиз қолда, унинг соҳибасини эса — очликдан силласи қуриб, йиқилиб шикастланган аҳволда топдилар. Халоскорларига раҳмат айтиш ўрнига Пресенсиа улардан ошхонадаги жавончада сақланаётган пулларни омонат кассасига элтиб топширишларини илтимос қилди.

Маҳаллий ҳакамнинг ижозати билан полиция уйни текшириб кўрганида, 500 минг песет (4,5 минг доллар) танга, 10 миллион песет (90 минг доллар) қозғул, бир қоп қадимги тангалар, қимматбаҳо тақинчоқлар ва омонат кассаларига қўйилган жами 800 минг долларга тенг

ОДАМ, ОЛАМ

жамғармага берилган квитанциялар топилди. Ҳозир "салкам миллионер" кампир Барселона яқинидаги қариялар уйида даволанмоқда.

ТАЛАБА — АСР ТЕНГДОШИ

Бернабе Еванхелиста уни "унча ёш бўлмаган" талаба деб аташларига қаршилик билдирмайди, аммо "энг кекса" деб аташларини мутлақо хуш кўрмайди. "Ахир, мен энди 92 га кирдим", дейди у Валенсия дорилфунунининг нафис санъат куллиети кундузги бўлимидаги йигирма ёшли курсдошларига.

Испаниядаги бу шаҳарда Бернабе туғилиб, нафақага чиққунга қадар кичкинагина автомобилларни таъмирлаш устахонасида слесар бўлиб ишлади.

Ўқиш имконияти бўлмади, бироқ рассомликка у болалигидан қизиқарди. Фақат 70 ёшга тўлгандагина у ўзи суйган иш билан шуғулланишга имкон топди.

Билим савияси анча пастлигини англагач, Бернабе дорилфунунга ўқишга кирди ва айни чоғ тўртинчи курсда таҳсил олмоқда. Муаллимлар у жуда ҳам катта истеъдод соҳиби эканлиги, гуруҳдаги энг тиришқоқ талаба ҳисобланиши ва ҳеч қачон дарсларни қолдирмаслигини қайд этмоқдалар.

МУҚОВАСЎЗ

"АССАЛОМ, ЎЗБЕКИСТОН!", —

дейди ҳар эрта тонг "ойнаи жаҳон" орқали Султонали РАҲМАТОВ ва "ЎЗБЕКИСТОН" гуруҳи

Бу калом турткиси асло тумтароқ маддоҳлик ёки сохта ватансеварлик эмас. Унинг ҳар бир саси, ҳар бир оҳанги чин самимият ила йўғрилган. Ўзгача бўлиши ҳам мумкин эмас. Зеро, улар яратаётган санъат замирида авваламбор самимият, меҳнат, машаққат, қолаверса, изланиш ва қобилият ётади. Булар — Одилбек Орзиев, Абдурауф Зокиров, Рўзимат Мамажонов, Умиджон Тошмухамедов ва бу комил истеъдодларни бир гуруҳга жамлаган бастакор Султонали Раҳматов. Султонали ҳали ёш, эндигина 25 баҳорни қаршилаган. Аммо санъат оламида уни янги одам дейиш мушкул. Генерал Петров номидаги ҳарбий музика интернатни тамомлагач, у ўн етти ёшида Темирйўлчилар маданият саройи қошида "Хушрўй" ансамблини ташкил этди. Таниқли хонанда Равшан Комилов 1991 йилги "Камолот" танловида Султонали куй басталамиш "Зулфия" кўшиғини ижро этиб, илк бор тилга тушди. 1995 йилнинг январида эса "Ўзбекистон" гуруҳи дунёга келди. Узоқ йиллар давом этган изланишлар самараси ўлароқ, гуруҳ

йилнинг биринчи уч ойи давомида ўз мухлислари-га иккита музика альбом тақдим этди. Бу икки альбомдан ўрин олган 25 та куйнинг 13 тасини ёш хонанда Абдурауф Зокиров ижросидаги кўшиқлар ташкил этади. Бугунда Султонали Раҳматов ва унинг санъатга орзуманд дўстлари янги-янги ижодий режаларни амалга ошириш устида тер тўкишмоқда. "Режаларимиз катта, — дейди гуруҳ раҳбари Султонали Раҳматов. — Музика санъатининг ҳар бир соҳаси, ҳар бир йўналишида тажриба қилиб кўрмоқчимиз". Бу ижодий режаларнинг ҳосил мева туғиши учун барча шарт-шароит, имконият, рағбат мавжуд. Яқинда Тошкент шаҳар Сирғали тумани ҳокими Метҳат Йўлдошевнинг саъй-ҳаракатлари билан гуруҳни "Давртранс" корхонаси (директори — Раҳмон Қамбаров) ўз ҳомийлигига олди. Самимий оҳанглари, давримиз руҳига ошуфта куй-қўшиқлари билан танилган ёш истеъдодлардан бундан буён ҳам фақат изланиш, меҳнат ва ижод талаб этилади, холос. Бу йўлда биз уларга фақат омад тилаймиз.

ISSN 0207 - 9137

Индекс 76241

ЭШЛУКЧ, 95